

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Український державний університет науки і технологій

Кафедра «Фінанси та економічна безпека»

«ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри,

професор / Людмила ГОЛОВКОВА /

«_____» _____ 20__ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Галузь знань **07 «Управління та адміністрування»**

Спеціальність **072 «Фінанси, банківська справа та страхування»**

Тема: «Кредитна політика комерційного банку та шляхи її удосконалення (на прикладі АТ КБ «ПРИВАТБАНК»)»

Theme: «Credit policy of commercial bank and ways of its improvement (on the example of JSC CB «PRIVATBANK»)»

Керівник дипломної роботи: _____

доц. Алла Якимова

Нормоконтролер _____

доц. Алла Якимова

Студентка групи ФК2026 _____

Ганна РОМАНЕНКО

Student

Anna Romanenko

Дніпро – 2021

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКУ

1.1. Сутність кредитної політики банку та стратегії її реалізації

Кредитна політика формує цілі та пріоритети кредитної діяльності банківської установи, засоби й методи її реалізації, а також принципи і порядок організації кредитного процесу. Забезпечення прибутку банківської установи від кредитних операцій, а також ефективне розміщення кредитних ресурсів є основними завданнями у впровадженні кредитної політики комерційних банків України. Однак для досягнення цих завдань необхідно не лише розробити ефективну кредитну політику, але і організувати кредитний процес у банківській установі таким чином, щоб в управлінні кредитним портфелем використовувалися всі прогресивні на сьогодні надбання кредитної політики.

У вітчизняній та зарубіжній літературі накопичено значний досвід дослідження проблем та основних питань щодо формування кредитної політики банківської установи. Вагомий вклад у дослідження сутності поняття «кредитна політика банку», визначення видів та функцій кредитної політики банку, механізму її формування та реалізації внесли: С.В. Андрос [2], В.Я. Вовк [4], І.С. Гуцал [7], О.В. Дзюблюк [9], І.В. Карбівничий [10], О.О. Любар [13], Т.В. Майорова [14], М.М. Новосельцева [16], Г.С. Панова [18], В.Т. Сусіденко [21] та інші.

Незважаючи на те, що в економічній літературі велика увага приділяється банківському кредитуванню, відповідним ризикам та їх впливу на якість кредитного портфеля, існують проблеми, що стосуються особливостей формування кредитної політики банківської установи, які вивчені в недостатній мірі.

Постійне забезпечення оптимального рівня кредитного ризику з одночасним досягненням планового рівня прибутку від кредитних вкладень в

умовах непередбаченості та нестабільності зовнішнього і внутрішнього середовища вимагає формування в банках науково-обґрунтованої кредитної політики, яка повинна базуватися на достовірності та репрезентативності даних аналізу поточної ситуації та можливих шляхів її розвитку в майбутньому, можливості банківської установи оперативно реагувати на зміну різноманітних факторів, що впливають на ринок кредитних послуг.

Кожна банківська установа визначає власну кредитну політику, аналізуючи всю множину внутрішніх та зовнішніх факторів та ризиків, які впливають на її ефективну діяльність. До внутрішніх можна віднести: клієнтоорієнтованість; організацію банківської роботи; кредитний потенціал банку; стабільність депозитів; регіональну та галузеву специфіку функціонування банку; ступінь ризику та прибутковість банку; цінову політику; професійну підготовленість працівників банку. До зовнішніх належать: грошово-кредитна політика НБУ; попит на банківські кредити; загальний стан економіки країни; рівень бюджетного дефіциту; політизованість суспільства; рівень доходів населення, здатних споживати банківські послуги; рівень інфляції; рівень банківської конкуренції; рівень цін на банківські продукти та послуги [1, с. 154].

Кредитна політика охоплює найважливіші елементи й принципи організації кредитної роботи в банківській установі, які фіксуються в письмовому вигляді та затверджуються на засіданнях кредитного комітету і комітету кредитного нагляду.

Головними кількісними критеріями ефективності кредитної політики банківської установи є дотримання показників прибутковості та рівня ризику кредитної діяльності на встановленому цільовому рівні без загрози фінансовій стійкості та конкурентоспроможності протягом певного періоду, а якісними критеріями є забезпечення дотримання вимог банківського регулювання й нагляду, відповідність банківській політиці, забезпечення внутрішньої збалансованості окремих напрямів кредитної політики та їх відповідності умовам зовнішнього і внутрішнього середовищ.

Структурування поглядів науковців щодо трактування поняття «кредитна політика банку» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Основні теоретичні підходи до трактування поняття «кредитна політика банку»

Автор	Особливості визначення	Визначення
1	2	3
С.В. Андрос [2, с. 442]	Комплекс заходів	Комплекс заходів банку щодо підвищення прибутковості кредитних установ і зниження кредитного ризику.
Н.А. Антіпова [3, с. 18]	Частина філософії	Частина філософії банківського бізнесу, яка визначає внутрішню банківську процедуру видання кредиту, документообіг, моніторинг за кредитним портфелем, роботу з проблемними кредитами, встановлення процентних ставок по кредиту/
В.Я. Вовк [4, с. 37]	Напрями, принципи, цілі кредитної діяльності	Визначає основні напрями кредитного процесу, пріоритети, принципи та цілі певного банку на кредитному ринку – стратегія кредитної діяльності банку, і передбачає застосування конкретних фінансових та інших інструментів, що використовуються в процесі реалізації кредитних угод – тактика банку щодо організації процесу кредитування.
О.Д. Вовчак [5, с. 46]	Стратегія і тактика банку	Стратегія і тактика банку щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування клієнтів банку (позичальників) на основі принципів: поверненості, строковості, цільового використання, забезпеченості, платності.
У.В. Владичин [6, с. 39]	Стратегія і тактика банку	Стратегія і тактика банку щодо спрямування коштів на кредитування клієнтів банку на основі принципів кредитування.
І.С. Гуцал [7, с. 6]	Складова частина загальної політики банку	Є складовою частиною загальної політики банку, спрямованої на досягнення його стратегічних цілей: дотримання фінансової стійкості, надійності, ліквідності та платоспроможності банку; реалізується через кредитний механізм і пов'язана із раціональною організацією кредитних відносин, їх управлінням та регулюванням для досягнення конкретних цілей окремого комерційного банку.
Н.А. Дзюбановська [8, с. 20]	Документ	Документ, що визначає основні цілі та напрями кредитної діяльності банку на перспективу.
О.В. Дзюблюк [9, с. 307]	Заходи і дії банку	Сукупність заходів та дій щодо формування складу кредитного портфеля і контролю над ним як єдиним цілим, а також встановлення стандартів для прийняття конкретних рішень.
І.В. Карбівничий [10, с. 5]	Принципи, критерії, цілі	Сукупність базових принципів та критеріїв прийняття управлінських рішень у сфері кредитної

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
	кредитної діяльності	діяльності банку з метою реалізації його кредитного потенціалу та ефективного впливу на економіку країни на різних її рівнях.
Г.Г. Коробова [11, с. 154]	Система заходів в кредитуванні	Система заходів банку в кредитуванні його клієнтів, що здійснюється для реалізації його стратегії і тактики, з визначенням пріоритетів у процесі розвитку кредитних відносин, з одного боку, та функціонування кредитного механізму – з іншого.
Р.Р. Коцовська [12, с. 78]	Комплекс рішень щодо організації кредитного процесу	Комплекс рішень, ухвалених правлінням банку, у яких зафіксовані умови, параметри надання кредитів, організація кредитного процесу.
О.О. Любар [13, с. 183]	Заходи банку в області кредитування	У вузькому сенсі – це система заходів банку в царині кредитування його клієнтів, здійснюваних банком для реалізації його стратегії і тактики в даному регіоні в певний період часу. Кредитна політика як основа процесу управління кредитом визначає пріоритети в процесі розвитку кредитних стосунків, з одного боку, і функціонування кредитного механізму – з іншого.
Т.В. Майорова [14, с. 7]	Забезпечення безпеки	Забезпечення безпеки, надійності і прибутковості кредитних операцій, тобто уміння звести до мінімуму кредитний ризик.
О.Л. Малахова [15, с. 6]	Розроблення концепції організації	Розроблення концепції організації кредитних відносин між комерційним банком та його клієнтами – суб'єктами господарювання – на мікроекономічному рівні шляхом визначення послідовності дій щодо практичної реалізації кредитного забезпечення підприємницької діяльності.
М.М. Новосельцева [16, с. 5]	Стратегія банку	Стратегія в області кредитування, що визначає загальні принципи, правила, підходи й стандарти для всіх учасників кредитного процесу, що пов'язані з місією банку й спрямовані на досягнення стратегічних цілей його діяльності.
Н.Л. Островська [17]	Інструмент системи управління	Інструмент системи управління кредитною діяльністю банку, кінцева мета якого запобігання ризикам в досягненні ним стратегічних цілей.
Г.С. Панова [18, с. 5]	Стратегія і тактика банку	У сутнісному аспекті – стратегія й тактика по залученню ресурсів на поворотній основі й інвестування їх у частині кредитування клієнтів банку, а в прикладному – детальний план, програма дій щодо кредитування.
І.Ф. Прокопенко, В. І. Гопін, В.В. Соляр [19, с. 117]	Стратегія і тактика банку	Стратегія і тактика банку щодо спрямування коштів на кредитування клієнтів банку (позичальників) на основі принципів кредитування.

1	2	3
Світ енциклопедій [20]	Сукупність факторів, документів та дій	Сукупність факторів, документів і дій, що визначають розвиток комерційного банку в області кредитування своїх клієнтів. Кредитна політика визначає завдання і пріоритети кредитної діяльності банку, засоби і методи їх реалізації, а також принципи і порядок організації кредитного процесу. Вона створює основу організації кредитної роботи банку відповідно до загальної стратегії його діяльності, будучи необхідною умовою розробки системи документів, що регламентують процес кредитування.
В.Т. Сусіденко [21, с. 218]	Система стратегічних цілей	Розроблена система стратегічних цілей діяльності банку в межах надання кредитів і відповідних механізмів ефективної реалізації цих цілей.

Аналіз наведених у сучасній українській і зарубіжній економічній літературі визначень поняття «кредитна політика банку» (табл. 1.1), дає змогу побачити, що єдиного розуміння не сформовано. Кредитну політику банківської установи в найбільш загальному розумінні слід досліджувати як складову банківської політики, що визначає цілі діяльності на ринку кредитних послуг і стратегії їх досягнення, а у практично-прикладному розумінні кредитну політику банківської установи пропонуємо визначати як структурно-функціональну цілісність взаємопов'язаних між собою елементів (цілей, завдань, принципів, технології, організації), взаємодія яких дозволяє визначити найбільш ефективні стратегії діяльності банку на ринку кредитних послуг.

На сьогодні немає і єдиної розробленої кредитної політики для усіх банківських установ, для реалізації найуспішнішої організації кредитної діяльності кожний банк створює та забезпечує особисту кредитну політику, розуміючи усю множину ризиків. Необхідність формування кредитної політики та покладення її в основу діяльності банківської установи зумовлено тим, що вона дає змогу планувати, регулювати, контролювати, раціонально організовувати взаємовідносини між банком і його клієнтами щодо зворотного руху грошових коштів.

Кредитна політика банківської установи визначається: по-перше, пріоритетами у виборі клієнтів і кредитних інструментів (сегментації ринку); по-друге, нормами та правилами, що регламентують практичну діяльність банківського персоналу, який реалізує ці пріоритети на практиці. Саме кредитна політика допомагає банку сформувати такий кредитний портфель, який дозволить забезпечити прибутковість його діяльності, контроль рівня ризику та відповідність нормативним вимогам, що висуваються регулюючими органами. А отже, кредитна політика банківської установи відображає фактичний склад її кредитного портфеля та вибір його структури.

Метою кредитної політики банківської установи є формування оціненого та якісного підходу щодо управління ризиком (непрямим валютним, процентним, операційним ризиками і ризиком ліквідності) на рівні її кредитного портфеля (у процесі найбільш ефективного розміщення кредитних ресурсів), для одержання максимально можливого доходу від кредитних операцій при дотриманні оптимального співвідношення між прибутковістю і рівнем кредитного ризику в умовах активного просування банку в пріоритетних галузях економіки та регіонах його присутності.

Основою формування кредитної політики будь-якої банківської є її завдання. Від того, наскільки чітко та правильно вони сформульовані, залежатиме результативність кредитної діяльності банку. Основними завданнями кредитної політики є:

1. Забезпечення чіткої послідовності дій персоналу банку, відповідального за здійснення кредитних операцій, що створюватиме сприятливі умови для максимальної раціоналізації функціонування банку у кредитному процесі.

2. Сприяння прийняттю оптимальних рішень щодо надання кредитів та здійсненню адекватної оцінки величини кредитного ризику, що в кінцевому підсумку визначає рівень ризикованості діяльності банку загалом, його фінансову стійкість та стабільність його функціонування на кредитному ринку.

3. Покращення якості кредитного портфеля банку в результаті зменшення кількості менш надійних клієнтів та розширення відносин із надійними позичальниками або з такими, функціонування на ринку яких характеризується позитивними тенденціями змін показників, які визначають їхню роботу.

4. Забезпечення можливостей банку на основі здійснення маркетингових досліджень адекватно реагувати на зміну кон'юнктури кредитного ринку з огляду на регіональні, галузеві, технологічні та інші особливості діяльності того чи іншого позичальника, встановлюючи пріоритети власних кредитних операцій та максимально враховуючи потреби клієнтів банку у позичених коштах [22, с. 405].

При розробці та реалізації кредитної політики банківської установи повинна виконуватися низка принципів, але визначення їх складу є неоднозначним. Так, науковець Т.С. Павленко визначила, що ними є «наукова обґрунтованість, оптимальність, ефективність, а також єдність нерозривного зв'язку елементів кредитної політики, оскільки тільки науково обґрунтована кредитна політика, сформована з урахуванням об'єктивних реалій життя і суб'єктивних факторів, що її визначають, дозволяє найбільш повно виразити інтереси держави, банку, його персоналу і клієнтів» [23, с. 5]; Вчена М.М. Новосельцева – «переважання комерційного підходу над фінансовим; прагнення до збалансованого ризику; використання різних способів рефінансування кредитів; побудова організаційної структури, адекватної масштабам і рівню ризику кредитних операцій банку; внесення змін у кредитну політику на основі аналізу негативних результатів діяльності кредитних підрозділів; розуміння угоди всіма учасниками, усебічне врахування впливу зовнішніх факторів, дотримання етичних принципів» [16, с. 7]. Є.П. Терновська принципи кредитної політики банку поділяє на загальні (є основою кредитної політики банків I та II рівнів) і специфічні. До першої групи принципів віднесено наукову обґрунтованість (урахування при її формуванні повного складу факторів та використання науково обґрунтованих методів і моделей);

оптимальність (поєднання її ефективності з поставленими цілями); ефективність (результативність її проведення); нерозривний зв'язок елементів кредитної політики [24, с. 119]. Крім зазначених, А. П. Питєєва обґрунтовує доцільність введення принципів системності (доцільність розгляду кредитної політики банку як системи), адаптивності (здатність кредитної політики бути гнучкою, адаптуватися до мінливих у часі факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ) та оперативності (швидкість реагування на зміни в зовнішньому і внутрішньому середовищах з метою забезпечення досягнення цілей діяльності на ринку кредитних послуг) [25, с. 243].

Загальні принципи формування кредитної політики банківської установи можна визначати як сукупність принципів наукової обґрунтованості, оптимальності, ефективності та системності.

Специфічні принципи формування кредитної політики банківської установи, включають:

- забезпечення зв'язку кредитної політики з банківською політикою;
- забезпечення сегментації напрямів кредитної політики за основними формами та видами кредитної діяльності;
- забезпечення внутрішньої збалансованості окремих напрямів кредитної політики в часі, регіональному розрізі тощо;
- забезпечення гнучкості кредитної політики [26, с. 166].

Технологія формування кредитної політики – це сукупність методів, які забезпечують систематичне і безперервне виявлення, аналіз і контроль факторів, що впливають на формування кредитної політики банківської установи, розробку та реалізацію комплексного гармонізованого впливу на них, у результаті чого забезпечується досягнення цілей і завдань кредитної політики банку у визначений проміжок часу.

Технологія формування кредитної політики банківської установи складається з таких етапів:

1. На першому (підготовчому) етапі необхідно здійснювати аналіз, об'єктами якого є стан і зміни факторів (визначають реальну й потенційну

спроможність банку реалізувати розроблену стратегію на ринку кредитних послуг у визначений проміжок часу), що впливають на пріоритетність і напрями кредитної політики банківської установи з точки зору планових обсягів кредитного портфеля та його зростання, галузевої спрямованості, типу клієнтів, видів кредиту, організації процесу кредитування тощо.

Вчений І.С. Гуцал зазначає, що фактори, які впливають і визначають кредитну політику, доцільно поділити на два типи: зовнішні і внутрішні. «...Якщо внутрішні фактори пов'язані із конкурентоспроможністю установи банку і, зокрема, фінансовою стійкістю і надійністю банку, то зовнішні фактори пов'язані з політичною та економічною ситуацією в країні, законодавчою базою, рівнем розвитку банківської інфраструктури, а також міжбанківською конкуренцією» [7, с. 14]. Г.С. Панова наголошує, що при розробленні кредитної політики банки аналізують безліч факторів, що мають безпосередній вплив на їхню діяльність: макроекономічні (загальний стан економіки країни, фінансова політика держави, грошово-кредитна політика центрального банку), регіональні і галузеві (стан економіки в регіонах та галузях, що обслуговуються банком, склад клієнтів банку, їх потреба у кредитуванні, наявність банків-конкурентів), внутрішньобанківські (величина власних коштів банку, кваліфікація і досвід персоналу, структура пасивів) [18, с. 10]. І.В. Карбівничий пропонує фактори, що визначають кредитну політику банку, залежно від рівнів її здійснення, поділити на три групи: фактори зовнішнього впливу (загальний стан економіки країни, грошово-кредитна і фіскальна політики держави, зовнішні кредитні ризики), внутрішнього (місія і мета діяльності банку, стадія життєвого циклу банку, фінансово-економічний стан, розмір та структура кредитного портфеля, рівень корпоративного управління, внутрішні кредитні ризики) і фактори, що пов'язані з діяльністю його клієнтів (регіональна специфіка економічних відносин, кредитоспроможність позичальників, кредитні ризики, пов'язані з діяльністю позичальників) [10, с. 8].

Таким чином, склад внутрішніх факторів, що визначають особливості формування кредитної політики банківської установи можна об'єднати у дві

групи: перша група визначає цілі діяльності банку на ринку банківських послуг у цілому; друга група внутрішніх факторів визначає наявні в банку ресурси і технології, що забезпечують досягнення поставлених цілей, зокрема (фінансове забезпечення, організаційне забезпечення, кадрове забезпечення, технологічне забезпечення, інформаційне забезпечення).

За можливістю управління внутрішні фактори є керованими, за можливістю контролю – контрольовані. Виникнення та інтенсивність прояву зовнішніх факторів не залежать від діяльності банківської установи, оскільки вони вкрай неоднорідні за джерелами походження і є результатом впливу систем різного рівня (фактори зовнішнього середовища непрямого (політичні, правові, економічні, соціальні фактори) і прямого (банківське регулювання і нагляд, грошово-кредитна політика Національного банку України та стан ринку кредитних послуг) впливів), за можливістю управління всі ці фактори є некерованими, за можливістю контролю – неконтрольованими [26, с. 168]

2. На другому етапі проводиться остаточне визначення цілей кредитної політики банківської установи та критеріїв їх досягнення, на основі цього відбувається розробка кредитної стратегії, а саме – деталізованої сукупності рішень із забезпечення досягнення цілей кредитної політики банку з урахуванням впливу зовнішніх факторів, базуючись на пропозиції конкурентоспроможних кредитних продуктів, здатності до ефективного управління ресурсами, підтримці прийняттого рівня ризиків і забезпеченні стійкості банку. Вибір кредитної стратегії передбачає формування альтернативних варіантів досягнення цілей кредитної політики, їх оцінку і вибір оптимальної стратегічної альтернативи для реалізації, для цього застосовується інструментарій, що включає кількісні методи прогнозування, сценарний аналіз, інструментарій портфельного аналізу тощо.

Кредитна політика банківської установи може бути консервативною (якщо частина кредитів у загальному обсязі робочих активів не перевищує 30 % – передбачає, що банк не намагається отримувати високі доходи за рахунок значного розширення обсягів кредитної діяльності, характеризується

жорсткими критеріями до оцінювання кредитоспроможності позичальників, мінімальними строками надання кредитів та їх обсягів, підвищенням вартості кредитних ресурсів, використанням жорстких процедур ліквідації проблемної заборгованості), помірною (питома вага кредитів у загальному обсязі робочих активів становить 30-50 % – передбачає, що темп зростання обсягів кредитного портфеля відповідає середньогалузевим показникам, визначає типові умови здійснення кредитних операцій відповідно до загальноприйнятої банківської практики та орієнтується на середній рівень кредитного ризику), агресивною (частина кредитів перевищує 50 % загального обсягу робочих активів – передбачає значне розширення обсягів кредитної діяльності, не враховуючи високий рівень кредитного ризику, що супроводжує кредитні операції, характеризується наданням кредитів більш ризиковим категоріям позичальників, збільшенням строків надання кредитів та їхніх розмірів, зниженням вартості кредиту до мінімально можливого рівня, наданням позичальникам можливості пролонгації кредиту) [26, с. 168].

3. На третьому етапі в межах розробленої кредитної політики банківської установи здійснюють розробку основних параметрів організації кредитного процесу: визначення повноважень у сфері надання кредитів, якими наділений кожен кредитний працівник і кредитний комітет; визначення обов'язків з передачі прав і надання інформації в межах бізнес-процесів кредитування; вимоги до перевірки, оцінювання та прийняття рішень за кредитними заявками клієнтів; формування стандартів оцінки кредитоспроможності позичальників і диференціації умов кредиту; формування вимог до інформаційного забезпечення, зокрема необхідної документації, яка додається до кожної кредитної заявки, а також документації, яка зберігається у кредитній справі (фінансова звітність, договори гарантії і застави тощо); визначення прав працівників банку з детальним визначенням того, хто відповідає за зберігання і перевірку кредитних справ; формалізація правил прийняття, оцінювання та реалізації кредитного забезпечення; опис політики та практики встановлення процентних ставок і комісій за кредитами, умови погашення кредитів; опис

стандартів якості, які застосовуються до всіх кредитів; опис практики виявлення, аналізу та розв'язання ситуацій, пов'язаних із проблемними кредитами тощо [26, с. 169].

4. На четвертому етапі відбувається формування механізму контролю за реалізацією кредитної політики банківської установи, який передбачає сукупність дій суб'єктів управління, спрямованих на постійне спостереження за факторами, що впливають на можливість реалізації кредитної політики, з метою своєчасного виявлення відхилень фактичних результатів кредитної діяльності від запланованих і прийняття оперативних управлінських рішень, що забезпечують досягнення її цілей у визначеному проміжку часу.

5. На п'ятому етапі здійснюють загальне оцінювання ефективності розробленої кредитної політики [26, с. 169]

Організація формування кредитної політики банківської установи – це сукупність прийомів і методів раціонального поєднання елементів керуючої підсистеми (суб'єктів управління) із внутрішніми факторами, що впливають на формування кредитної політики в часі та просторі (рис. 1.1.).

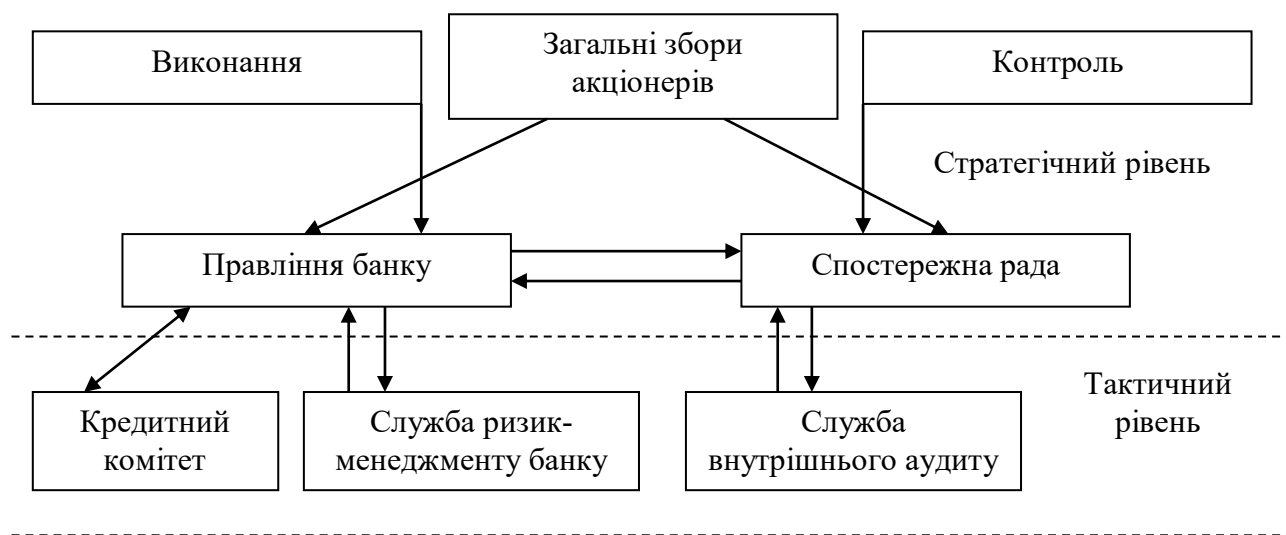

Рис. 1.1. Організація формування кредитної політики банківської установи [26]

Формування кредитної політики банку здійснюється на стратегічному рівні спостережною радою банку в межах її функцій і відповідальності перед

власниками банку, вкладниками / контрагентами та органами банківського нагляду. Вищим виконавчим органом, що забезпечує реалізацію кредитної політики банку на стратегічному рівні, є правління банку – у межах своїх повноважень і відповідальності перед спостережною радою банку, вкладниками і контрагентами та органами банківського нагляду. Частину функцій правління банку для забезпечення ухвалення управлінських рішень, адекватних сформованій ситуації, та контролю за їх виконанням у банках передають спеціально створеним колегіальним органам. Відповідно до вимог законодавства України банки зобов'язані створювати кредитний комітет як головний спеціалізований орган щодо ефективного управління їх кредитною діяльністю (структура кредитних комітетів кожного конкретного банку визначається індивідуально залежно від його регіональної структури та системи делегування повноважень). На тактичному рівні в розробленні кредитної політики беруть участь працівники підрозділу ризик-менеджменту та інших структурних підрозділів банку, що є учасниками процесу кредитування [26, с. 170].

Отже, забезпечення ефективності кредитної політики можливе лише за виваженого підходу банку до реалізації кожного етапу кредитного процесу. На сьогодні, в умовах пандемії, нестабільної економічної та політичної ситуації, необхідно своєчасно вносити корективи у пріоритети діяльності банку у сфері кредитування, визначати найбільш вигідну для банку тактику кредитної діяльності, забезпечуючи проведення гнучкої кредитної політики, спрямованої на збереження кредитного потенціалу банку, його стабільне та прибуткове функціонування.

1.2. Особливості кредитної політики як інструменту управління кредитними ризиками

Досліджуючи розвиток банківського сектору економіки країни виникає розуміння необхідності вчасного реагування на швидкі зміни в вітчизняному

діловому середовищі, де є місто появи нових ризиків ведення бізнесу, зокрема, сьогодні це ризики пов'язані з політичними факторами та з пандемією COVID-19, наслідки якої поширюються на різні типи ризиків – економічні, політику та суспільний тиск. Зростання неплатоспроможності населення та непрацевдатних позик у 2021 році, в результаті пандемії, негативно впливає на вітчизняний банківський сектор, що призводить до зменшення кредитів для бізнесу.

При наданні будь-якої позики перед банківською установою стає проблема невизначеності того, чи буде її повернуто вчасно, і більше того, чи буде її повернуто взагалі, звідси і випливає, що основним завданням банку при наданні позики є перетворення невизначеності в ризик і його детальний аналіз. Саме тому кредитний ризик є основним фінансовим ризиком банківської діяльності і саме ефективне управління ним є основою фінансового ризик-менеджменту банку [6, с. 45].

Під кредитним ризиком розуміють ризик невиконання позичальником початкових умов кредитної угоди, а саме неповернення (повністю або частково) основної суми боргу і процентів по ньому у встановленні договором строки [27, с. 248]. Стосовно кредитного ризику слід відмітити: по-перше, кредитний ризик входить до великої області фінансового ризику і тісно пов'язаний у ній і з процентним, валютним, галузевим та іншими ризиками банківської діяльності (так неповернення кредитів викликає збільшення ризику ліквідності і ризику банкрутства банківської установи); по-друге, кредитний ризик для банку загострюється в зв'язку з тим, що банки позичають не свої власні кошти, а кошти вкладників і кредиторів; по-третє, рівень ризику постійно змінюється. Це відбувається тому, що як банки, так і їх клієнти оперують в економічному, політичному і соціальному динамічному оточенні, де умови постійно змінюються [28, с. 31].

Управління кредитними ризиками розглядається як один із важливих напрямів фінансового менеджменту в банківській установі. Ефективне управління кредитним ризиком є необхідною і достатньою умовою для створення розвиненої системи ризик-менеджменту банку, що має вирішальне

значення для забезпечення його довготривалого економічного успіху та добробуту всіх задіяних в його функціонуванні суб'єктів, насамперед, вкладників та власників. Оскільки кредитний ризик це об'єктивне економічне явище, його виникнення не залежить від волі і бажання банківських працівників, що зумовлює необхідність управління ним за допомогою розробки різних банківських стратегій і використання спеціальних методів забезпечення найменшого імовірнісного відхилення прогностичних показників від фактичних фінансових результатів.

Основною метою управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту є впровадження заходів, спрямованих на мінімізацію втрат банку за окремою кредитною операцією у разі настання кредитного ризику.

Управління кредитним ризиком банку складається з наступних етапів:

1. Оцінка кредитного ризику.
2. Моніторинг кредитного ризику.
3. Регулювання кредитного ризику.
4. Мінімізація ризику [29, с. 100].

Управління кредитним ризиком банківської установи полягає в проведенні аналізу по таким основним напрямкам, що являються умовами мінімізації кредитного ризику:

- відбір і підготування персоналу (корпоративна культура персоналу в області проведення кредитної політики);
- оцінка і контроль за станом кредитного портфеля;
- ціноутворення з урахуванням ступеня ризику;
- диверсифікація кредитних операцій банку: по позичальниках, секторам економіки, видам кредитів, із тим, щоб знизити загальний кредитний ризик банку. Більш ніж старанно банк проводить політику диверсифікації, тим більше він обмежує, знижує кредитний ризик;
- оцінка кредитоспроможності позичальника;
- оцінка достатності і ліквідності прийнятих в забезпечення зобов'язань по кредиті майна, майнових прав, оцінка надійності гарантій і застави;

- страхування кредитних вкладень;
- ліміт кредитів – встановлення суми граничної заборгованості по кредитах конкретному позичальнику. При встановленні значення ліміту, банк оцінює основні показники діяльності позичальника і зовнішнього середовища, у якому він здійснює свою діяльність: фінансово-економічний стан позичальника, здоров'я галузі, прогноз розвитку, уразливість, конкурентне середовище, залежність від технологічних змін, досвід роботи і взаємозв'язки та інше;
- створення резервів на покриття можливих втрат по кредитах;
- ретельний контроль і нагляд за виконанням позичальниками зобов'язань, за ходом заходів, що кредитуються, у тому числі за цільовим використанням виданих коштів;
- ретельний контроль за проблемними позичками, пошуки шляхів їх погашення [28, с. 42].

Методи управління кредитним ризиком поділяються на дві групи відповідно до чинників, що їх спричиняють (рис. 1.2).

Перша група – методи управління кредитним ризиком на рівні окремої позики:

- аналіз кредитоспроможності позичальника;
- аналіз та оцінка кредиту;
- структурування позики;
- документування кредитних операцій;
- контроль за наданим кредитом та станом застави.

Особливістю перелічених методів є необхідність їх послідовного застосування, оскільки одночасно вони являють собою етапи процесу кредитування. Якщо на кожному етапі перед кредитним співробітником поставлено завдання мінімізації кредитного ризику, то необхідно розглядати етапи кредитування як методи управління ризиком окремої позики [30, с. 82].

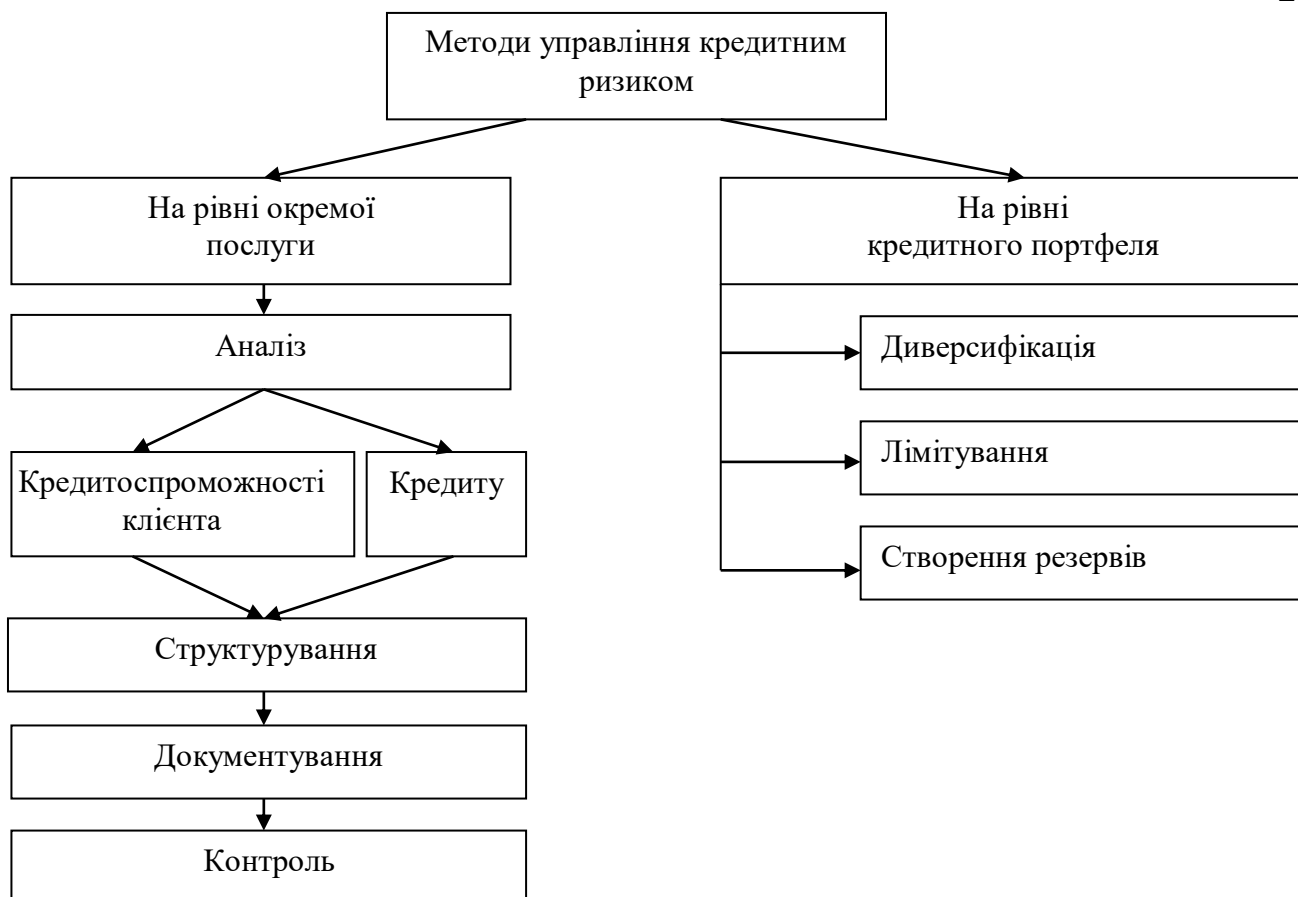

Рис. 1.2. Схема класифікації методів управління кредитними ризиками банківської установи [29]

У процесі роботи, що передуює укладанню кредитної угоди, працівник банку повинен ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника, тобто його здатність своєчасно погасити кредит, виявити фактори, які можуть спричинити непогашення позички. Кредитоспроможність позичальника, на відміну від його платоспроможності, не фіксує неплатежі за минулий період чи на певну дату, а прогнозує здатність до погашення боргу на найближчу перспективу [29, с. 100]. Банківська установа може використовувати різні джерела інформації про кредитоспроможність потенційного позичальника, однак основними є фінансові звіти позичальника (баланс, звіт про прибутки і збитки), які є основним джерелом внутрішньої інформації. Розрахунок різних коефіцієнтів на основі цих звітів дозволяє глибше проаналізувати дійсний стан справ потенційного позичальника, оцінити перспективи його розвитку і

здатність погасити позику. Одночасно з цим вивчається репутація позичальника, його чесність, порядність, взаємовідносини з іншими банками, компетентність керівників, досвід і знання справи, потенційні можливості, особистий добробут позичальника, ринкова вартість підприємства та інші [29, с. 100].

Контроль за станом кредиту і станом застави передбачає необхідність підтримувати з позичальником тісні контакти протягом усього строку користування кредитом. Банківська установа повинна слідкувати за станом справ у клієнта і у разі необхідності застосовувати упереджувальні дії щодо захисту своїх інтересів. У практиці роботи українських комерційних банків найпоширенішими формами забезпечення зобов'язань позичальника перед банком є застава майна, гарантія (поручительство) третьої особи, стягнення пені і штрафів, переуступка на користь банку вимог і рахунків позичальника третій особі, страхування відповідальності позичальника перед банком за неповернення кредитів і ризику непогашення кредитів. Правові основи цих форм застави визначені Цивільним кодексом України [29, с. 100, 31].

Методи управління ризиком кредитного портфеля банку:

- диверсифікація;
- концентрація;
- лімітування;
- створення резервів для відшкодування втрат за кредитними операціями.

Метод диверсифікації полягає у розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (розмір капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Розглядають три види диверсифікації: галузеву (означає розподіл кредитів між клієнтами, які здійснюють діяльність у різних галузях економіки. Для зниження загального ризику портфеля вирішальне значення має добір галузей, який повинен ґрунтуватися на результатах статистичних досліджень. Найвищий ефект

досягається в разі вибору позичальників, котрі працюють у галузях з протилежними фазами коливань ділового циклу, тоді зниження доходів від однієї групи клієнтів компенсується підвищенням доходів від іншої групи, що допомагає мінімізувати ризик); географічну (полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, які перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами. Географічна диверсифікація як метод зниження кредитного ризику доступна лише великим банкам, які мають розгалужену мережу філій та відділень на значній території); портфельну (означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників – великими і середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо. Кредити, надані у сфері малого бізнесу, часто супроводжуються підвищеним рівнем ризику, хоча й мають вищий рівень дохідності. Такі позичальники часто обмежені у виборі кредитора, тому банк може диктувати власні умови кредитної угоди. Якщо позичальником є велика компанія, то кредитний ризик оцінюється як незначний, але й дохідність такого кредиту невелика). Метод диверсифікації слід застосовувати зважено та обережно, спираючись на статистичний аналіз і прогнозування, враховуючи можливості самої банківської установи і, насамперед, рівень підготовки кадрів. Диверсифікація потребує професійного управління та глибокого знання ринку банківських послуг [29, с. 101].

Концентрація кредитного портфеля означає зосередження кредитних операцій банку в певній галузі чи групі взаємопов'язаних галузей, на географічній території, або кредитування певних категорій клієнтів. Формуючи кредитний портфель, слід додержувати певного рівня концентрації, оскільки кожна банківська установа працює в конкретному сегменті ринку і спеціалізується на обслуговуванні певної клієнттури. Водночас надмірна концентрація значно підвищує рівень кредитного ризику. Часто банки концентрують свої кредитні портфелі в найпопулярніших секторах економіки таких, як енергетика, нафтова та газова промисловість, інвестування

нерухомості. Визначення оптимального співвідношення між рівнями диверсифікації та концентрації кредитного портфеля банку є завданням, яке має вирішувати менеджмент кожної банківської установи залежно від обраної стратегії, можливостей та конкретної економічної ситуації [29, с. 101].

Лімітування обсягів кредитних операцій обмежує концентрацію кредитного портфеля в розрізі окремих позичальників, груп позичальників, бізнесів, галузей, секторів економіки і регіонів. Ліміт у розрізі окремого позичальника визначає максимальну суму та умови надання кредиту. Розрахунок ліміту проводиться на основі аналізу кредитоспроможності позичальника (фінансових показників діяльності, бізнес-плану тощо). Розмір ліміту коригується залежно від поточного фінансового стану боржника і прогнозованої оцінки його майбутнього фінансового стану [29, с. 101].

Основними нормативами кредитного ризику є нормативи НБУ, визначні в Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, штрафи за порушення норм перелічених нормативів застосовуються на кожний випадок порушення [32].

Існують також внутрішньобанківські нормативи та ліміти:

- обмеження загального обсягу кредитного портфеля відносно робочих активів, рекомендоване граничне значення – не більше 50 % (розмір більше 50 % свідчить про агресивний характер кредитної політики банківської установи);
- обмеження за концентрацією структури кредитного портфеля в розрізі бізнесів (корпоративний, індивідуальний, міжбанківський);
- обмеження за концентрацією кредитів у розрізі галузей, секторів економіки напрямів діяльності, регіонів, видів забезпечення тощо;
- обмеження непокритого кредитного ризику (відповідно до стандартів, прийнятих при оцінці кредитного ризику провідними світовими аудиторськими фірмами) [29, с. 101].

Одним із головних інструментів управління кредитним ризиком та компенсації можливих фінансових втрат від неповернення кредитів є

формування страхових резервів за кредитними операціями. Формування резервів банки зобов'язані здійснювати щомісячно в повному обсязі (незалежно від розміру їхніх доходів) за групами ризику відповідно до сум фактичної кредитної заборгованості за станом на перше число місяця, наступного за звітним, до встановленого строку для подання місячного балансу. Крім спеціального резерву, який формується за рахунок прибутку до оподаткування, банки створюють загальний резерв, джерелом формування якого є чистий прибуток. Здебільшого кошти загального резерву спрямовуються на покриття втрат за кредитами, які виникли з вини банку, на відшкодування судових витрат, на покриття втрат у повному обсязі, якщо коштів спеціального резерву для цього виявилось недостатньо [29, с. 102].

Таким чином, можна стверджувати, що управління кредитним ризиком відбувається на основі кредитної політики та передбачає створення механізму ідентифікації факторів ризику, аналізу і розрахунку їх величини, моніторингу поточного стану позичальників та контролю угоди.

1.3. Особливості механізму формування та реалізації кредитної політики банку

Для України, як і для більшості країн світу, 2020 рік став випробуванням на стійкість, проблеми розвитку економіки країни, були обумовлені впливом пандемії коронавірусу COVID-19. Пандемія коронавірусу стала викликом для вітчизняних банків, адже вона змусила їх швидко реагувати на зміни в економіці і поведінці громадян. Пандемія та карантинні обмеження посприяли тому, що населення країни почало активніше переходити на безготівкові платежі та частіше користуватися послугами електронної комерції. На сьогодні важливим і актуальним є впровадження новітніх інструментів управління кредитним портфелем, які дозволять не лише зменшити сукупний кредитний ризик банківського портфелю та збільшити його дохідність, але й підтримати фінансову стійкість та надійність банківської установи. Кредитування є

важливим джерелом прибутків та важливим компонентом відносин АТ КБ «ПриватБанк» з клієнтами. Досягнення успіху у банківській справі вимагає високої якості та ефективності при ідентифікації, оцінці та моніторингу ризиків, пов'язаних з кредитуванням.

У своїй кредитній діяльності комерційні банки пов'язані з клієнтами та партнерами. В зв'язку з цим сфера кредитування розширюється та створюються нові кредитні продукти, виокремлюються форми та методи кредитування. Постійне забезпечення оптимального рівня кредитного ризику з одночасним досягненням планового рівня прибутку від кредитних вкладень в умовах нестабільності внутрішнього та зовнішнього середовища вимагає запровадження в банківських установах обґрунтованої кредитної політики, яка б базувалась на достовірності аналізу даних поточної ситуації та можливих шляхів її розвитку в майбутньому, на можливості банку оперативно реагувати на зміну факторів, що впливають на ринок кредитних послуг [33, с. 2].

Для реалізації ефективної організації кредитної діяльності кожна банківська установа створює та забезпечує особисту кредитну політику, розуміючи всю множину ризиків. Кредитна політика для банківської установи є основою її кредитної діяльності, яка узгоджується із загальною концепцією розвитку банку, що дає змогу досягти взаємозв'язку стратегії (визначає основні принципи, пріоритети та цілі конкретного банку на кредитному ринку. Визначається, перш за все, вибором клієнтів, по-друге, нормами і правилами, які регламентують практичну діяльність банківського персоналу, і, по-третє, компетентністю керівництва банку і рівнем кваліфікації персоналу, який займається питанням кредитування.) та тактики (визначає конкретні фінансові інструменти, які використовуються банком для реалізації його цілей при здійсненні кредитних угод, правила їх здійснення, порядок організації кредитного процесу).

Модель формування та реалізації кредитної політики банківської установи містить чотири головних етапи:

1. Постановка завдання кредитної політики:

- Функціональний блок:

- a. кредитна стратегія (основні принципи, пріоритети та цілі);
- b. кредитна тактика (фінансові інструменти, порядок організації кредитного процесу).

- Організаційний блок:

- a. залучення клієнтів, проведення кредитних операцій;
- b. визначення відповідальних органів та структурних підрозділів, які реалізуватимуть кредитну політику – суб'єктів кредитної політики;
- c. моніторинг кредитного ризику;
- d. формування спектру кредитних продуктів – об'єктів кредитної політики банку;
- e. забезпечення каналів проходження інформації щодо виконання кредитних операцій та порядку контролю за клієнтом і станом погашення позики.

2. Вибір оптимального варіанта кредитної політики:

- встановлення тарифів на кредитне обслуговування, затвердження умов кредитування та методик оцінки кредитоспроможності позичальника;
- формування резервів за кредитними операціями;
- розробка типових форм кредитних угод та іншої кредитної документації;
- пролонгація і реструктуризація позик, робота з проблемними кредитами;
- визначення процедури (технології) кредитних операцій;
- формування кредитної політики банку.

3. Розробка заходів з формування та реалізації кредитної політики:

- визначення мети і завдання кредитної політики;
- розподіл повноважень між співробітниками відповідних підрозділів;
- розробка і визначення шляхів впровадження у дію певних заходів.

4. Моніторинг реалізації кредитної політики.

- встановлення значень контрольованих параметрів;

- організація контролю в процесі проведення кредитної діяльності та розробка заходів на випадок певних ускладнень в процесі здійснення кредитних операцій.

Кредитна політика, що розробляється, має бути гнучкою – передбачати можливий діапазон моделей відповідних управлінських рішень, застосування нових кредитних інструментів, впровадження нових інноваційних технологій здійснення кредитного процесу, котрі б давали можливість враховувати можливі зміни зовнішніх і внутрішніх умов кредитної діяльності [34, с. 154].

Кредитна політика банківської установи пов'язана як з економічними, так і з адміністративно-управлінськими інструментами, важелями та методами, які складають основу механізму формування та реалізації кредитної політики.

Сутність механізму формування та реалізації кредитної політики банку:

- основним призначенням механізму формування та реалізації кредитної політики банку є організація процесу кредитування, який набуває певної спрямованості та цільових орієнтирів у зв'язку з функціонуванням даного механізму;

- механізму формування та реалізації кредитної політики банку включає в себе як організацію процесу кредитування, так і дії суб'єктів управління через економічні й управлінські методи і важелі, що впливають на реалізацію кредитних відносин;

- механізму формування та реалізації кредитної політики банку не є статичним, а постійно розвивається, проходячи ряд стадій від простої функціональної до складної комбінованої управлінської системи;

- ефективне функціонування механізму формування та реалізації кредитної політики банку, у тому числі його інструменти, важелі та методи впливу на процес кредитування, залежать від повноти забезпечення економічних інтересів суб'єктів кредитних відносин;

- забезпечуючи реалізацію процесу кредитування, механізму формування та реалізації кредитної політики банку охоплює і регулятивні дії, спрямовані на його адаптацію до швидкозмінної господарської ситуації.

Механізму формування та реалізації кредитної політики банку являє собою систему дій та організаційно-економічних прийомів, інструментів впливу, за допомогою яких вводиться в дію процес кредитування, і регулювання якого здійснюється відповідно до визначених принципів. Механізм формування та реалізації кредитної політики банку передбачає, що дані процеси відбуваються на основі інтеграції взаємозалежних і взаємопов'язаних елементів та можуть кількісно і якісно змінюватися під дією різноманітних факторів, що дає змогу виділити основні елементи у формуванні кредитної політики банку:

- цільові орієнтири кредитної діяльності банку (формування та оптимізація кредитного потенціалу банку; побудова системи ризик-менеджменту у сфері кредитування; підвищення ефективності кредитних операцій; удосконалення структури органів управління банку);

- принципи організації кредитної діяльності та формування кредитної політики (маневреність; оптимальність; ефективність; правомірність);

- фактори, що визначають кредитну політику (макроекономічні; фактори, пов'язані з діяльністю позичальників банку; мікроекономічні);

- кількісні характеристики кредитної діяльності (законодавчо встановлені нормативи; внутрішня система лімітів та інші кредитні обмеження);

- якісні характеристики (якість кредитного портфеля; якість окремих кредитних продуктів; прийнятність рівня кредитного ризику; розмір отриманих збитків від кредитної діяльності; рівень доходності окремих кредитних продуктів);

- механізм фінансового забезпечення (джерела формування кредитних ресурсів; форми залучення коштів; методи формування кредитного портфеля); механізм банківського кредитування (види банківських продуктів; форми та методи кредитування; процедури процесу кредитування) [10, с. 5].

Розгляд основних механізмів взаємодії всіх елементів формування кредитної політики банку дає змогу визначити що у своїй структурі кредитна

політика передбачає наявність двох наступних ланцюгів: по-перше, механізм фінансового забезпечення кредитної політики, основними елементами якого є джерела формування кредитних ресурсів, форми та методи залучення коштів; по-друге, механізм банківського кредитування, що реалізується через різноманітні кредитні процедури та види кредитних продуктів [10, с. 6].

Схематично механізм формування та реалізації кредитної політики банку наведено на рис. 1.3.

Поділ всього механізму формування та реалізації кредитної політики банку на окремі елементи є досить умовним, адже всі складові даного механізму тісно взаємодіють між собою, одночасно виконуючи функції різних за економічною сутністю компонентів. Так, наприклад, новий кредитний продукт банку, що розроблений відповідно до поточних принципів кредитної політики, з часом може набувати популярності і серед інших банків, тим самим впливаючи на кредитний ринок в країні загалом, змінюючи його, а отже поступово перетворюючись на фактор формування кредитної політики.

Суттєвий вплив на процеси формування та успішної реалізації кредитної політики банківської установи має кредитний ризик, що потребує розробки системи управління та його мінімізації. З'ясування основних факторів появи кредитних ризиків дає змогу класифікувати їх за трьома основними групами (зовнішні, внутрішні та ті, що пов'язані із особливостями діяльності позичальників банку), а також визначати основні напрями заходів щодо управління кредитними ризиками, які мають включати певні обмеження, спрямовані на зменшення кредитних ризиків (визначення концентрації та розміру кредитів, кредитування пов'язаних з банком осіб, встановлення лімітів), класифікацію кредитів та резервування [10, с. 8].

Сукупність всіх мобілізованих банком джерел фінансування є сукупним кредитним потенціалом банку, але дані кошти не можуть використовуватися на цілі кредитування в повному обсязі.

Рис. 1.3. Схема механізму формування та реалізації кредитної політики банківської установи [10, с. 7]

Ефективність використання коштів кредитного потенціалу досягається при дотриманні комплексу умов, коли:

- забезпечується необхідний мінімум ліквідності;
- використовується вся сукупність коштів кредитного потенціалу;
- досягається максимально високий прибуток на кредитний потенціал за умови прийнятного рівня кредитного ризику.

Кожен банк самостійно визначає величину власних коштів та їх структуру, виходячи із розробленої ним кредитної політики та загальної стратегії розвитку. Величина власного капіталу банку прямо залежить від результатів кредитної діяльності та її ефективності, адже чим більш стабільні процентні доходи банку і більша величина отриманого прибутку, тим вищим є рівень капіталізації банку. Такий взаємозв'язок вказує на те, що кількісні параметри кредитної політики банку знаходяться в прямій залежності від капітальної частини кредитного потенціалу – власного капіталу, величина якого, у свою чергу, прямо пропорційна якісним характеристикам кредитної політики [10, с. 8].

Невід'ємною складовою механізму формування та реалізації кредитної політики банку є визначення критеріїв оцінювання кредитоспроможності його потенційних позичальників, на основі яких має формуватися методика визначення класу надійності позичальника:

- оцінка фінансового стану позичальника – юридичної особи здійснюється з урахуванням його галузевої спеціалізації;

- банк може самостійно встановлювати нормативні значення та відповідні бали для кожного показника залежно від його вагомості (значимості) серед інших показників, що можуть свідчити про найбільшу ймовірність виконання позичальником зобов'язань за кредитними операціями;

- нормативні значення кожного показника (крім суб'єктивних) визначаються для сегмента малого та середнього бізнесу в залежності від середньогалузевих показників по Україні;

- клас позичальника банку за результатами оцінки його фінансового стану визначається на підставі основних показників та коригується з урахуванням додаткових (суб'єктивних) показників.

Запропонований підхід передбачає врахування факторів впливу на фінансово-господарську діяльність суб'єктивного характеру, зокрема, таких, як: ефективність управління позичальника, його ринкова позиція і залежність від циклічних та структурних змін в економіці та галузі, професіоналізм керівництва, ділова репутація, історія погашення кредитної заборгованості.

Таким чином, недосконалий механізм формування та реалізації кредитної політики у вітчизняних банках створює суттєву перешкоду на шляху використання нагромадженого в світі досвіду досягнення економічного зростання. Тому сьогодні є актуальною необхідність теоретичного та практичного дослідження проблем формування та реалізації кредитної політики банківських установ та особливостей ефективного формування їх кредитного портфелю.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було розглянуто економічний зміст поняття «кредитна політика», досліджено економічну сутність кредитного ризику, управління яким є основою ефективного функціонування банківських установ, охарактеризовано основні засади функціонування механізму формування та реалізації кредитної політики банківської установи, аналізу практичних аспектів його реалізації. Виходячи з цього можна зробити наступні висновки:

1. Необхідність формування обґрунтованої та ефективною кредитної політики кожним комерційним банком за сучасних економічних умов пов'язана, перш за все, з важливістю активізації позитивного впливу кредитних відносин на обсяг та структуру грошової маси в країні і, як наслідок, на стабільність грошової одиниці, а по-друге, із забезпеченням потреби в додаткових джерелах фінансування розширеного відтворення.

Сформульовано визначення економічної сутності кредитної політики банку в найбільш загальному розумінні як складову банківської політики, що визначає цілі діяльності на ринку кредитних послуг і стратегії їх досягнення, а у практично-прикладному розумінні кредитну політику банківської установи пропонуємо визначати як структурно-функціональну цілісність взаємопов'язаних між собою елементів (цілей, завдань, принципів, технології, організації), взаємодія яких дозволяє визначити найбільш ефективні стратегії діяльності банку на ринку кредитних послуг.

2. Зазначено, що вирішення теоретичних і практичних питань управління кредитним ризиком банку потребує удосконалення наукових підходів до управління індивідуальним кредитним ризиком та управління ризиком кредитного портфеля банку. Необхідність обґрунтування даних дефініцій пов'язана з потребою виокремлення різних інструментів при управлінні кредитним ризиком на зазначених рівнях. Індивідуальний кредитний ризик розглянуто з позиції мети управління ним – як ймовірності невиконання позичальником зобов'язань за кредитною операцією, тобто можливості того, що платежі за кредитом через вплив зовнішніх та внутрішніх факторів проводитимуться з відхиленням від умов кредитного договору. Ризик кредитного портфеля визначено як ймовірність незапланованого порушення структури кредитних вкладень, що може спричинити недоотримання доходів і зниження капіталу банківської установи внаслідок неефективної реалізації кредитної політики та порушення умов кредитного договору декількома позичальниками одночасно. Управління ризиком кредитного портфеля спрямоване на підтримку збалансованості кредитного портфеля банку й на мінімізацію можливих втрат від його реалізації. Управління кредитним ризиком має бути організоване як перманентний циклічний процес, в якому кожний із етапів нерозривно пов'язаний з іншими як функціонально, так і організаційно. Кожен з етапів виконує певні завдання і функції, в сукупності формуючи методологію управління кредитними ризиками.

3. Обґрунтовано, що механізм формування кредитної політики банку передбачає взаємодію низки взаємопов'язаних елементів, зокрема: цільових орієнтирів кредитної діяльності банку; принципів формування кредитної політики; факторів, що визначають кредитну політику банку (макроекономічних, мікроекономічних та факторів, що пов'язані із діяльністю позичальників банку); кількісних та якісних характеристик кредитної діяльності. Запропоновано у структурі механізму ефективної реалізації кредитної політики виділяти дві складові: механізм фінансового забезпечення кредитної політики, основними елементами якого є джерела і методи формування кредитних ресурсів, та механізм банківського кредитування, що реалізується за допомогою інструментарію здійснення кредитного процесу. Визначено, що основним методом фінансового забезпечення механізму реалізації кредитної політики вітчизняних банків на сучасному етапі розвитку економіки має бути диверсифікація кредитного потенціалу банку шляхом залучення нових клієнтів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

2.1. Аналіз фінансово-економічної діяльності АТ КБ «ПриватБанк»

Акціонерне товариство комерційний банк «ПРИВАТБАНК» є державним банком. АТ КБ «ПРИВАТБАНК» утворений відповідно до установчого договору від 7 лютого 1992 року у формі товариства з обмеженою відповідальністю під найменуванням комерційний банк «ПРИВАТБАНК» та зареєстрований Національним банком 19 березня 1992 року за реєстраційним номером 92. Відповідно до установчого договору від 6 липня 2000 року та на підставі рішення установчих зборів акціонерів від 6 липня 2000 року комерційний банк «ПРИВАТБАНК» був реорганізований шляхом зміни організаційно-правової форми у закрите акціонерне товариство комерційний банк «ПРИВАТБАНК» [1].

Правлінням Національного банку України були ухвалені рішення щодо зниження облікової ставки з 13,5 % річних, встановленої з 13 грудня 2019 року, до 11 % річних з 31 січня 2020 року, до 10 % річних з 13 березня 2020 року, до 8 % річних з 24 квітня 2020 року та до 6 % річних з 12 червня 2020 року відповідно. В грудні Національний банк залишив рівень облікової ставки на попередньому рівні, ключовим аргументом на користь цього рішення стало збільшення інфляційного тиску на тлі високої невизначеності щодо карантину та подальшого впливу пандемії на споживчий попит і ділову активність. Офіційний обмінний курс гривні по відношенню до долара США знизився на 19,5 % з 23,6862 гривень за долар США на 1 січня 2020 року до 28,2746 гривень за долар США на 01 січня 2021 року [11]. Основні фінансові показники АТ КБ «ПРИВАТБАНК» протягом 2016-2020 років (табл. 2.1).

Фінансові результати АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

Показник	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
Активи, млн. грн.	205183	254805	278048	309723	382525
Зобов'язання, млн. грн.	206065	230012	246584	255194	329700
Власний капітал, млн. грн.	(882)	24793	31464	54529	52825
Статутний капітал, млн. грн.	-	206060	206060	206060	206060
Доходи, млн. грн.	47586	44048	54921	69648	81458
Витрати, млн. грн.	223824	43670	42123	37039	57156
Результат діяльності, млн. грн.	(176238)	378	12798	32609	24302
Рентабельність активів, %	-	0,001	0,05	0,11	0,06
Рентабельність капіталу, %	-	0,02	0,41	0,60	0,46

Аналізуючи табл. 2.1 можна побачити, що на 31.12.2016 року АТ КБ «ПРИВАТБАНК» мав від'ємний власний капітал у сумі 882 млн. грн. Цей показник є технічним через наявність значної підтримки від акціонера банку – держави Україна, але від'ємний власний капітал АТ КБ «ПРИВАТБАНК» вказує на те, в якому стані він знаходився під час націоналізації.

Станом на 31.12.2019 року власний капітал банку становив 52825 млн. грн. Збільшення власного капіталу заслуговує на позитивну оцінку, що стало можливим, здебільшого, завдяки прибутковій роботі банку. Статутний капітал банку у 2020 році залишився незмінним і становив 206060 млн. грн [11].

За підсумками 2020 року АТ КБ «ПРИВАТБАНК» має достатній рівень капіталу. Регулятивний капітал банку на кінець 2020 року становить 35,3 млрд. грн., а норматив адекватності регулятивного капіталу 28,09 % (при нормі > 10 %). За підсумками проведеного стрес-тестування банків, проведеного НБУ в 2020 році, навіть при самому негативному сценарії, рівень адекватності капіталу не буде нижчий нормативного.

Джерела прибутку АТ КБ «ПРИВАТБАНК» в 2020 році значно не змінилися, хоча і були обмежені впливом макроекономічних тенденцій. Так, в 2020 році, з одного боку, на доходи банку сильно вплинули обмеження щодо нарощення кредитування, коливання комісійного доходу, а з іншого, тренд зменшення відсоткових ставок на ринку забезпечив зменшення вартості

ресурсів. Також в 2020 році посилилась волатильність макрофакторів, які обумовили значний результат від переоцінок позиції та фінансових активів. Чистий прибуток банку за 2020 рік становить 24,3 млрд. грн., що залишається максимальним результатом всього банківського сектору України.

Чистий процентний дохід в 2020 році становить 21,6 млрд. грн., та збільшившись порівняно з 2019 роком майже на 10 %. При цьому банк був вимушений сформувати додаткові резерви на зменшення корисності за кредитними операціями, внаслідок дії коронакризи на фінансову діяльність позичальників, сума такого резерву склала 1,25 млрд. грн. Після вирахування резерву на зменшення корисності чистий процентний дохід банку є майже стабільним – 19,8 млрд. грн. в 2020 році (19,7 млрд. грн. в 2019 році).

Також стабільний обсяг має чистий комісійний дохід, який в 2020 році досяг рівня у 18,8 млрд. грн, тоді як в 2019 році складав 18,2 млрд. грн. Динаміка комісійних доходів обумовлена як збільшенням обсягу платежів клієнтів, так і переглядом тарифів АТ КБ «ПРИВАТБАНК».

Динаміка доходів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» за 2016-2020 роки (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Динаміка структури доходів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» за 2016-2020 роки, % [11]

З рис. 2.1 можна побачити, що найбільшу частку у структурі доходів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» займають процентні доходи: 65,90 % – 2016 рік, 56,00 % – 2018 рік, 41,20 % – 2020 рік. Значно збільшилася частка у структурі доходів банку комісійних доходів від операцій із клієнтами. За 2016-2020 роки вона зросла з 21,78 % у 2016 році до 33,94 % у 2020 році. За аналізований період зросла і частка інших доходів з 12,32 % до 24,85 %.

Торговий результат АТ КБ «ПРИВАТБАНК» формується переважно за операціями з купівлі-продажу валюти, що в 2020 році склав 3,1 млрд. грн.

Частина прибутку банку є результатом впливу макроекономічних факторів. Так, зміни в світовій економіці та економіці України обумовили збільшення справедливої вартості облігацій внутрішньої державної позики, що були отримані як внесок в статутний капітал АТ КБ «ПРИВАТБАНК» при націоналізації. За рахунок такої переоцінки в 2020 році банк отримав 24,302 млрд. грн. прибутку.

Адміністративні та операційні витрати АТ КБ «ПРИВАТБАНК» в 2020 році склали 18,0 млрд. грн., з яких близько 0,7 млрд. грн. витрачено на спеціальні бонусні виплати співробітникам мережі за підвищений ризик під час роботи в умовах коронавірусу та 0,3 млрд. грн. – на захисні матеріали та додаткову дезінфекцію відділень, банкоматів та терміналів.

Динаміку витрат АТ КБ «ПРИВАТБАНК» за 2016-2020 роки зображено на рис. 2.2.

Аналіз витрат АТ КБ «ПРИВАТБАНК» показав, що процентні витрати за 2016-2020 роки мали тенденцію до зменшення: у 2017 році 42,07 %, у 2018 році – 33,24 %, а у 2020 році – 20,93 %. Натомість комісійні, адміністративні та інші операційні витрати мали тенденцію до збільшення.

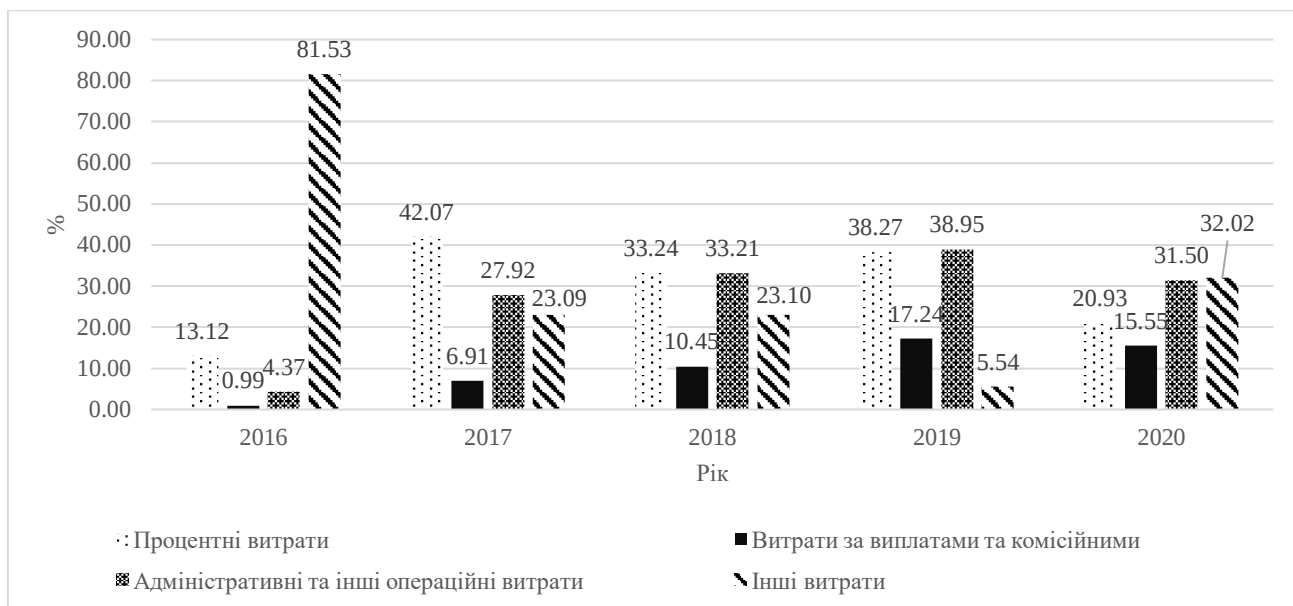

Рис. 2.2. Динаміка структури витрат АТ КБ «ПРИВАТБАНК» за 2016-2020 роки, % [11]

Таким чином, результати 2020 року є відображенням помірного впливу пандемії коронавірусу COVID-19 та реалізованих можливостей швидкої адаптації банку та його продуктів до нових вимог ринку та клієнтів. На 2021-2022 роки АТ КБ «ПРИВАТБАНК» планується продовжувати розвивати свої продукти, пропонуючи клієнтам інноваційні послуги, вдосконалювати мережу та платіжну інфраструктуру, активно розвивати кредитування, розширюючи продуктову пропозицію для різних сегментів та виважено підходити до оцінки ризиків.

Активи складають істотну частину банківських операцій і в діяльності банків мають одне з первинних значень, адже формують їх доходи. З метою детального розгляду структури та динаміки активу балансу АТ КБ «ПРИВАТБАНК» необхідно проаналізувати дані, наведені в табл. 2.2.

Обсяг грошових коштів та їх еквівалентів станом на 31.12.2020 в порівнянні з 31.12.2019 збільшився на 8,75 % і склав 49911 млн. грн., що становить 13,05 % від обсягу чистих активів банку.

Кредити та аванси клієнтів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» у 2016 році впали на

76,98 % до 43583 млн. грн., що пов'язане зі значним доформуванням банком резервів. Значна частина негативно класифікованих кредитів була заміщена цінними паперами у портфелі банку на продаж у сумі 64409 млн. грн. Станом на 31.12.2016 року 100 % зазначених цінних паперів відносились до державних цінних паперів зі строком обігу до листопада 2031 року. На портфель державних цінних паперів банку приходилось 31,39 % активів банку, що значно покращило якість активів банку і позитивно відобразилось на рівні його ліквідності.

Таблиця 2.2

Структура активів АТ КБ «ПРИВАТБАНК», млн. грн.

Показник	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
Грошові кошти та їх еквіваленти та обов'язкові резерви	30159	25296	27360	45894	49911
Заборгованість банків	2410	4516	-	27118	25059
Кредити та аванси клієнтам	43583	38335	50140	59544	55021
Вбудовані похідні фінансові активи	27044	34336	-	-	-
Інвестиційні цінні папери для подальшого продажу	64409	90354	-	-	-
Інвестиційні цінні папери, що утримуються до погашення	-	36322	-	-	-
Інвестиційні цінні папери за справедливою вартістю через прибуток чи збиток	-	-	86244	84680	100750
Інвестиційні цінні папери за справедливою вартістю через інший сукупний дохід	-	-	79299	66602	119196
Інвестиційні цінні папери за амортизованою собівартістю	-	-	14538	875	1715
Передоплата з поточного податку на прибуток	181	184	184	2257	6660
Інвестиції в дочірні та асоційовану компанію	433	30	30	155	30
Інвестиційна нерухомість	1358	579	3340	3379	2933
Приміщення, вдосконалення орендованого майна, обладнання та нематеріальні активи	3956	3326	3793	4764	5894
Інші фінансові активи	229	490	2743	2210	3448
Інші активи	9585	9652	8899	9285	8900
Майно, що перейшло у власність банку як заставодержателя	21836	11268	1361	1244	1228
Активи, утримувані для продажу	-	117	117	-	32
Всього активів	205183	254805	278048	309723	382525

На 31 грудня 2020 року довгострокові облігації випущені Державною іпотечною установою за АС у сумі 282 млн. грн. (на 31 грудня 2019 року у сумі 875 млн. грн.), класифікувалися як знецінені фінансові активи (на 31 грудня 2019 року з оцінкою кредитних збитків в межах строку дії фінансового інструменту). У грудні 2020 року Державна іпотечна установа не виплатила основну суму та нараховані відсотки за облігаціями балансовою вартістю 763 млн. грн. у строк їх погашення. АТ КБ «ПРИВАТБАНК», відповідно до умов емісії цінних паперів, повернув довгострокові облігації, випущені Державною іпотечною установою та розпочав процедуру стягнення заборгованості. Як наслідок, відповідна прострочена заборгованість та резерв під очікувані збитки перенесено у склад інших фінансових активів [10].

Дебіторську заборгованість (95,65 % в інших активах банку), що виникла за конвертованими зобов'язаннями у капітал у сумі 8881 млн. грн. (на 31 грудня 2019 – 8881 млн. грн.) було відображено в результаті проведення конвертації рахунків клієнтів в капітал в процесі націоналізації банку у 2016 році. Керівництво банку розраховує повністю повернути цю суму, за вирахуванням резервів. Станом на 31 грудня 2020 року первісна вартість або вартість оцінки повністю амортизованих основних засобів та нематеріальних активів, які банк продовжує використовувати, складала 2093 млн. грн. (на 31 грудня 2019 року – 1354 млн. грн.). Основні засоби, балансовою вартістю 961 млн. грн., були передані в заставу НБУ як забезпечення кредитів рефінансування.

На початок 2020 року біля 50 % активів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» були представлені цінними паперами у формі облігацій внутрішньої державної позики України (ОВДП), переважна частина яких з'явилась у банка після націоналізації внаслідок заміщення кредитів, які не обслуговуються. В Україні ОВДП, як державні цінні папери, ідентифікуються як активи з найменшим ступенем ризику, тому навіть за наявності кредитного портфеля поганої якості, в цілому якість активів банку можна вважати цілком придатною, щоб забезпечити його безперервну роботу та задовольнити попит з боку клієнтів на фінансову ліквідність.

В табл. 2.3 наведено фінансові показники та рейтинг АТ КБ «ПРИВАТБАНК» за 2016-2020 роки. Рейтингова оцінка фінансових активів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» за критерієм ліквідності визначається за такими показниками (табл. 2.3).

Етапи оцінки фінансових активів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» за критерієм ліквідності: перевірка виконання встановлених показників і нормативів ліквідності банку; експертна оцінка за приведеними критеріями [14].

Таблиця 2.3

Фінансові показники та рейтинг АТ КБ «ПРИВАТБАНК» [11]

Рік	Активи, тис, грн. (X1)	Загальна ліквідність зобов'язань, % (X2)	Рентабельність капіталу, % (X3)	Процентна маржа, % (X4)	Співвідношення витрат і доходів, % (X5)	Співвідношення кредитів і депозитів, % (X6)	Рейтинг, % (Y)
2016	205183	1,00	-	1,90	1,13	0,22	7
2017	254805	1,11	-	2,40	1,33	0,18	7
2018	278048	1,13	0,41	6,02	2,20	0,22	5
2019	309723	1,21	0,60	6,35	1,72	0,25	3
2020	382525	1,16	0,46	5,65	2,81	0,24	3

Рейтингова система дає можливість оцінити всі фактори, за якими оцінюється фінансовий стан і якість операцій кожної банківської установи. Кожен компонент рейтингової системи оцінюється за п'ятибальною шкалою, де оцінка «1» є найвищою, а оцінка «5» – найнижчою.

Таблиця 2.4

Рейтингова оцінка фінансових активів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» за критерієм ліквідності

Співвідношення між вартістю класифікованих активів та капіталом, %	Рейтингова оцінка
Менше 5 %	Сильний (1)
Від 5 % до 15 %	Задовільний (2)
Від 15 % до 30 %	Посередній (3)
Від 30 % до 50 %	Граничний (4)
Понад 50 %	Незадовільний (5)

Виконаний показник рейтингу банку показав, що АТ КБ «ПРИВАТБАНК» з 2018 року належить до сильного стану – менше 5 %, тобто рейтинг 1 (сильний): високий рівень ліквідних активів; постійно підтримується показник ліквідності, що перевищує всі встановлені нормативи; високий рівень залучених коштів у формі основних депозитів; здатність швидко залучати кошти за помірну плату; коефіцієнти ліквідності кращі, ніж в інших банків.

У балансі АТ КБ «ПРИВАТБАНК» після націоналізації з'явилися нові статті, а саме – майно, що перейшло до банку як утримувача застави. Станом на 31.12.2016 його вартість на балансі була оцінена у розмірі 21836 млн. грн., що складало 10,64 % від розміру активів банку [11].

Заборгованість АТ КБ «ПРИВАТБАНК» перед НБУ за перше півріччя 2017 року знизилась на 28,45 % до 12912 млн. грн. – банк прострочив повернення рефінансування НБУ (технічні дії банку, спрямовані на зменшення юридичних ризиків, оскільки за виданим НБУ рефінансуванням є гарантії (зобов'язання) щодо погашення від попередніх акціонерів банку), а за 9 місяців – на 33,44 %, вже до 12012 млн. грн. В цілому, за результатами 2017 року заборгованість банку перед НБУ скоротилась на 31,32 %: з 18047 млн. грн. до 12394 млн. грн. [11].

Таблиця 2.4

Структура пасивів АТ КБ «ПРИВАТБАНК», млн. грн.

Показник	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
Заборгованість перед НБУ	18047	12394	9817	7721	-
Заборгованість перед банками та іншими фінансовими організаціями	2667	234	195	201	2
Кошти клієнтів	181133	212750	231055	240621	312708
Випущені боргові цінні папери	2	2	2	-	-
Зобов'язання орендаря з лізингу	-	-	-	1748	1855
Відстрочене зобов'язання з податку на прибуток	94	106	136	121	146
Інші фінансові зобов'язання	4000	4397	2247	1522	2907
Резерви та нефінансові зобов'язання	122	129	3132	3260	12082
Всього	206065	230012	246584	255194	329700

Станом на 31 грудня 2019 та 2018 років процентна ставка за траншами

довгострокових кредитів рефінансування НБУ складала від 14,25 % до 16 % річних. Згідно умов угод за кредитами рефінансування НБУ станом на 31 грудня 2019 та 2018 років строки погашення залишків за траншами припадали на період з травня 2016 року по лютий 2017 року. У грудні 2018 року банк підписав рамкову кредитну угоду та рамкову кредитну репо угоду з НБУ строком на 10 років, що дозволяє банку отримувати кредити рефінансування, овернайт, репо під заставу державних цінних паперів за необхідності [11].

При націоналізації банку, у грудні 2016 року було конвертовано зобов'язання у капітал банку у сумі 10934 млн. грн. коштів клієнтів, 10721 млн. грн. випущених єврооблігацій і 7783 млн. грн. субординованого боргу.

В цілому, управління активами та пасивами АТ КБ «ПРИВАТБАНК» спрямоване на отримання максимального прибутку від проведення банківських операцій при забезпеченні виконання зобов'язань вчасно та в повному обсязі.

У 2020 році, у зв'язку із впливом пандемії COVID-19 АТ КБ «ПРИВАТБАНК» переглянуло підходи до оцінки та класифікації активів, а також оцінку можливих кредитних збитків та розмір необхідних резервів. Протягом 2020 року АТ КБ «ПРИВАТБАНК», у відповідності до рекомендацій НБУ, було запропоновано позичальникам, що потрапили під вплив карантинних обмежень, різні опції реструктуризації заборгованості (включаючи кредитні канікули). Такі позичальники, враховуючи наявність ознак підвищеного ризику, були класифіковані з метою оцінки резервів під очікувані кредитні збитки з оцінкою кредитних збитків в межах строку дії кредиту (активи із значним погіршення якості але без ознак дефолту).

Отже, можна високо оцінити фінансові результати АТ КБ «ПРИВАТБАНК», які дозволяють йому нарощувати обсяг власного капіталу та зменшують залежність від підтримки акціонера – Держави Україна в особі Міністерства фінансів.

Оцінка фінансово-економічного стану АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

Показник	Умовні позначення	Розрахунок показників на кінець періоду		
		2018	2019	2020
1	2	3	4	5
Вихідні дані, тис. грн.				
Власний капітал	К	31464	54529	52825
Акціонерний капітал	Ка	206060	206060	206060
Залучені кошти	Кз	231055	240621	312708
Активи загальні	А	278048	309723	382525
Активи дохідні	Ад	230251	238974	301771
Активи недохідні	Ан	8611	9387	10087
Активи капіталізовані	Ак	7133	8143	8827
Активи найбільш ліквідні	Ал	27360	45894	49911
Активи поточні	Ап	207441	198051	271572
Вкладення кредитні	Вк	50140	86662	80080
Пасиви	П	278048	309723	382525
Зобов'язання	З	246584	255194	329700
Зобов'язання найбільш ліквідні	Зл	241067	248543	312710
Зобов'язання поточні	Зп	241203	250034	312856
Прибуток	Пр	12798	32609	24302
Чистий дохід	Чд	16752	19667	21602
Доходи	Д	54921	69648	81458
Витрати	В	42123	37039	57156
Коефіцієнти фінансової стійкості				
Коефіцієнт надійності, %	$\frac{К}{Кз}$ не менше 5 %	13,62	22,66	16,89
Коефіцієнт «фінансового важеля»	$\frac{Кз}{К}$ >1 у межах 1:20	7:34	4:41	5:92
Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів, %	$\frac{К}{А}$ не менше 10 %	11,32	17,61	13,81
Коефіцієнт захищеності власного капіталу, %	$\frac{Ак}{К}$ >	22,67	14,93	16,71
Коефіцієнт захищеності дохідних активів, %	$\frac{Кзда=(К-Ан-Зб)}{(Збиток))/Ад}$	9,93	18,89	14,16
Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	$\frac{А}{Ка}$ 12,0-15,0 разів	1,35	1,50	1,86
Коефіцієнти ділової активності				
Коефіцієнт рівня дохідних активів, %	$\frac{Ад}{А}$ ≤ 93 %	82,81	77,16	78,89
Коефіцієнт кредитної активності, %	$\frac{Вк}{А}$ 65-75 %	18,03	27,98	20,93
Рівень залучення ресурсів, %	$\frac{Кз}{П}$ 80-85 %	83,10	77,69	81,75
Коефіцієнти ліквідності				
Коефіцієнт загальної ліквідності, %	$\frac{А}{З}$ не менше 100 %	112,76	121,37	116,02

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5
Коефіцієнт миттєвої ліквідності, %	$\frac{Ал}{Зл}$ не менше 20 %	11,35	18,47	15,96
Коефіцієнт поточної ліквідності, %	$\frac{Ап}{Зп}$ не менше 40 %	86,00	79,21	86,80
Коефіцієнти ефективності діяльності				
Загальний рівень рентабельності (рентабельність діяльності за доходами), %	$\frac{Пр}{Д}$ > 10 %	23,30	46,82	29,83
Рентабельність діяльності за витратами, %	$\frac{Рв}{Чд/В}$ > 20 %	39,77	53,10	37,79
Рентабельність банківських активів, %	$\frac{Ра}{Пр/А}$ > 1 %	4,60	10,53	6,35
Рентабельність капіталу, %	$\frac{Рк}{Пр/К}$ > 15 %	40,68	59,80	46,00

Для оцінки фінансово-економічного стану АТ КБ «ПРИВАТБАНК» було розраховано ряд показників, які наведені в табл. 2.5. Оцінка фінансової стійкості АТ КБ «ПРИВАТБАНК» представляється як підсистема аналітичної функції управління, що базується на інформаційній системі банківської установи і реалізується за допомогою сукупності аналітичних прийомів і способів, які дозволяють виявляти і вимірювати вплив факторів на фінансову стійкість і обґрунтовувати відповідні ефективні управлінські рішення.

До основних коефіцієнтів, які характеризують фінансову стійкість банку, належать: коефіцієнт надійності, коефіцієнт фінансового важеля, коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів, коефіцієнт захищеності дохідних активів власним капіталом та коефіцієнт мультиплікатора капіталу.

Показники ділової активності дають змогу інтерпретувати стан і використання банківською установою економічного потенціалу, тобто наявних і прихованих можливостей, і вагомість взятих на себе ризиків господарювання. Основними коефіцієнтами даного показника є: коефіцієнт рівня дохідних активів, коефіцієнт кредитної активності, рівень залучення ресурсів (табл. 2.5).

Для оцінювання ліквідності АТ КБ «ПРИВАТБАНК», тобто його можливості своєчасно і в повному обсязі забезпечувати виконання своїх боргових і фінансових зобов'язань перед усіма контрагентами, що визначається

наявністю достатнього власного капіталу банківської установи, оптимальним розміщенням і величиною коштів по статтях активу і пасиву балансу з урахуванням відповідних термінів доцільно використовувати, такі допоміжні показники, як: коефіцієнт загальної, миттєвої та поточної ліквідності.

Отже для оцінки фінансово-економічного стану АТ КБ «ПРИВАТБАНК» було розраховано ряд показників, які наведені в табл. 2.5.

З наведених в табл. 2.5 даних видно, що коефіцієнт надійності (співвідношення капіталу банку і залучених коштів за мінімально допустимого значення не менше 5,0 %, чим вище значення, тим надійніший банківська установа) на кінець 2020 року зменшився порівняно з 2019 роком на 5,77 %, але збільшився порівняно з 2018 роком на 3,27 %. Можна зазначити, АТ КБ «ПРИВАТБАНК» має високу забезпеченість власним капіталом та високу надійність.

Коефіцієнт фінансового важеля показує здатність банківської установи залучати кошти на фінансовому ринку. АТ КБ «ПРИВАТБАНК» має високе значення цього показника: у 2018 році – в 7 разів, у 2020 році – в 5 разів. Це свідчить про те, що банківська установа постійно підвищує свою активність щодо залучення вільних коштів на грошовому ринку, навіть за умови нормального забезпечення власними коштами. Але перевищення оптимального значення 1:20 вказує на те, що банк фінансово нестабільний.

Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів банківської установи постійно коливається, знову спостерігається аритмія показника. АТ КБ «ПРИВАТБАНК» дотримується оптимального значення показника, але все рівно в 2018-2020 роках його значення залишається низьким.

Коефіцієнт захищеності власного капіталу показує, наскільки АТ КБ «ПРИВАТБАНК» ураховує інфляційні процеси і яку частку своїх активів розміщує в нерухомість, цінності, обладнання. Як видно з табл. 2.5, показник знизився у 2020 році на 5,96 % (22,67 % у 2018 році), але порівняно з 2019 роком він збільшився на 1,78 %, банківська установа турбується за своє майбутнє, розміщуючи свої кошти в нерухомість, цінності та інше.

На кінець 2020 року коефіцієнт захищеності дохідних активів банківської установи знизився до 14,16 %, це свідчить про низьку здатність АТ КБ «ПРИВАТБАНК» захистити свої дохідні активи (чутливих до зміни процентних ставок) мобільними власними коштами, тобто розмір власного капіталу за мінусом недохідних активів не може покрити дохідні активи.

Коефіцієнт мультиплікатора капіталу, який характеризує ступінь покриття активів акціонерним капіталом, при оптимальному співвідношенні 12,0 – 15,0, на кінець 2020 року становив 1,86. Спостерігається постійне коливання, чим вище значення цього показника, тим менш стабільний банк, але зростання цього коефіцієнта є фактором зростання прибутковості акціонерного капіталу. У зростанні даного коефіцієнта зацікавлені акціонери, оскільки прибуток заробляється всім капіталом, включаючи і залучений, а дивіденди отримують лише акціонери.

Аналіз ділової активності дозволяє оцінити, наскільки ефективно АТ КБ «ПРИВАТБАНК» використовує свої ресурси. Саме ділова активність зумовлює платоспроможність, фінансову стійкість та стабільність діяльності банківської установи, проявляється в динамічності її розвитку, швидкості обороту її ресурсів. Критеріями ділової активності є рівень ефективності використання ресурсів, стійкість економічного зростання, ступінь виконання завдання за основними фінансовими показниками.

Коефіцієнт рівня дохідних активів показує частку активів АТ КБ «ПРИВАТБАНК», що приносять йому дохід в загальних активах. У зарубіжній практиці вимоги до значення цього коефіцієнта досить високі – більше 93 %. Для вітчизняних банків вимоги дещо нижчі, що безпосередньо пов'язано з недосконалою структурою активів. Зниження коефіцієнта рівня дохідних активів свідчить про незбалансованість кредитного портфеля банківської установи та відсутність політики управління активами.

Оптимальне значення питомої ваги кредитних вкладень у загальних активах – 65-75 %. Значення кредитної активності вище 75 % свідчить про агресивну ризиковану кредитну політику банку та недостатню диверсифікацію

активів.

Рівень залучення ресурсів характеризує активність АТ КБ «ПРИВАТБАНК» щодо залучення грошових коштів на фінансовому ринку. Оптимальним є значення 80-85 %. Занадто високе значення цього коефіцієнта свідчить про зростання активності банківської установи щодо залучення ресурсів і водночас про підвищення ризикованості банківської діяльності та зниження стабільності банку.

Ліквідність передбачає здатність АТ КБ «ПРИВАТБАНК» виконувати свої зобов'язання перед вкладниками, кредиторами, інвесторами та клієнтами в цілому. Ліквідність балансу як ступінь покриття зобов'язань активами і ліквідність самих активів забезпечується дотриманням насамперед обов'язкових економічних нормативів Національного банку України.

Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань АТ КБ «ПРИВАТБАНК» має оптимальне значення, що вказує на максимальну можливість банківської установи в погашенні зобов'язань наявним майном.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності менше норми, що свідчить про недотримання АТ КБ «ПРИВАТБАНК» нормативних вимог Національного банку України.

Коефіцієнт поточної ліквідності розкриває здатність АТ КБ «ПРИВАТБАНК» погасити зобов'язання наявними коштами та шляхом продажу нерухомості і обладнання тощо. Даний показник свідчить про те, що банківська установа має велику здатність погасити зобов'язання наявними коштами та шляхом продажу нерухомості і обладнання (близько 84 % за аналізований період).

Найбільш суттєвими показниками, що відображають рівень ефективності діяльності АТ КБ «ПРИВАТБАНК» та досконалість його фінансової політики, професіоналізм, злагодженість у роботі менеджерів є показники прибутковості і рентабельності банку.

Найбільш узагальнюючим показником, що свідчить про ефективність діяльності АТ КБ «ПРИВАТБАНК», є загальний рівень рентабельності

(рентабельність за доходами), який становив на кінець 2020 року 29,83 %.

Рентабельність діяльності за витратами визначається як відношення суми чистого доходу АТ КБ «ПРИВАТБАНК» до суми його витрат, і характеризує ефективність поточних витрат банківської установи, їхню окупність і величину чистого доходу, що припадає на одиницю витрат. На кінець 2020 року рентабельність діяльності за витратами складає 37,79 %, тобто на 1 гривню витрат припадає 0,38 копійок чистого доходу.

Показник рентабельності банківських активів свідчить про ефективність роботи менеджерів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» та їх спроможність забезпечувати прибуткову діяльність. Рентабельність активів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» у 2020 році є вище нормативного значення, тобто менеджери банку забезпечують прибуткову діяльність банківської установи.

Рентабельність капіталу відображає фундаментальну залежність між прибутковістю і ризиковістю. Рентабельність власного капіталу АТ КБ «ПРИВАТБАНК» показує, скільки прибутку припадає на 1 гривню капіталу, тобто характеризує економічну віддачу капіталу. У світовій практиці рентабельність капіталу є важливим показником ефективності діяльності банківської установи, особливо з точки зору акціонерів, адже він приблизно вимірює рівень прибутковості інвестованого ними капіталу. АТ КБ «ПРИВАТБАНК» на кінець 2020 року має високий рівень рентабельності власного капіталу, який складає 46 %, тобто на 1 гривню власного капіталу припадає 0,46 копійок прибутку.

Отже, пріоритетними напрямками в діяльності АТ КБ «ПРИВАТБАНК» було і залишається підвищення якості процесів обслуговування клієнтів, з обов'язковим дотриманням вимог законодавства, розвиток кредитування з підтриманням високої якості кредитного портфелю, вдосконалення та розробка банківських продуктів/послуг, оптимізація інфраструктури.

В 2020 році АТ КБ «ПРИВАТБАНК» увійшло до десятки кращих банків Центральної та Східної Європи за версією одного з найавторитетніших економічних видань британського Euromoney, отримавши номінацію «CEE's

best bank transformation», банк став першим українським банком, який увійшов в рейтинг кращих банків регіону за всю історію «Euromoney's Awards for Excellence» і одним з небагатьох локальних банків, який був включений в регіональний рейтинг разом з провідними європейськими та американськими банківськими групами. Основні виклики 2021-2022 року пов'язані із подальшою перебудовою діяльності банку та адаптацією до нових умов, обумовлених зміною макросередовища та подальшим впливом коронавірусу. Для АТ КБ «ПРИВАТБАНК» це означає пошук нових можливостей розвитку в цифрових каналах, нові шляхи взаємодії з клієнтами, оптимізація внутрішніх процесів та витрат. Завданням банку на 2021-2022 роки є забезпечення стабільності своєї бізнес-моделі та збереження лідируючих позицій на українському банківському ринку. Основними пріоритетами банку на найближчу перспективу є: подальше нарощування якісного кредитного портфелю з розширенням кредитів малому та середньому бізнесу; підтримка оптимального та достатнього рівня ресурсної бази при подальшій політиці зниження вартості; трансформація внутрішніх бізнес-процесів, які дозволять підвищити ефективність бізнесу та якість обслуговування клієнтів; подальша оптимізація та приведення до належного стану регіональної мережі відділень та банківської інфраструктури; продовження розробки та впровадження якісних та інноваційних продуктів та сервісів.

2.2. Аналіз структури і динаміки кредитного портфеля у контексті прогнозування виникнення кредитних ризиків АТ КБ «ПриватБанк»

Механізм реалізації кредитної політики банківської установи включає у себе побудову організаційної структури та організацію процесу функціонування управління кредитним портфелем банку. Структура кредитного підрозділу банківської установи є частиною підрозділів банку, які забезпечують його кредитну діяльність та працівники які наділені певними правами, обов'язками, а також несуть відповідальність за якість виконаної

роботи. Найбільша частина доходів надходить до банківської установи саме за рахунок проведення кредитних операцій, а отже надзвичайно важливим напрямом є побудова такої організаційної структури кредитного підрозділу, яка б у здійсненні управління кредитним портфелем банку була найбільш ефективнішою.

Забезпечення прибутку банківської установи від кредитних операцій, а також ефективне розміщення кредитних ресурсів є основними завданнями у впровадженні кредитної політики комерційних банків України. Однак для досягнення цих завдань необхідно не лише розробити ефективну кредитну політику, але і організувати кредитний процес у банківській установі таким чином, щоб в управлінні кредитним портфелем використовувалися всі прогресивні на сьогодні надбання кредитної політики.

Кредитування є важливим джерелом прибутків та важливим компонентом відносин АТ КБ «ПриватБанк» з клієнтами. Досягнення успіху у банківській справі вимагає високої якості та ефективності при ідентифікації, оцінці та моніторингу ризиків, пов'язаних з кредитуванням. Кредитна політика АТ КБ «ПриватБанк» та єдині стандарти, що впроваджуються в усіх підрозділах банку, покликані забезпечити належне середовище для результативного управління кредитними ризиками [15].

Основним завданням кредитної політики АТ КБ «ПриватБанк» є визначення основних принципів здійснення кредитного процесу й управління кредитним ризиком у банку. Основними функціями кредитної політики банку є: встановлення загального підходу банку до прийняття кредитних ризиків; визначення основних принципів і стандартів кредитної діяльності; встановлення відповідальності і повноважень працівників банку на кожному етапі кредитного процесу; забезпечення комплексного підходу до управління ризиками.

Кредитна політика встановлює загальний підхід АТ КБ «ПриватБанк» до прийняття кредитних ризиків, вона визначає основні принципи і стандарти кредитної діяльності, відповідальність і повноваження працівників банку на

кожному етапі кредитного процесу та забезпечує комплексний підхід до управління ризиками, що у підсумку гарантує найбільш раціональне використання ресурсів банку. Встановлюючи чіткий зв'язок між кредитною політикою та діловою стратегією, банк закладає підвалини для тривалого успіху у банківській справі [15].

Таблиця 2.6

Клієнти та продукти кредитної політики АТ КБ «ПРИВАТБАНК» [15]

Клієнтські групи	Сегменти клієнтів	Критерії для віднесення	Відповідальні бізнес підрозділи
Юридичні особи	Суб'єкти МСБ (малого та середнього бізнесу)	Юридичні особи та/або фізичні особи-підприємці з обсягом річної реалізації до 40 млн. грн.	Бізнес МСБ
	Корпоративні клієнти	Юридичні особи з обсягом річної реалізації 40 і більше млн. грн.	Корпоративний бізнес
Фізичні особи	Представники середнього та нижче середнього класу	Фізичні особи, що користується стандартними роздрібними продуктами та мають достатній регулярний дохід для обслуговування боргу	Роздрібний бізнес
	ВІП-клієнти	Фізичні особи з доходами вище середнього – клієнти з рівнем щомісячного доходу від 30 до 90 тис. грн., що користуються роздрібними продуктами, але мають підвищені вимоги, або потребують нестандартних продуктів, що відповідають статусу особи. Потребують підвищеного статусу при обслуговуванні. Заможні клієнти – сегмент клієнтів з щомісячним доходом від 90 до 150 тис. грн., потребують спеціальних банківських послуг, але не відповідають вимогам клієнтів Private Banking. Клієнти Private Banking – клієнти, що володіють активами від 30 млн. грн. та потребують персонального обслуговування та послуг в різних сферах (банківські, юридичні, консультаційні з оподаткування, консьерж-сервіс та інші). Споживачі послуг найвищої якості та складності, також потребують персональної уваги з боку топ менеджменту банку.	

АТ КБ «ПриватБанк» встановлює високі стандарти для своїх співробітників, зокрема, у сфері прийняття кредитних ризиків від працівників вимагається високий рівень особистих зусиль та чесності [15].

Цільовими клієнтами банку є юридичні та фізичні особи (та/або групи осіб, як визначено в табл. 2.6. кредитної політики), яким банк пропонує кредитні продукти.

Правління АТ КБ «ПриватБанк» відповідає за впровадження кредитної політики, а саме: координацію впровадження кредитної політики, в тому числі за розробку, затвердження та реалізацію необхідних процедур на виконання кредитної політики; забезпечення умов, необхідних для реалізації політики, надання фінансових коштів, залучення кваліфікованих співробітників, організацію і перегляд виконання політики; ознайомлення співробітників банку з політикою і пов'язаними з нею процедурами банку; розуміння та дотримання співробітниками банку кредитної політики; відповідальність співробітників за недотримання політики і пов'язаних з нею процедур банку; забезпечення умов для підтримки високого рівня технологічного забезпечення / інфраструктури ІТ-систем, своєчасне надання фінансових ресурсів, найму кваліфікованих ІТ-співробітників, з метою забезпечення аналізу та моніторингу ризиків за допомогою інтегрованих систем [15].

Валюта фінансування: юридичні особи – гривня, долар США, євро; фізичні особи – гривня. Цільові галузі для фінансування: сільське господарство та пов'язані галузі; роздрібна торгівля; оптова торгівля; виробники споживчих товарів; інфраструктура і транспорт (інші галузі промисловості можуть розглядатися за умови прийнятної структури угоди та якості контрагента).

До основних розділів кредитної політики АТ КБ «ПриватБанк» відноситься: клієнти та продукти; валюта фінансування; цільові галузі для фінансування; ухвалення новацій та змін; обробка виключних ситуацій; основні принципи кредитування; організація кредитного процесу; мінімальні вимоги до потенційних позичальників; мінімальні стандарти кредитної угоди; кредитні

повноваження; моніторинг кредитів; економічні заходи в роботі з проблемними кредитами; звітність.

Основною метою управління кредитним портфелем АТ КБ «ПриватБанк» є досягнення банком запланованого рівня прибутку, така основна ціль поділяється на окремі під-цілі, спрямовані на: залучення нових клієнтів; максимальну реалізацію потенціалу відносин з кожним існуючим клієнтом; отримання доходів, адекватних прийнятим ризикам.

Таблиця 2.7

Основні типи кредитних продуктів АТ КБ «ПРИВАТБАНК» [15]

Юридичні особи та/або фізичні особи-підприємці		Фізичні особи	
Тип кредиту	Максимальний прийнятний термін	Тип кредиту	Максимальний прийнятний термін
1. Кредити в поточну діяльність:		1. Кредити без забезпечення:	
- овердрафт на поточний рахунок;	2	- кредитні картки;	2
- кредит на поповнення обігових коштів;		- споживчі кредити.	
- гарантії, авалі;		2. Забезпечені кредити:	
- кредит під заставу депозиту;		- іпотека;	20
- торгове фінансування.		- фінансування авто, в т.ч. в лізинг;	5
2. Інвестиційне фінансування:		- кредит під заставу депозиту;	1
- фінансовий лізинг;	5	- фінансування під заставу нерухомості.	5
- інвестиційний кредит.			

Таким чином, управління кредитним портфелем АТ КБ «ПриватБанк» має подвійний підхід: управління на рівні окремої операції враховуючи ризик, пов'язаний з нею; управління загальними характеристиками кредитного портфеля шляхом використання обмежень окремих сегментів, а саме: встановлення обмежень для галузей або областей (набуває особливої актуальності у період активного нарощування обсягів кредитного портфеля) [15].

Кредитний процес АТ КБ «ПриватБанк» поділяється на чотири стадії: залучення клієнта та надання йому інформації і консультацій; збір інформації

про клієнта, її аналіз та прийняття рішення про кредитування; впровадження рішення про кредитування (оформлення, облік тощо); поточне управління відносинами між клієнтом та банком.

Рис. 2.1. Основні принципи кредитування АТ КБ «ПриватБанк» [15]

Підрозділи АТ КБ «ПриватБанк», що задіяні в процесі кредитування:

1. Підрозділ Ризик-менеджменту (проведення кількісного, якісного аналізу та оцінки ризиків, на які банк наражається в ході проведення кредитних операцій; контроль за адекватністю резервів за кредитними операціями банку; оцінка кредитоспроможності та підтвердження фінансового стану позичальника (поручителя); перевірка повноти пакету документів для кредитного аналізу; організація кредитного моніторингу; бере участь у розробці стратегічних

параметрів кредитного портфелю банку, якісних цілей та орієнтирів для Бізнес-підрозділів; керівник підрозділу Ризик-менеджменту відповідає за поточну розробку та актуальність кредитної політики банку.

Рис. 2.2. Організація кредитного процесу АТ КБ «ПриватБанк» [15]

2. Кредитний комітет затверджує структуру забезпечення, коефіцієнти покриття та інші параметри забезпечення, що містяться у кредитній заявці.

3. Підрозділ правового забезпечення відповідає за достовірність і можливість правозастосування юридичної документації.

4. Служба безпеки відповідає за аналіз ділової репутації клієнта та, у випадках прийняття банком значних ризиків (визначається окремими документами банку) ділової репутації пов'язаних з клієнтом осіб.

5. Бек-офіс банку відповідає за те, що всі умови затвердженого кредиту належним чином відображені в договірних документах та в інформаційних системах банку.

6. Підрозділи колекшн [15].

Основними передумовами для кожного рішення про надання кредиту є всебічна інформація про клієнта, його діяльність та стан галузі. Зокрема Бізнес-підрозділи повинні розуміти таку інформацію про клієнта: фізичну особу – соціальну стабільність; матеріальний стан; кредитну історію; юридичну особу або фізичну особу-підприємця – ключові продукти і послуги клієнта та

продукти-замінники; основні контрагенти, а саме постачальники і покупці та конкуренти на ринку; сектор економіки клієнта, стан та тенденції галузі, ключові фактори успіху, окремі ризики; рівень ділової репутації клієнта; організаційна структура клієнта.

Постійний моніторинг наданих кредитів з метою забезпечення своєчасного виявлення змін у кредитоспроможності та підвищення ступеню ризику має здійснюватися у розрізі аналізу фінансового стану клієнта АТ КБ «ПриватБанк», дотримання умов кредитних угод та інших договорів. Існують такі напрями моніторингу: моніторинг фінансового стану клієнта; моніторинг оборотів за рахунками; моніторинг забезпечення; спостереження за бізнесом та репутацією клієнта; моніторинг; моніторинг строків. Методи моніторингу: перевірка документів (фінансових звітів та інших), що надаються клієнтом на періодичній основі; збір та аналіз інформації, отриманої з інших джерел, таких як преса, внутрішня банківська інформація, інформація від третіх осіб – ділових партнерів, конкурентів тощо; періодичні зустрічі з керівництвом та/або представниками клієнта; регулярні візити до приміщень клієнта та/або поручителя (гаранта) для перевірки активів, якими вони володіють (зокрема активів, наданих в заставу). Система моніторингу має два рівні: рівень прямого контакту з клієнтом та рівень внутрішньобанківського незалежного контролю, які виконують відповідно: працівники Бізнес-підрозділів та працівники Ризик-менеджменту. Основним принципом цієї схеми є те, що тільки працівники Бізнес-підрозділів мають безпосередньо спілкуватися з клієнтом, а працівники Ризик-менеджменту мають контактувати з клієнтом лише у виняткових випадках [15].

Мінімальні стандарти кредитної угоди АТ КБ «ПриватБанк»: предмет угоди, який визначає основні риси кредиту, зокрема: обсяг кредиту, строк, на який надається кредит, процентну ставку, суми комісій; мету отримання кредиту; строки та умови надання кредиту; процедуру надання кредиту; строки та умови погашення (або пролонгації) кредиту; строки та порядок сплати процентів за користування кредитом; строки та порядок сплати комісій,

неустойки та інших виплат; заяви, гарантії, додаткові умови та взаємні зобов'язання сторін; перелік інформації, що вимагається від клієнта у відповідності із законодавчими та нормативними вимогами; посилання на перелік забезпечення, якщо воно є; перелік подій, у разі настання яких банк може винести рішення про припинення кредитування, дострокове погашення кредиту, звернення стягнення на забезпечення та інші санкції; юрисдикцію та процедуру розв'язання суперечок; офіційні реквізити сторін [15].

Основними економічними заходами, які застосовуються в роботі з проблемними кредитами АТ КБ «ПриватБанк», є такі: перегляд (зміна) прогнозів грошових потоків позичальника; захисні заходи з метою пом'якшення або мінімізації втрат; зміни у політиці та менеджменті клієнта; реструктуризація кредитної операції; коли реструктуризація не може запобігти потенційним втратам АТ КБ «ПриватБанк», банк має вжити заходів для дострокового припинення операції кредитування; продаж інших активів клієнта (через суд або за домовленістю з клієнтом); ініціювання процедури банкрутства.

З метою здійснення оперативного контролю за кредитним портфелем АТ КБ «ПриватБанк» та здійснення наглядових функцій, яких вимагає НБУ, Ризик-менеджмент проводить аналіз і оцінку якості кредитного портфеля на періодичній основі. Результати такого аналізу розглядаються на всіх рівнях управління з обов'язковим звітуванням на Кредитному комітеті, Комітеті з управління активами і пасивами, Комітеті з управління ризиками і Правлінні банку для прийняття управлінських рішень.

Банківський портфель в економічній літературі визначається як сукупність активів і пасивів банку, що відповідно складається з портфеля активних та портфеля пасивних операцій банку. Здійснення активних операцій банківськими установами є найважливішим джерелом отримання прибутку, адже саме вони приносять банку більше 90 % загального доходу. Таким чином, кредитні операції становлять більшу частину банківського портфеля активних операцій та є

цілісним об'єктом управління, який характеризується специфічними його особливостями [16, с. 125].

Кредитний портфель – це інструмент управління активними операціями банківської установи, метою здійснення яких є підвищення прибутку, ефективності діяльності, що досягається шляхом надання позичок за різними напрямками кредитування з урахуванням вимог кредитної політики банку та органів банківського нагляду. Залежно від мети банк формує кредитний портфель певного типу, який являє собою характеристику, що базується на співвідношенні прибутку та ризику (рис. 2.3).

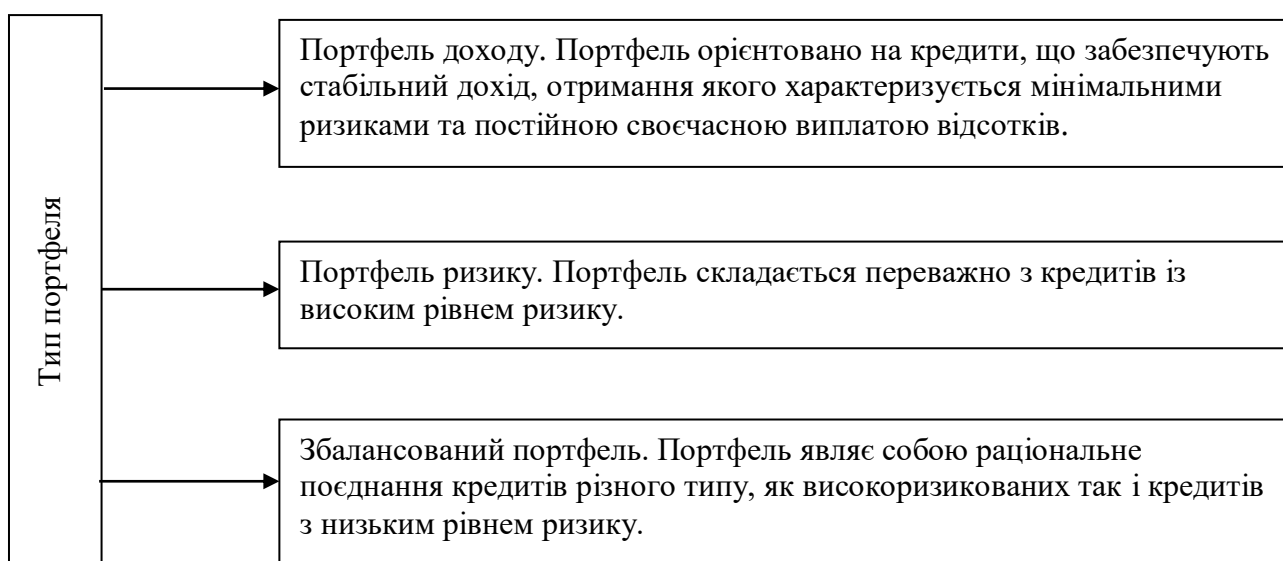

Рис. 2.3. Основні типи кредитного портфеля [17]

Ризиковий портфель характеризується підвищеним рівнем прибутковості у високому рівні ризику, тоді як у портфелі доходу рівень прибутку є нижчим, однак й кредитні ризики є мінімальними. Збалансований кредитний портфель являє собою сукупність банківських кредитів та має структуру і фінансові характеристики, що знаходяться в межах вибору найбільш ефективного вирішення поєднання ризику й прибутковості [17].

Основними завданнями формування кредитного портфеля є: високий темп очікуваного доходу в довгостроковій перспективі; мінімізація рівня ризиків

кредитного портфеля; дотримання необхідної ліквідності кредитного портфеля; високий рівень доходу в поточному періоді [18, с. 60].

Отже, кредитний портфель взаємозв'язує три ключові аспекти банківської діяльності – дохідність, ліквідність і ризик.

Процес формування кредитного портфеля банківської установи визначають у три етапи: I етап – визначення загальних положень і цілей кредитної політики, створення апарату управління кредитними операціями; II етап – відбір конкретних об'єктів кредитування для включення їх у кредитний портфель; III етап – аналіз стану кредитного портфеля та оперативне управління виявленими відхиленнями від оптимального стану [19].

Отже, під час формування оптимального кредитного портфеля необхідно ставити за мету реалізацію розробленої кредитної політики шляхом підбору найбільш ефективних і надійних кредитних вкладень. Постійний аналіз кредитного портфеля дає змогу вибрати раціональний варіант розміщення ресурсів, напрями кредитної політики банківської установи, знизити ризик шляхом диверсифікації кредитних вкладень, прийняти рішення щодо доцільності надання позики клієнтам [19].

Кредитні операції є найважливішим джерелом прибутку банку, однак у зв'язку зі збільшенням останнім часом випадків неповернення кредитів (під час світової пандемії) ці операції наражають на небезпеку стійкість та стабільність банку в цілому. Тому якість кредитного портфеля банку означає формування такої його структури, яка забезпечувала б належний рівень його ліквідності та максимальний рівень дохідності банківської установи за мінімального рівня кредитного ризику [20, с. 93]. Рівень кредитного ризику визначається розміром фінансових втрат унаслідок неповернення (несвоєчасного повернення) позичальником основного боргу та несплати відсотків за кредитом (табл. 2.8).

Усі зазначені чинники кредитних ризиків можуть мати такі негативні наслідки: зниження якості кредитного портфеля; втрата коштів за основним боргом та відсотками; витрати на управління проблемними кредитами; втрата репутації; втрата капіталу; збільшення резервування.

Тому з метою виявлення резервів підвищення ефективності кредитної діяльності за умови запланованого рівня дохідності та допустимого рівня ризику банки проводять аналіз кредитного портфеля, який здійснюється у двох напрямках: аналіз структури та динаміки кредитного портфеля (за строками кредитування, валютою кредитів, видами кредитних продуктів, галузями економіки, рівнем ризику тощо) та якісний аналіз кредитного портфеля (оцінення ризику та дохідності кредитного портфеля) [20, с. 93].

Таблиця 2.8

Класифікація факторів кредитних ризиків банківських установ [21, с. 20]

Групи факторів	Види факторів
Фактори, притаманні зовнішньому середовищу щодо банківських установ та контрагентів	- нормативно-законодавче регулювання діяльності банківських установ; - нормативно-законодавче регулювання діяльності позичальника; - стан розвитку економіки; - кон'юнктура попиту на кредитні ресурси та їх пропозиції на фінансово-кредитному ринку; - рівень конкуренції між банківськими установами та контрагентами; - політична ситуація в країні; - форс-мажорні обставини (пандемія, природні катаклізми, воєнні дії тощо).
Внутрішньобанківські фактори кредитних ризиків	- надмірна концентрація кредитного портфеля; - надмірна диверсифікація кредитного портфеля; - відсутність ефективних методів оцінення та регулювання кредитних ризиків за етапами кредитного процесу; - неадекватна оцінка впливу чинників кредитних ризиків; - низький кваліфікаційний рівень, компетенція та досвід роботи фахівців.
Фактори, притаманні діяльності позичальника	- репутація позичальника; - капітал позичальника; - спроможність позичальника успішно вести справу; - кредитоспроможність позичальника; - ліквідність забезпечення за кредитом.

Отже, на основі цього аналізу керівництво банку формує ефективний кредитний портфель та приймає рішення щодо зміни його структури з метою підвищення дохідності вкладень та оптимізації з погашення позик, що позначається на ліквідності та прибутковості банку. Сучасний стан кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» за 2018-2020 роки наведено в табл. 2.9, з якої видно, що протягом аналізованого періоду існувала чітка тенденція підвищення

обсягів кредитування, що є позитивним фактором, адже кредитування – це головне джерело отримання прибутку банком. Так, у 2017 році обсяг виданих банком кредитів становив 237181 млн. грн, у 2019 році – 296043 тис. грн. У 2020 році обсяг виданих кредитів зменшився на 63271 млн. грн, показник темпу приросту становив -21,37 % (у перші дні карантину розпочалися помітні впливи коштів фізичних осіб, така реакція клієнтів є типовою в умовах невизначеності).

Таблиця 2.9

Динаміка та структура кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» [11]

Показник	2018	2019	2020
Активи, млн. грн.	278048	309723	382525
Темп приросту, %	9,12	11,39	23,51
Кредити надані (загальна сума), млн. грн.	291936	296043	232772
Темп приросту, %	23,01	1,41	-21,37
Кредити надані (мінус резерв під очікувані кредитні збитки), млн. грн.	50140	59544	55021
Питома вага кредитів в активах банку, %	18,03	19,22	14,38
Кредити, що надані юридичним особам, млн. грн.	5648	6250	5509
Темп приросту, %	69,61	10,66	-11,86
Кредити, що надані фізичним особам, млн. грн.	63434	68253	53839
Темп приросту, %	45,65	7,60	-21,12
Кредити підприємствам малого та середнього бізнесу (МСП), млн. грн.	8251	8555	6859
Темп приросту, %	95,99	3,68	-19,82
Кредити та дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом, що управляються як окремий портфель	212795	210579	164332
Дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом	1612	2312	2157
Придбані/створені знецінені кредити	196	94	76
Прострочена заборгованість за кредитами, млн. грн.	232000	228467	179175
Питома вага прострочених кредитів у кредитному портфелі, %	79,47	77,17	76,97
Темп приросту, %	27,28	-1,52	-21,58
Резерви за кредитами, млн. грн.	241796	236499	177751
Темп приросту, %	21,60	-2,19	-24,84

Аналізуючи табл. 2.9 можна побачити, що за весь період аналізу загальний обсяг активів АТ КБ «ПриватБанк» збільшився на 50,79 % і на кінець 2020 року склав 382525 млн. грн. Висока частка кредитів у активах банку (в 2020 році до 60 %) та значне збільшення обсягів простроченої заборгованості призвели до значного збільшення резервів за кредитними операціями.

Дані табл. 2.9 свідчать про те, що за період 2018-2020 років у загальній структурі активів банку найбільшу частку займають кредити, що управляються як окремий портфель, які включають в себе непрацюючі кредити, які були видані до 19 грудня 2016 року, тобто до переходу банку в державну власність. Станом на 31.12.2020 року їх частка складає 70,60 %, що на 2,29 % менше порівняно з 2018 роком, поступово АТ КБ «ПриватБанк» повинне вивільнитися від даних активів і реструктурувати їх, адже фактично ця стаття збільшує кредитне навантаження, не збільшуючи доходів банку. Частка цього портфеля в загальній структурі активів має тенденцію до скорочення, адже банк продовжує нарощувати кредитування юридичних і фізичних осіб, що свідчить про покращення структури кредитного портфеля банку внаслідок використання ефективних інструментів управління кредитною діяльністю.

Кредитний портфель АТ КБ «ПриватБанк» за 2020 рік збільшився на 9,73 %: з 50140 млн. грн. станом на 31.12.2018 року до 55021 млн. грн. станом на 31.12.2020 року, перш за все за рахунок зменшення наданих кредитів фізичним особам на 21,12 %, наданих кредитів юридичним особам на 11,86 %, та наданих кредитів підприємствам малого та середнього бізнесу на 19,82 %.

Найбільше зростання обсягів кредитного портфеля банком спостерігалось у кредитуванні фізичних осіб – у 2020 році порівняно з 2017 роком (43552 млн. грн.) на 10287 млн. грн. Повільний темп зростання спостерігається у кредитуванні юридичних осіб – у 2020 році порівняно з 2018 роком він становив -2,46 % (зниження наданих банками кредитів спостерігається практично за усіма секторами економіки. Загальний кредитний портфель банків України за 2020 рік зменшився на 13 %, найбільше знизилось кредитування базових та інфраструктурних галузей економіки: добувної (-31 %), переробної (-16 %), будівництво (-18 %), транспорт (-21 %) [22].

У 2018 році підвищення вимог до позичальників і посилення АТ КБ «ПриватБанк» роботи з оцінки ризиків стримували зростання простроченої заборгованості за кредитами. Упродовж року динаміка прострочених кредитів була різноспрямованою, але у цілому за результатами 2020 року обсяг

простроченої заборгованості позичальників скоротився на 21,58 %, і склав 179175 млн. грн. (рис. 2.4).

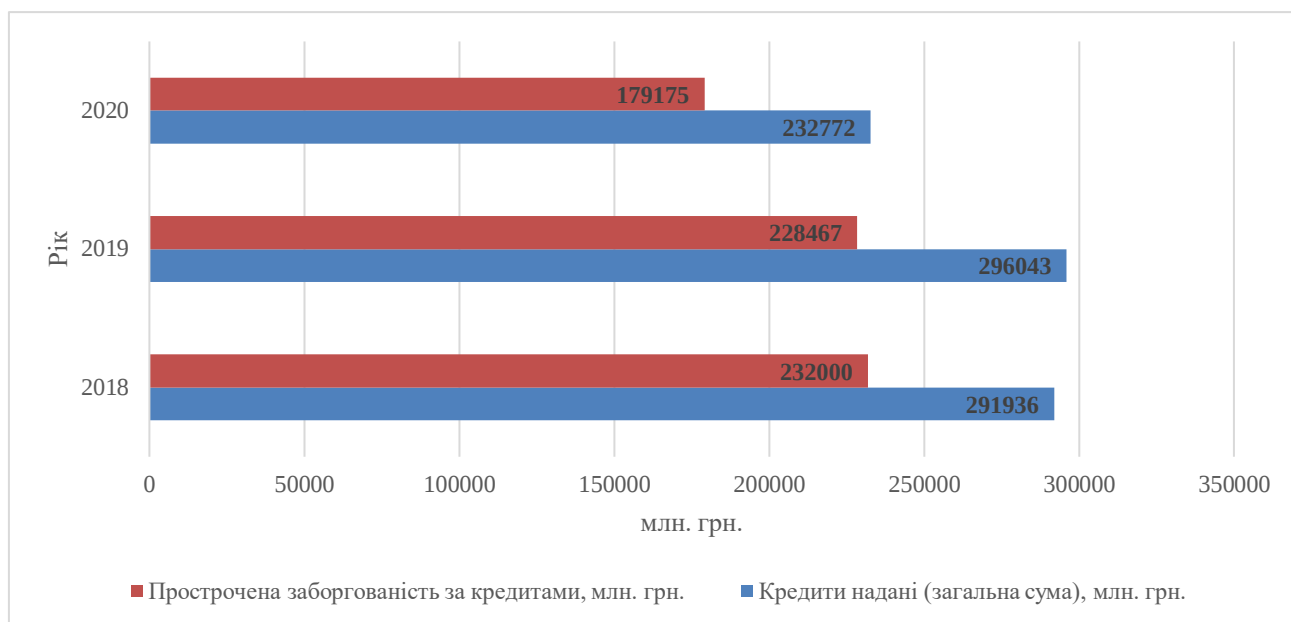

Рис. 2.4. Динаміка обсягів кредитного портфелю та простроченої заборгованості АТ КБ «ПриватБанк» [11]

За 2020 рік кредити клієнтам, які АТ КБ «ПриватБанк» списав за рахунок резервів в минулих роках, було відшкодовано в загальній сумі 256 млн. грн. (в 2019 році – 338 млн. грн.) включаючи відшкодування 180 млн. грн. за кредитними картками (в 2019 році – 233 млн. грн.), 73 млн. грн. за кредитами юридичним особам (в 2019 році – 100 млн. грн.) та 3 млн. грн. за кредитами підприємствам малого та середнього бізнесу (в 2019 році – 5 млн. грн.). Сума відшкодування була визнана безпосередньо в прибутках чи збитках у складі відрахувань на зменшення корисності кредитів.

Як видно з табл. 2.9, у 2020 році простежується стійка тенденція до збільшення частки прострочених кредитів у кредитному портфелі АТ КБ «ПриватБанк». Також про рівень проблемності кредитного портфелю банку можна зробити висновки і за величиною резервів, сформованих на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

Показники кредитного портфелю АТ КБ «ПриватБанк» за його якісною

складовою у 2020 році представлено в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

**Показники кредитного портфелю АТ КБ «ПриватБанк» за кредитною
якістю у 2020 році, млн. грн. [11]**

Показник	Кредити та дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом, що управляються як окремих портфель	Кредити юридичним особам	Кредити фізичним особам							Всього
			Кредитні картки	Іпотечні кредити	Кредити на придбання автомобіля	Споживчі кредити	Інші кредити	МСП	Дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом	
Кредити великим позичальникам	-	1572	-	-	-	-	-	-	-	1572
Кредити середнім позичальникам	3	1990	-	-	-	-	-	1497	387	3877
Кредити малим позичальникам	-	84	-	-	-	-	-	3190	215	3489
Кредити від 1 до 100 млн. грн.	-	-	22	186	-	1	8	-	21	238
Кредити менше 1 млн. грн.	2	-	35311	1517	-	3416	9	-	703	40958
Прострочені менше ніж 30 днів	-	1	470	11	-	6	-	18	16	522
Знецінені кредити	164327	1371	4423	7324	35	71	111	1201	109	178972

Аналізуючи табл. 2.10 можна побачити, що найбільша кількість не прострочених та не знецінених кредитів АТ КБ «ПриватБанк» надані фізичним особам на поточні потреби (кредитні картки), а саме на суму 35311 млн. грн, що становить близько 65,00 % від загальної суми кредитів. До суми кредитів, виданих юридичним особам (середнім позичальникам) відноситься 3,62 % кредитів на суму 1990 млн. грн., юридичним особам (великим позичальникам) – 2,86 %.

З табл. 2.10 можна побачити, що найбільшу кількість кредитів прострочених до 31 дня було надано фізичним особам на поточні потреби, а саме сума таких кредитів становить 470 млн. грн. і це становить 90,38 % від загальної суми прострочених кредитів АТ КБ «ПриватБанк». Серед знецінених кредитів, виданих фізичним особам, більша частина припадає на ті, які із затримкою платежу більше ніж 361 день – 5,98 % від загальної суми знецінених кредитів, їх сума становить 10480 млн. грн.

Таблиця 2.11

Показники кредитного портфелю АТ КБ «ПриватБанк» з надлишковим та з недостатнім заставним забезпеченням у 2020 році, млн. грн. [11]

Показник	Активи з надлишковим заставним забезпеченням		Активи з недостатнім заставним забезпеченням	
	Чиста балансова вартість активів	Справедлива вартість забезпечення	Чиста балансова вартість активів	Справедлива вартість забезпечення
Кредити та дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом, що управляються як окремий портфель	1974	3121	195	-
Кредити юридичним особам	3285	7736	794	4
Кредити фізичним особам – іпотечні кредити	2231	9006	91	9
Кредити фізичним особам – інші кредити	13	40	5	-
Кредити підприємствам малого та середнього бізнесу (МСП)	2088	6375	2263	1
Дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом	1968	4684	20	9

Фінансовий вплив заставного забезпечення показаний АТ КБ «ПриватБанк» шляхом окремого розкриття вартості забезпечення для фінансових активів, вартість заставного забезпечення та інших інструментів підвищення кредитної якості за якими дорівнює балансовій вартості активу чи перевищує її («активи з надлишковим заставним забезпеченням»), та фінансових активів, вартість заставного забезпечення та інших інструментів підвищення кредитної якості яких менше балансової вартості активу («активи з

недостатнім заставним забезпеченням»). Іпотечні кредити забезпечені відповідними об'єктами житлової нерухомості, кредити на придбання автомобіля забезпечені відповідними автомобілями, кредити підприємствам малого та середнього бізнесу забезпечені відповідними об'єктами комерційної нерухомості, обладнанням та автомобілями для комерційних перевезень (табл. 2.10). До табл. 2.11 не включені кредити за кредитними картками, споживчі кредити та частина кредитів підприємствам малого і середнього бізнесу у сумі 1155 млн. грн., оскільки їх надання не вимагає заставного забезпечення.

Структура кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» за галузями економіки та напрямками комерційної діяльності наведено в табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Структура кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» за галузями економіки та напрямками комерційної діяльності [11]

Показник	2018 млн. грн.	%	2019 млн. грн.	%	2020, млн. грн.	%
Кредити та дебіторська заборгованість за фінансовим лізингом, що управляються як окремий портфель	212795	73	210579	71	164332	70
Кредити фізичним особам	64284	22	69499	23	54967	24
Кредити юридичним особам						
АПК та харчова промисловість	2298	1	1942	1	1690	1
Товари народного споживання	771	-	1192	-	1085	-
Інше	3289	1	3858	1	3322	1
Кредити підприємствам малого та середнього бізнесу (МСП)						
АПК та харчова промисловість	1934	1	2316	1	2344	1
Товари народного споживання	1240	-	1651	1	1419	1
Надання побутових, індивідуальних та професійних послуг	2664	1	2440	1	1337	1
Інфраструктура	556	-	599	-	450	-
Інше	2105	1	1967	1	1826	1
Всього кредитів та авансів клієнтам, загальна сума	291936	100	296043	100	232772	100

Станом на 31 грудня 2020 року загальна сума кредитів найбільшим 10 клієнтам АТ КБ «ПриватБанк», крім тих що управляються як окремий портфель, складала 2264 млн. грн. (31 грудня 2019 року – 2191 млн. грн.) або 3 % від загальної суми кредитів за вирахуванням тих, що управляються як

окремий портфель (31 грудня 2019 року – 3 %). Резерв під очікувані кредитні збитки, пов'язаний з цими позичальниками становив 986 млн. грн. (на 31 грудня 2019 року – 663 млн. грн.).

Аналіз табл. 2.12 дає змогу визначити галузеву диверсифікацію АТ КБ «ПриватБанк». Найбільший обсяг кредитування банку припадає на такі сектори економіки, як фізичні особи (23,61 %), торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, надання фінансових послуг, крім страхування та пенсійного забезпечення.

Таким чином, теоретичні основи формування кредитного портфеля дають можливість банківській установі розпізнати негативні сторони в розміщенні кредитів, розширяти чи стримувати кредитні операції, поліпшувати їх структуру, визначити найбільш прийнятну для банку стратегію у здійсненні кредитної політики, тому під час аналізу кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» за 2018-2020 роки були виявлені як позитивні, так і негативні моменти. Але та негативна ситуація, яка спостерігається, свідчить про погіршення якості кредитного портфеля банку у зв'язку зі зниженням платоспроможності клієнтів в умовах епідеміологічної ситуації в країні в цілому.

Основним джерелом доходів банків є отримання прибутку від здійснення кредитних операцій. У зв'язку із цим, головною проблемою, яка сьогодні стоїть перед менеджментом банків, є ефективне формування кредитного портфеля банку, адже неефективне його формування приводить до підвищення ризиків здійснення кредитних операцій, а це, у свою чергу веде до збитків та втрати вкладених ресурсів.

2.3. Модель оцінювання ризику кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» та розрахунок інтегрального показника кредитних ризиків банківської установи

Для України, як і для більшості країн світу, 2020 рік став випробуванням

на стійкість, проблеми розвитку економіки країни, були обумовлені впливом пандемії коронавірусу COVID-19. Завдяки оперативній реакції НБУ на наслідки пандемії, вдалося зберегти фінансову стабільність країни та її національної валюти. Для підтримки економіки під час кризи Національний банк знизив облікову ставку з 13,5 % до 6 %, що дозволило банкам знизити ставки за кредитами для бізнесу і для громадян.

За підрахунками Організації Об'єднаних Націй, від початку пандемії, понад 80 % населення втратили дохід, а у понад 40 % сімей принаймні один член сім'ї втратив роботу, що свідчить про негативний соціально-економічний вплив на життя населення та значний економічний спад [24].

Пандемія коронавірусу стала викликом для вітчизняних банків, адже вона змусила їх швидко реагувати на зміни в економіці і поведінці громадян. Карантинні обмеження у 2020 році негативно вплинули на роботу банківських установ, знизилися загальна їх бізнес-активність, впав попит на нові кредити і банківські послуги, вирости неплатежі за раніше виданими кредитами. Все це негативно позначилося на процентних та комісійних доходах банківських установ, зростання чистого процентного доходу уповільнилося до найнижчого за чотири роки показника – 3,9 %.

На думку голови НБУ, рівень капіталу, ліквідності, прибутковості та технологічний розвиток вітчизняних банків дозволив їм гідно впоратися з викликами пандемії [24].

Карантин позначився на темпах кредитування як домогосподарств – тобто звичайних споживчих кредитів, так і корпоративного сектору. У березні 2020 року перед локдауном, кредити почали зростати, після оголошення жорстких карантинних норм – зупинок бізнесу і транспорту – падати, попит на споживчі кредити падав, бо їх просто не було на що витратити. Попри загальне падіння споживчих кредитів, іпотечні позики зростали, на кінець 2020 року загальний обсяг іпотечних кредитів досяг 521 млн. грн, що на 36 % більше порівняно з 2019 роком. Щодо бізнесу, то тенденції їх кредитування були схожі на кредитування домогосподарств, однак їх намагалися пожвавити – наприклад, програмою

субсидованих кредитів під 5 %, 7 % та 9 %, яку розробили для малого бізнесу (до 50 працівників) з річним доходом до 50 млн. грн. та середнього бізнесу (50-250 працівників) з доходом понад 50 млн. грн. В 2020 році непрацюючі кредити (NPL) продовжували списувати з балансів [25].

Пандемія та карантинні обмеження посприяли тому, що населення країни почало активніше переходити на безготівкові платежі та частіше користуватися послугами електронної комерції.

Незважаючи на кризу COVID-19, за 2020 рік банки отримали прибуток – 41,3 млрд. грн., на 29 % менше 2019 року – 58,4 млрд. грн., понад 60 % всього прибутку у 2020 році отримав АТ КБ «ПриватБанк» [25].

На сьогодні важливим і актуальним є впровадження новітніх інструментів управління кредитним портфелем, які дозволять не лише зменшити сукупний кредитний ризик банківського портфелю та збільшити його дохідність, але й підтримати фінансову стійкість та надійність банківської установи.

Головними параметрами кредитного портфеля банку виступають дохідність та ризик, саме за співвідношенням цих показників визначається ефективність кредитної стратегії і загальної кредитної діяльності банківської установи. Основна мета процесу управління кредитним портфелем банківської установи полягає в забезпеченні максимальної дохідності за допустимого рівня ризику.

Процес оцінки ризику кредитного портфелю АТ КБ «ПриватБанк» необхідно здійснювати в три етапи. На першому етапі пропонується використовувати певні індикатори рівня кредитного ризику – показники, котрі теоретично або емпірично пов'язані з виникненням кредитного ризику, і які банк самостійно обирає: коефіцієнт кредитної активності; коефіцієнт достатності резервів; коефіцієнт якості кредитів; коефіцієнт прострочених кредитів; максимальний розмір ризику на одного позичальника (або групу пов'язаних позичальників); рівень концентрації великих кредитних ризиків; рівень концентрації кредитних ризиків на одного інсайдера; рівень концентрації

кредитних ризиків серед інсайдерів; коефіцієнт кредитів, які списані із резерву; коефіцієнт прибутковості кредитних операцій.

Таблиця 2.13

Основні показники кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк», % [11]

Показник	Формула розрахунку	2018	2019	2020
1	2	3	4	5
Коефіцієнт кредитної активності	$K_1 = \text{КП} / \text{А} * 100 \%$ 65-75 % КП – кредитний портфель банку; А – загальні активи.	104,99	95,58	60,85
Коефіцієнт достатності резервів	$K_2 = \text{Р} / \text{КП} * 100 \%$ 0,9-5 % Р – резерв, створений на відшкодування збитків за кредитними операціями	82,83	79,89	76,36
Коефіцієнт якості кредитів	$K_3 = \text{БК} / \text{КП} * 100 \%$ не більше 5 % БК – безнадійні кредити.	72,89	71,13	70,60
Коефіцієнт прострочених кредитів	$K_4 = \text{ПК} / \text{КП} * 100 \%$ не більше 10 % ПК – кредити, прострочені понад 30 календарних днів.	77,30	76,66	76,56
Максимальний розмір ризику на одного позичальника	$K_5 = \text{Норматив Н7}$ не більше 25 %	6,26	16,64	9,62
Рівень концентрації великих кредитних ризиків	$K_6 = \text{Норматив Н8}$ не більше 8-кратного розміру РК	0,00	32,04	0,00
Рівень концентрації кредитних ризиків на одного інсайдера	$K_7 = \text{Норматив Н9}$ не більше 5 %	0,19	0,43	0,16
Коефіцієнт списань із резерву	$K_8 = \text{СР} / \text{КП} * 100 \%$ 0,25-1,5 % СР – списання із резерву, створеного для відшкодування втрат за кредитними операціями банку.	5,29	1,79	25,24
Коефіцієнт прибутковості кредитних операцій	$K_9 = \text{ПД} - \text{ПВ} / \text{КП} * 100 \%$ не менше 1,4 %. Верхнє граничне значення 7,4. ПД – процентні доходи банку; ПВ – процентні витрати банку.	5,74	6,64	9,28
Коефіцієнт покриття кредитного портфеля власним капіталом банку	$K_{10} = \text{ВК} / \text{КП}$ не менше 50 %. Показує, скільки власних коштів припадає на одну гривню виданих кредитів. ВК – власний капітал банку.	0,11	0,18	0,23

Пропонуємо здійснити оцінку десяти показників, які мають значний вплив на рівень кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк» (табл. 2.13). Для розрахунку

наведених показників були використані дані фінансової звітності АТ КБ «ПриватБанк» за 2018-2020 роки (дод. А-Б).

Для кожного з цих показників (K_i) існує оптимальне значення, яке знаходиться у певному інтервалі і має нижню (LB_i) і верхню (UB_i) межу (дозволить забезпечити виявлення значущих для банківської установи кредитних ризиків і своєчасний адекватний вплив на них. Для коефіцієнтів K_1 , K_2 , K_8 і K_9 оптимальне значення знаходиться в межах від $LB > 0$ до UB . Для коефіцієнтів K_3 - K_7 нижня межа (LB) дорівнює 0, а верхня (UB) – максимально допустимому значенню. Чітке визначення границь нормативних значень кожного показника необхідне для проведення бальної оцінки цих показників, яка проводиться на другому етапі оцінки ризику.

Передбачається, що для спрощення розрахунків банком значення показників LB і UB обираються з відповідної бази даних. Крім того, це дасть можливість змінювати набір показників та додавати інші, якщо економічна, політична чи правова ситуація вимагатиме таких змін.

Таблиця 2.14

**Вихідні дані для розрахунку показників кредитного ризику АТ
КБ «ПриватБанк» [11]**

Показник	2018	2019	2020
Активи загальні, млн. грн.	278048	309723	382525
Кредитний портфель, млн. грн.	291936	296043	232772
Резерв під кредитні ризики, млн. грн.	241796	236499	177751
Безнадійні кредити, млн. грн.	212795	210579	164332
Прострочені кредити, млн. грн.	225676	226950	178208
Регулятивний капітал, млн. грн.	19556	19223	35257
Норматив Н7, (%)	6,26	16,64	9,62
Норматив Н8, (%)	0,00	32,04	0,00
Норматив Н9, (%)	0,19	0,43	0,16
Списання із резерву, млн. грн.	15456	5297	58748
Процентні доходи, млн. грн.	30754	33841	33563
Процентні витрати, млн. грн.	14002	14174	11961
Власний капітал, млн. грн.	31464	54529	52825

Важлива роль при оцінці рівня кредитного ризику належить нормативам кредитного ризику, які мають на меті не допустити надмірну його концентрацію в банківській установі. Економічні нормативи діяльності банку, які доводить

Національний банк України, є основою системи лімітів, що встановлюються для обмеження та мінімізації кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк». Упродовж 2018-2020 років простежується дотримання АТ КБ «ПриватБанк» усіх нормативів кредитного ризику.

На другому етапі оцінки кредитного ризику проводиться бальна оцінка кожного розрахованого індикатору ризику згідно розробленого алгоритму. В залежності від того, чи потрапляє розрахований показник у проміжок оптимального значення, його бальна оцінка здійснюється за однією з чотирьох формул:

$$R_i = 100 - 100 * (1 - K_i / LB_i), \quad (2.1)$$

$$R_i = 100 - 100 * (1 - UB_i / K_i), \quad (2.2)$$

$$R_i = 100 + 100 * (1 - K_i / UB_i), \quad (2.3)$$

$$R_i = 100 + 100 * (1 - |2 * K_i - (LB_i + UB_i)| / (UB_i - LB_i)), \quad (2.4)$$

де R_i – показник розрахованої кількості балів;

LB_i – нижня межа оптимального значення показника ризику;

UB_i – верхня межа оптимального значення показника ризику.

Користуючись алгоритмом можна визначити, що формула 2.1 використовується для розрахунку бальної оцінки K_1 (2020 рік); формула 2.2 – для показників K_1 (2018-2019 роки), K_2 (2018-2020 роки), K_3 (2018-2020 роки), K_4 (2018-2020 роки), K_8 (2018-2020 роки), K_9 (2020 рік), K_{10} (2018-2020 роки); формула 2.3 – для показників K_5 (2018-2020 роки), K_6 (2018-2020 роки), K_7 (2018-2020 роки); формула 2.4 використовується для K_9 (2018, 2019 роки). Розрахунок бальної оцінки для кожного показника у 2018-2020 роках наведено в табл. 2.15.

Після розрахунку кількості балів для кожного показника необхідно перейти до третього етапу оцінки ризику, на якому треба визначити інтегральний показник кредитного ризику, а також ступінь кредитного ризику і його динаміку.

Інтегральний показник кредитного ризику ($I_{кр}$) визначається як сума балів, зважених на вагові коефіцієнти:

$$I_{кр} = \sum_{i=1}^n R_i * l_i, \quad (2.5)$$

де $R_1, R_2, \dots, R_n$ – показники розрахованої кількості балів;

$l_1, l_2, \dots, l_n$ – вага показників;

n – кількість показників.

Вагові коефіцієнти показників необхідно встановити методом експертних оцінок. П'ятнадцять експертів ранжували 10 індикаторів кредитного ризику за принципом: показник, що найбільше впливає на сукупний ризик кредитного портфелю АТ КБ «ПриватБанк» дорівнює 10; показник, що впливає найменше дорівнює 1, ранги не повторюються. За нульову гіпотезу приймається: H_0 = «думки експертів погоджені», як альтернативна: H_1 = «думки експертів суттєво різняться». Оцінки експертів наведено у табл. 2.16.

Таблиця 2.15

Бальна оцінка показників кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк»

Показник	Кількість нарахованих балів (R_i)		
	2018	2019	2020
Коефіцієнт кредитної активності, K_1	71	78	94
Коефіцієнт достатності резервів, K_2	6	6	7
Коефіцієнт якості кредитів, K_3	7	7	7
Коефіцієнт прострочених кредитів, K_4	13	13	13
Максимальний розмір ризику на одного позичальника, K_5	175	133	162
Рівень концентрації великих кредитних ризиків, K_6	200	72	200
Рівень концентрації кредитних ризиків на одного інсайдера, K_7	196	191	197
Коефіцієнт списань із резерву, K_8	28	84	6
Коефіцієнт прибутковості кредитних операцій, K_9	155	125	80
Коефіцієнт покриття класифікованих кредитів власним капіталом банку, K_{10}	0,22	0,36	0,46

Для оцінки міри узгодженості думок експертів необхідно розрахувати коефіцієнт конкордації (W):

$$W=S/S_{\max}, \quad (2.6)$$

де S – варіація відносно середнього рангу;

$S_{\max}$ – максимальне значення варіації.

Максимальне значення варіації обчислюється за формулою:

$$S_{\max}=1/12m_2(n^3-n), \quad (2.7)$$

де m – число ранжируваних рядів (число експертів);

n – число об'єктів ранжування (кількість показників).

Максимальне значення варіації становить:

$$S_{\max}=15^2*(10^3-10)/12=18562,5. \quad (2.8)$$

Таблиця 2.16

Оцінки експертів щодо впливу показників ризику на сукупний кредитний ризик АТ КБ «ПриватБанк»

Експерт	Оцінка експертів, d_{ij}										
	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8	K_9	K_{10}	Сума
1	9	7	10	6	7	2	1	4	5	4	55
2	10	5	8	7	8	2	2	4	5	4	55
3	9	7	10	5	9	2	1	4	5	3	55
4	10	8	9	6	8	1	2	4	6	1	55
5	9	7	10	5	8	1	3	4	5	3	55
6	10	6	10	7	6	1	2	5	5	3	55
7	10	7	9	6	5	1	2	4	8	3	55
8	9	7	10	6	8	1	2	4	5	3	55
9	10	7	9	5	7	1	2	4	5	5	55
10	9	7	10	6	8	1	2	4	5	3	55
11	9	7	10	6	8	2	3	4	9	2	55
12	10	7	7	6	8	4	3	2	5	3	55
13	9	7	9	7	8	1	2	4	5	3	55
14	10	7	9	6	8	1	2	4	5	3	55
15	8	5	9	8	7	2	3	4	6	3	55
Сума рангів	141	101	139	92	113	23	32	59	84	46	825
Сумарний ранг	9	7	9	6	8	2	2	4	6	3	-

$S_j^{(R)} = \sum_{i=1}^{15} dij$											
Відхилення суми рангів від α , $S_j^{(R)} - \alpha$	58,5	18,5	56,5	9,5	30,5	-59,5	-50,5	-23,5	1,5	-36,5	-
Квадрати відхилень, $(S_j^{(R)} - \alpha)^2$	3422	342	3192	90	930	3540	2550	552	2	1332	15952

Коефіцієнт варіації відносно середнього рангу розраховується за формулою:

$$S = \sum_{j=1}^n (S_j^{(R)} - \alpha)^2, \quad (2.9)$$

де α – показник середньої суми рангів.

Показник середньої суми рангів (α) розраховується наступним чином:

$$\alpha = 1/2m*(n+1). \quad (2.10)$$

Обчислимо показник середньої суми рангів для таблиці експертних оцінок:

$$\alpha = 15*(10+1)/2 = 82,5. \quad (2.11)$$

Із табл. 2.16 видно, що коефіцієнт варіації відносно середнього рангу (S) становить 15952.

Розрахуємо коефіцієнт конкордації:

$$W = 15952/18562,5 = 0,86. \quad (2.12)$$

Коефіцієнт конкордації приймає значення від 0 до 1. Чим більше значення коефіцієнта конкордації, тим вище ступінь узгодженості думок експертів.

Обчислене значення коефіцієнту конкордації становить 0,86, а отже цього більш ніж достатньо для прийняття гіпотези H_0 про погодженість думок експертів.

На основі результати експертної оцінки можна розрахувати значення вагових коефіцієнтів для показників кредитного ризику, які необхідні для розрахунку інтегрального показника кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк».

Вагові коефіцієнти обчислюються за формулою:

$$l_j = S_j^{(R)} / S_{\text{повн}} = \sum_{i=1}^m d_{ij} / \sum_{j=1}^m \sum_{i=1}^n d_{ij}, \quad (2.13)$$

де d_{ij} – оцінка, надана i -м експертом j -му показнику ($i=\overline{1,m}; j=\overline{1,n}$);

$S_j^{(R)}$ – сума рангів для j -го показника;

$S_{\text{повн}}$ – повна сума рангів.

За результатами розрахунків повна сума рангів становить $S_{\text{повн}}=825$ (табл. 2.16). Отже, вагові коефіцієнти показників мають такі значення (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

**Значення вагових коефіцієнтів показників кредитного ризику АТ
КБ «ПриватБанк»**

Експерти	Показник										Сума
	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8	K_9	K_{10}	
Вагові коефіцієнти, l	0,171	0,122	0,168	0,112	0,137	0,028	0,039	0,072	0,102	0,056	1

Розрахувавши бальну оцінку для кожного показника ризику і вагові коефіцієнти цих показників, можна обчислити інтегральний показник кредитного ризику ($I_{\text{кр}}$) і зробити висновок щодо ступеня кредитного ризику у АТ КБ «ПриватБанк». Розрахунок інтегрального показника більш доцільно використовувати для оцінки кредитного ризику у динаміці. На основі співставлення результатів оцінки $I_{\text{кр}}$ впродовж кількох періодів можна зробити висновок про тенденцію зміни рівня кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк».

**Розрахунок інтегрального показника кредитного ризику АТ
КБ «ПриватБанк»**

Показник	Вага	2018		2019		2020	
		Нараховані бали	Зважені бали	Нараховані бали	Зважені бали	Нараховані бали	Зважені бали
K ₁	0,171	71	12,14	78	13,34	94	16,07
K ₂	0,122	6	0,73	6	0,73	7	0,85
K ₃	0,168	7	1,18	7	1,18	7	1,18
K ₄	0,112	13	1,46	13	1,46	13	1,46
K ₅	0,137	175	23,98	133	18,22	162	22,19
K ₆	0,028	200	5,60	72	2,02	200	5,60
K ₇	0,039	196	7,64	191	7,45	197	7,68
K ₈	0,072	28	2,02	84	6,05	6	0,43
K ₉	0,102	155	15,81	125	12,75	80	8,16
K ₁₀	0,056	0,22	0,01	0,36	0,02	0,46	0,03
Сума	1		70,56		63,21		63,65

Розрахуємо значення інтегрального показника кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк» для 2018, 2019 та 2020 років. Для цього необхідно зробити припущення, що оцінки експертів щодо ваги кожного показника залишалися незмінними впродовж цих трьох років. Розрахунок $I_{кр}$ наведено у табл. 2.18.

Загальна сума нарахованих для показників балів, зважених на вагові коефіцієнти, складає інтегральний показник кредитного ризику. У 2018 році $I_{кр}$ становив 70,56 балів; у 2019 році – 63,21 балів; у 2020 році – 63,65 балів.

Динаміку інтегрального показника кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк» зображено на рис. 2.5.

Для оцінки ступеня кредитного ризику результат розрахунку $I_{кр}$ слід розглядати наступним чином: значення $I_{кр}=100$ відповідає показникам діяльності банку, які дорівнюють установленим критичним межам граничних значень. Чим більше значення $I_{кр}$ перевищує межу у 100 балів, тим менший ступінь ризику спостерігається у банку. І навпаки, якщо показник значно менше 100 балів, це свідчить про високий рівень кредитного ризику.

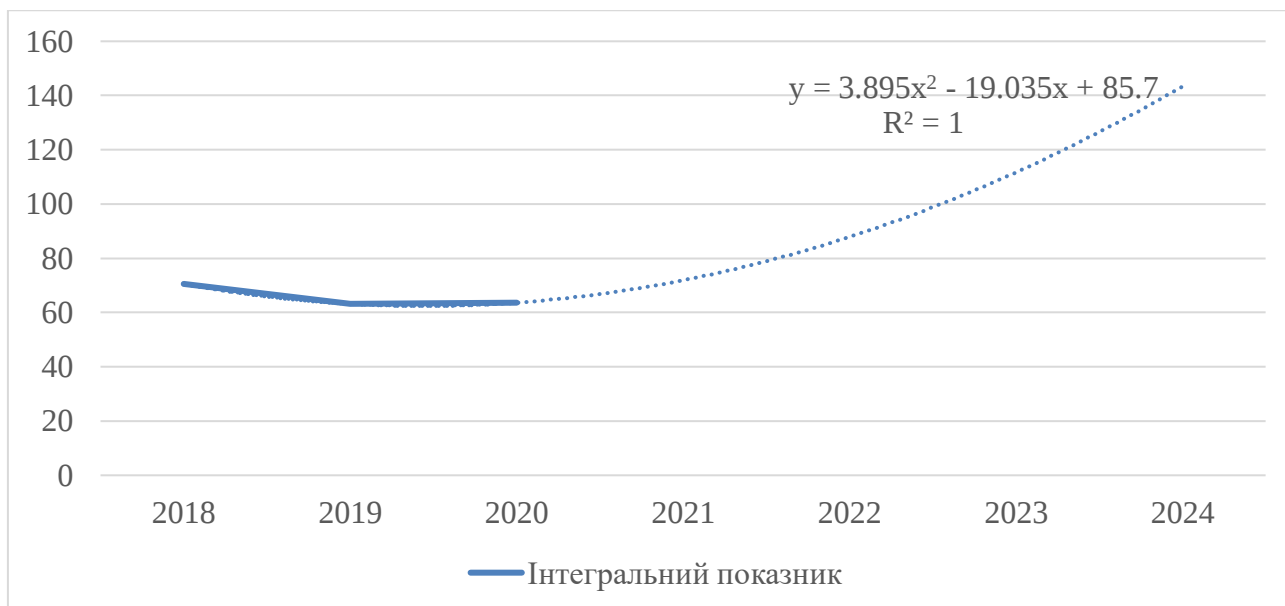

Рис. 2.5. Інтегральний показник кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк»

Отже, за результатами оцінки інтегрального показника можна зробити висновок, що за аналізований період спостерігається високий рівень кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк».

Висновки до розділу 2

У другому розділі було проведено аналіз структури і динаміки кредитного портфеля у контексті прогнозування виникнення кредитних ризиків АТ КБ «ПриватБанк»; здійснено оцінювання ризику кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» та розрахунок інтегрального показника кредитного ризику банківської установи. Виходячи з цього можна зробити наступні висновки:

1. Акціонерне товариство комерційний банк «ПРИВАТБАНК» є державним банком. АТ КБ «ПРИВАТБАНК» та його дочірні та асоційована компанія є універсальним банком з фокусом на роздрібний сегмент, активно просуваючи послуги для малого та середнього бізнесу та вибірково працюючи в корпоративному секторі. Метою діяльності АТ КБ «ПРИВАТБАНК» є провадження банківської діяльності, спрямованої на отримання прибутку для

власного розвитку та в інтересах власника. До банківських послуг АТ КБ «ПРИВАТБАНК» належать: залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу); розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. В 2020 році АТ КБ «ПРИВАТБАНК» увійшло до десятки кращих банків Центральної та Східної Європи за версією одного з найавторитетніших економічних видань британського Euromoney, отримавши номінацію «CEE's best bank transformation», банк став першим українським банком, який увійшов в рейтинг кращих банків регіону за всю історію «Euromoney's Awards for Excellence» і одним з небагатьох локальних банків, який був включений в регіональний рейтинг разом з провідними європейськими та американськими банківськими групами. Основні виклики 2021-2022 року пов'язані із подальшою перебудовою діяльності банку та адаптацією до нових умов, обумовлених зміною макросередовища та подальшим впливом коронавірусу. Для АТ КБ «ПРИВАТБАНК» це означає пошук нових можливостей розвитку в цифрових каналах, нові шляхи взаємодії з клієнтами, оптимізація внутрішніх процесів та витрат.

2. За 2020 рік обсяг непрацюючих кредитів банку скоротився майже на чверть (24,2 %) – на 58 млрд. грн. АТ КБ «ПриватБанк» було списано кредитів за рахунок резервів (за загальним портфелем банку, з урахуванням портфелю, пов'язаного з колишніми власниками та зони ООС) на суму 72,6 млрд. грн. 76 % кредитного портфеля банку – непрацюючі кредити. 94,2 %, або 168,1 млрд. грн. кредитного портфеля юридичних осіб є дефолтним. За підсумками 2020 року непрацюючий кредитний портфель юридичних осіб скоротився на 21 %, або на 44,8 млрд. грн. – до 168,1 млрд. грн. Працюючий кредитний портфель юридичних осіб за 2020 рік збільшився на 1,6 %, або на 0,2 млрд. грн. – до 10,4 млрд. грн. Покриття непрацюючого кредитного портфелю юридичних осіб

кредитним ризиком згідно з постановою НБУ № 351 (обсяг резерву згідно МСФЗ + покриття за рахунок капіталу) – 100 %. На 31.12.2020 частка непрацюючих кредитів в портфелі фізичних осіб становила 22,4 %. За 2020 рік непрацюючий кредитний портфель фізичних осіб скоротився удвічі (на 50,3 %) або на 13,2 млрд. грн. – до 13,1 млрд. грн. Працюючий кредитний портфель фізичних осіб скоротився на 6,2 %, або на 3 млрд. грн. – до 45,5 млрд. грн. Покриття непрацюючого кредитного портфелю ФО кредитним ризиком згідно з постановою НБУ № 351 (обсяг резерву згідно МСФЗ + покриття за рахунок капіталу) – 97,1 %. Під час аналізу кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» за 2018-2020 роки були виявлені як позитивні, так і негативні моменти. Але та негативна ситуація, яка спостерігається, свідчить про погіршення якості кредитного портфеля банку у зв'язку зі зниженням платоспроможності клієнтів в умовах епідеміологічної ситуації в країні в цілому.

3. Процес оцінювання ризику кредитного портфеля АТ КБ «ПриватБанк» запропоновано здійснювати в три етапи. З метою оцінювання ризику кредитного портфеля банку на першому етапі рекомендовано використовувати певні індикатори рівня кредитного ризику – показники, котрі теоретично або емпірично пов'язані з виникненням кредитного ризику. Як індикатори рівня ризику кредитного портфеля в процесі оцінювання кредитного ризику запропоновано використовувати такі показники: K_1 – коефіцієнт кредитної активності, що відображає частку кредитного портфеля банку в загальних активах (банк самостійно встановлює межі такого показника залежно від обраного ним типу кредитної стратегії. Однак з точки зору збалансованості дохідності та ризику кредитного портфеля оптимальним вважається значення цього показника у межах 65-75 %. Якщо обсяг кредитування менший ніж 65 %, то кредитна політика банку є пасивною, якщо ж частка перевищує 75 % – агресивною); K_2 – коефіцієнт достатності резервів (свідчить про ступінь достатності резервів банку в разі непогашення кредитів. Оптимальне значення цього показника – 0,9-5 %); K_3 – коефіцієнт якості кредитів, що характеризує питому вагу безнадійних кредитів у загальному обсязі кредитів (чим нижче

значення цього показника, тим якіснішим вважається кредитний портфель. Значення коефіцієнта не повинно перевищувати 5 %); K_4 – коефіцієнт прострочених кредитів, що характеризує частку прострочених кредитів у загальному обсязі кредитів (питома вага прострочених кредитів у загальній сумі кредитного портфеля не повинна перевищувати 10 %); K_5 – максимальний розмір ризику на одного позичальника, або групу пов'язаних позичальників (визначається в порядку, установленому для розрахунку обов'язкового нормативу Н7 «Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента». Нормативне значення Н7 не має перевищувати 25 %); K_6 – рівень концентрації великих кредитних ризиків (визначається в порядку, встановленому для розрахунку обов'язкового нормативу Н8 «Норматив великих кредитних ризиків». Нормативне значення Н8 не повинне перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку); K_7 – рівень концентрації кредитних ризиків на одного інсайдера (визначається в порядку, установленому для розрахунку обов'язкового нормативу Н9 «Норматив максимального розміру кредитів, гарантій і поручительств, наданих одному інсайдеру». Нормативне значення Н9 не має перевищувати 5 %); K_8 – коефіцієнт кредитів, списаних із резерву (характеризує питому вагу списаних збиткових кредитів, фактично втрачених для банку. Оптимальне значення для цього показника становить 0,25-1,5 %); K_9 – коефіцієнт прибутковості кредитних операцій (дає можливість оцінити прибутковість кредитного портфеля банку. Оптимальне значення цього показника має бути не нижчим ніж 1,4 %. За верхнє граничне значення такого показника приймається максимальне його значення за останні п'ять років у цілому по банківській системі України, що становить 7,4 %); K_{10} – коефіцієнт покриття кредитного портфеля власним капіталом банку, характеризує якість кредитного портфеля з погляду його захищеності власним капіталом і показує, скільки власних коштів припадає на одну гривню виданих кредитів.

4. Визначення пріоритетності надання позикових коштів суб'єктам кредитних відносин – це одне з головних завдань кредитної діяльності банку, яке має суттєве значення для формування як його фінансового результату, так і

подальшого розвитку суспільства, в якому банки виконують роль прискорювача оновлення виробничого процесу. Кредитна стратегія АТ КБ «ПриватБанк», в основу котрої покладено управління основними параметрами кредитного портфеля банку – його дохідністю та ризиком, є необхідною складовою новітнього розвитку банківської системи і суспільства, яка дозволить банкам удосконалити кредитні відносини максимально враховуючи власні інтереси та інтереси клієнтів. Управління кредитним портфелем банку повинно базуватися на якісній системі оцінювання портфельного ризику. Запропоновано впровадження моделі оцінювання кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк» на основі визначення інтегрального показника.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

3.1. Використання антисипативного підходу до здійснення контролю та мінімізації кредитних ризиків АТ КБ «ПриватБанк»

Однією з причин недостатнього контролю кредитного ризику є недотримання банком принципу превентивності, що передбачає завчасне здійснення контролю з метою запобігання виникненню істотних відхилень фактичного рівня кредитного ризику від встановлених норм.

Протягом останніх років цифровізація стала одним із актуальних трендів світової економіки, і показала себе, як найважливіший фактор економічного зростання чи не кожної країни світу. Цифрові технології вже давно зачепили будь яку сферу діяльності, включаючи банківський сектор, вони значно полегшують роботу банківських установ та є запорукою їх довгострокового розвитку. Враховуючи те, що цифровізація вже давно стала трендом у банківському секторі, саме в минулому році всі банківські установи змогли по справжньому оцінити справжні переваги нового формату обслуговування клієнтів. Український digital банкінг ще довго міг розвиватися в тіні класичного банкінгу, проте світова пандемія COVID-19 змінила всі плани та стала своєрідним драйвером для прискореної digital трансформації банківського бізнесу. Під час суворих карантинних обмежень велика кількість клієнтів банківських установ віддали перевагу дистанційному обслуговуванню. Більшості банкам вдалося за короткий час розширити пропускну здатність власних digital-каналів і підвищити надійність online-сервісів для клієнтів. Різноманітні мобільні продукти почали набирати популярності серед населення [1].

Наслідки пандемії і карантинних обмежень, все ж таки погіршили життя людей. Зниження платоспроможності і погіршення споживчих настроїв також

позначилися і на кредитному попиті, який стримується різким падінням споживання послуг та багатьох груп товарів, перш за все тривалого вжитку [2].

Отже, на сьогодні темпи кредитування мають тенденцію до уповільнення, банки зважають на ризики неповернення коштів, а зниження процентної ставки, хоча й відіграє певну роль, але на загальному фоні не надто велику. Після пом'якшення карантину першим (і єдиним) відновилося гривнєве роздрібне кредитування, однак поки що його темпи відстають від докризового рівня [2].

Негативні наслідки поточної кризи, викликані пандемією COVID-19, можуть датися протягом найближчого року. Ключові загрози, які постають перед банківськими установами – зниження попиту на банківські послуги та погіршення якості обслуговування кредитів. В таких умовах спрощений підхід до механізму управління кредитним ризиком банку, що базується переважно на заходах щодо оцінки кредитного ризику, регулювання та контролю, є недостатньо ефективним.

Сьогодні досить актуальною проблемою для комерційних банків у питанні контролю кредитного ризику є здатність завчасно визначати усі можливі зміни у ризикових позиціях на ранніх стадіях їх виникнення та передбачати (прогнозувати) найбільш імовірні шляхи їхнього розвитку на основі змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі функціонування банку, а також, що найважливіше, розробляти оптимальний комплекс превентивних заходів, який дасть можливість ефективно випередити настання потенційних негативних явищ. Невід'ємною складовою комплексу превентивних заходів банку є визначення критеріїв оцінювання кредитоспроможності його потенційних позичальників, на основі яких має формуватися методика визначення класу надійності позичальника, яка передбачає врахування факторів впливу на фінансово-господарську діяльність суб'єктивного характеру, зокрема, таких, як: ефективність управління позичальника, його ринкова позиція і залежність від циклічних та структурних змін в економіці та галузі, професіоналізм керівництва, ділова репутація, історія погашення кредитної

заборгованості. Для ефективного виконання завдання раціонального формування кредитної політики АТ КБ «ПриватБанк» та успішної її реалізації можна запропонувати комплексний підхід до управління кредитними ризиками в банку як частини загальної системи оцінки та управління ризиками (рис. 3.1).

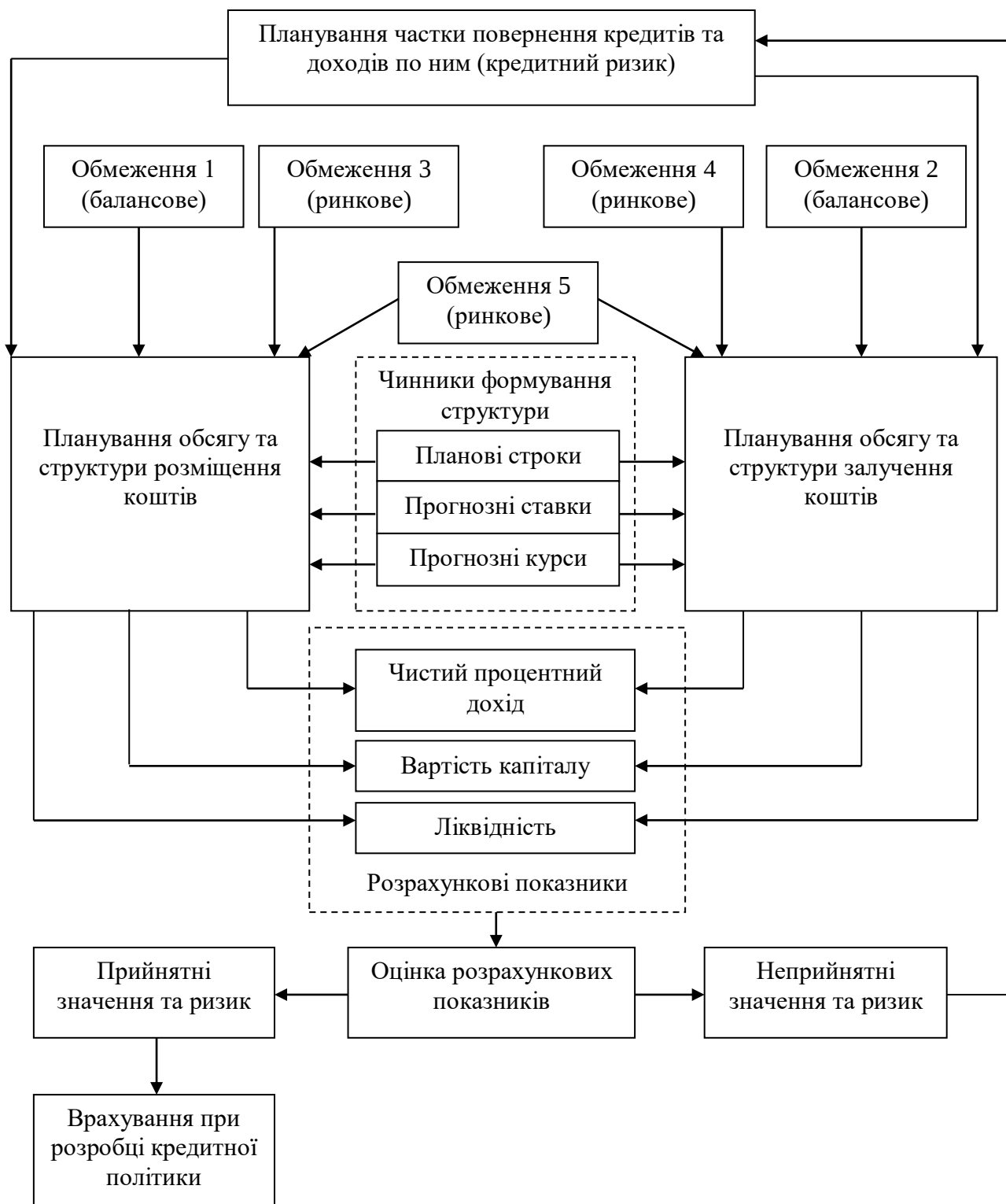

Рис. 3.1. Комплексний підхід до управління кредитними ризиками АТ КБ «ПриватБанк» (вдосконалено на основі [5])

Аналізуючи рис. 3.1, можна побачити, що спочатку проводиться оцінка частки повернення кредитів та доходів по ним (кредитний ризик). Даний параметр АТ КБ «ПриватБанк» планує на основі вивчення внутрішніх факторів, також враховує чинники, що не залежать від його діяльності (прогнози макроекономічні показники, зміни нормативно-правової бази, тенденції на національному та світових фінансових ринках) [5, с. 14]. Далі АТ КБ «ПриватБанк» планує структуру та обсяг розміщення і залучення коштів, враховуючи обґрунтовані ринкові й балансові обмеження. На наступному етапі проводиться обчислення процентних доходів, вартості власного капіталу й ліквідності у залежності від зміни планових та прогнозних показників, а саме: якості активів (кредитний ризик), процентних ставок (процентний ризик) та курсів валют (валютний ризик). У процесі обчислень також визначається ризик падіння рівня ліквідності, якщо отримані значення наведених вище розрахункових показників та пов'язані з ними ризики не відповідають цілям банку, необхідно повторити увесь цикл наведеного на алгоритму з урахуванням отриманих результатів [5, с. 14].

На цій підставі необхідно впроваджувати антисипативний підхід до здійснення контролю кредитного ризику банку.

У праці Р.А. Руденського зазначено, що цей вид управління передбачає розпізнавання внутрішніх і зовнішніх подій, моделювання їхнього подальшого розвитку та формування множини попереджувальних реакцій з метою прийняття оптимального управлінського рішення. Оскільки в умовах виникнення непередбачуваних подій ймовірність застосування одного прогнозу є досить низькою, важливого значення, за переконанням науковця, набуває розроблення сукупності прогнозів або сценаріїв [3, с. 248].

Такі англійські автори, як Джеймс Моррісон та Вільям Ешлі, вказують на те, що антисипативне управління є систематичним процесом, який передбачає застосування сучасних методів збору інформації, нових моделей прийняття управлінських рішень, а також способів оцінювання отриманих результатів [4].

Таким чином, під антисипативним управлінням слід розуміти цілеспрямовану діяльність, яка передбачає завчасне визначення потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього середовища на основі слабких сигналів і формування на цій основі багатоваріантного сценарію, який відображає сукупність ймовірних шляхів розвитку можливих подій і комплекс адекватних їм альтернативних заходів, з метою прийняття оптимального управлінського рішення, спрямованого на подолання загроз або використання можливостей умов функціонування.

Застосування антисипативного підходу до здійснення контролю та мінімізації кредитного ризику банку зумовлює значні переваги, оскільки: в умовах динамічності середовища функціонування комерційних банків збільшує часові ресурси суб'єктів контролю кредитного ризику для прийняття управлінських рішень за рахунок виникнення значного часового лагу між першими ознаками прояву потенційних змін у ризикових позиціях банку явища та його конкретним реальним впливом; знижує рівень невизначеності умов функціонування банківської установи, оскільки покликане визначати і адекватно обробляти слабкі, нечіткі інформаційні сигнали виникнення потенційних явищ та передбачати напрями їхнього розвитку; удосконалює інформаційне забезпечення діяльності апарату управління кредитним ризиком з позиції зниження ризику неповного охоплення даних тощо.

Для комерційних банків особливої ваги набуває здатність розпізнавати будь-які потенційні явища середовища функціонування, що можуть призвести до зміни рівня кредитного ризику, на ранніх етапах їхнього виникнення з метою подальшої їхньої інтерпретації, визначення їх можливого впливу на реалізацію кредитної політики банку. У цьому контексті застосування принципу антисипації покликане вирішувати ці завдання, оскільки спрямоване на випередження усіх можливостей і загроз, що виникають при здійсненні кредитної діяльності, на засадах раннього ідентифікування, аналізування та передбачення ймовірних траєкторій їхнього розвитку.

Антисипативне управління не взаємозаміняє жодну функцію управління кредитним ризиком, а лише пропонує новий підхід до управління з позиції випередження потенційних змін середовища функціонування.

З огляду на вищезазначене необхідно виділити основні характерні риси антисипативного підходу до здійснення контролю та мінімізації кредитного ризику:

- превентивність – підхід спрямований на випередження будь-яких ймовірних змін середовища функціонування комерційного банку, що потенційно впливають на рівень кредитного ризику, за допомогою формування та реалізації відповідних завчасних заходів;

- систематичність – застосування антисипативного підходу здійснюється на постійній основі з метою забезпечення високого рівня реагування на зміну рівня кредитного ризику у будь-який період;

- цілеспрямованість – спрямоване на досягнення конкретних цілей комерційного банку, пов'язаних із максимальним використанням можливостей чи подоланням потенційних загроз та орієнтованих на оптимізацію співвідношення «ризик-дохідність» – максимізація дохідності для заданого рівня кредитного ризику або мінімізація ризику для забезпечення бажаного рівня дохідності;

- функціональність – виконує визначені функції (розпізнавальну, попереджувальну, захисну, прогностичну, реагуючу, спостережну, інформаційну тощо) для здійснення ефективного контролю та мінімізації кредитного ризику;

- комплексність – передбачає розроблення множини варіантів розвитку потенційних явищ з метою забезпечення максимального рівня підготовки комерційного банку до кожного із них;

- відкритість – перебуває у постійному контакті із зовнішнім та внутрішнім середовищами для формування каналів прямого та зворотнього зв'язку з метою отримання інформаційних сигналів;

- адаптивність – швидко та безболісно пристосовується до змін середовища функціонування;

- адекватність – управлінські заходи повинні формуватися відповідно до виявлених загроз/можливостей та на основі сформованих прогнозів.

Антисипативне управління на засадах слабких сигналів як процес реалізовується безперервно та є послідовністю логічно завершених етапів, ефективна реалізація яких забезпечує досягнення цілей антисипативного управління, пов'язаних із результативним випередженням потенційних явищ середовища функціонування АТ КБ «ПриватБанк», що потенційно впливають на рівень кредитного ризику (рис. 3.2).

Антисипативне управління здійснюється за такими етапами:

1. Формалізоване представлення об'єкта управління та його середовища.
2. Розпізнавання ситуацій (внутрішніх та зовнішніх).
3. Ідентифікація моделей поведінки.
4. Формування множини випереджувальних реакцій.
5. Вибір антисипативного управлінського заходу.
6. Реалізація та контролювання виконання рішення.

Функціональною основою антисипативного управління є технологія його здійснення, яка забезпечує логічну послідовність реалізації функцій антисипативного управління (планування, організування, мотивування, контроль, регулювання), і формує базу для розроблення управлінських рішень випереджувального характеру.

Одним із базових завдань антисипативного управління є ідентифікація слабких сигналів середовища функціонування АТ КБ «ПриватБанк», тобто визначення будь-яких початкових загроз, ранніх ознак зміни тенденцій розвитку певного явища. Для ефективного виконання цього завдання в аспекті антисипативного підходу до контролю кредитного ризику суб'єкти управління кредитним ризиком повинні перманентно здійснювати комплексний моніторинг середовища функціонування на предмет пошуку будь-яких ранніх, початкових ознак або слабких сигналів, що потенційно можуть призвести до змін у ризикових позиціях, ідентифікувати найбільш вагомі слабкі сигнали, адекватно їх інтерпретувати та передбачати потенційний вплив на рівень

кредитного ризику, розробляти необхідні превентивні заходи щодо використання можливостей чи ліквідації загроз зміни рівня кредитного ризику. Для забезпечення ефективного виконання цього завдання доцільно сформувати базу можливих слабких сигналів потенційних змін у ризикових позиціях, а також методи передбачення їхнього подальшого розвитку до конкретних ймовірних подій щодо зміни рівня кредитного ризику.

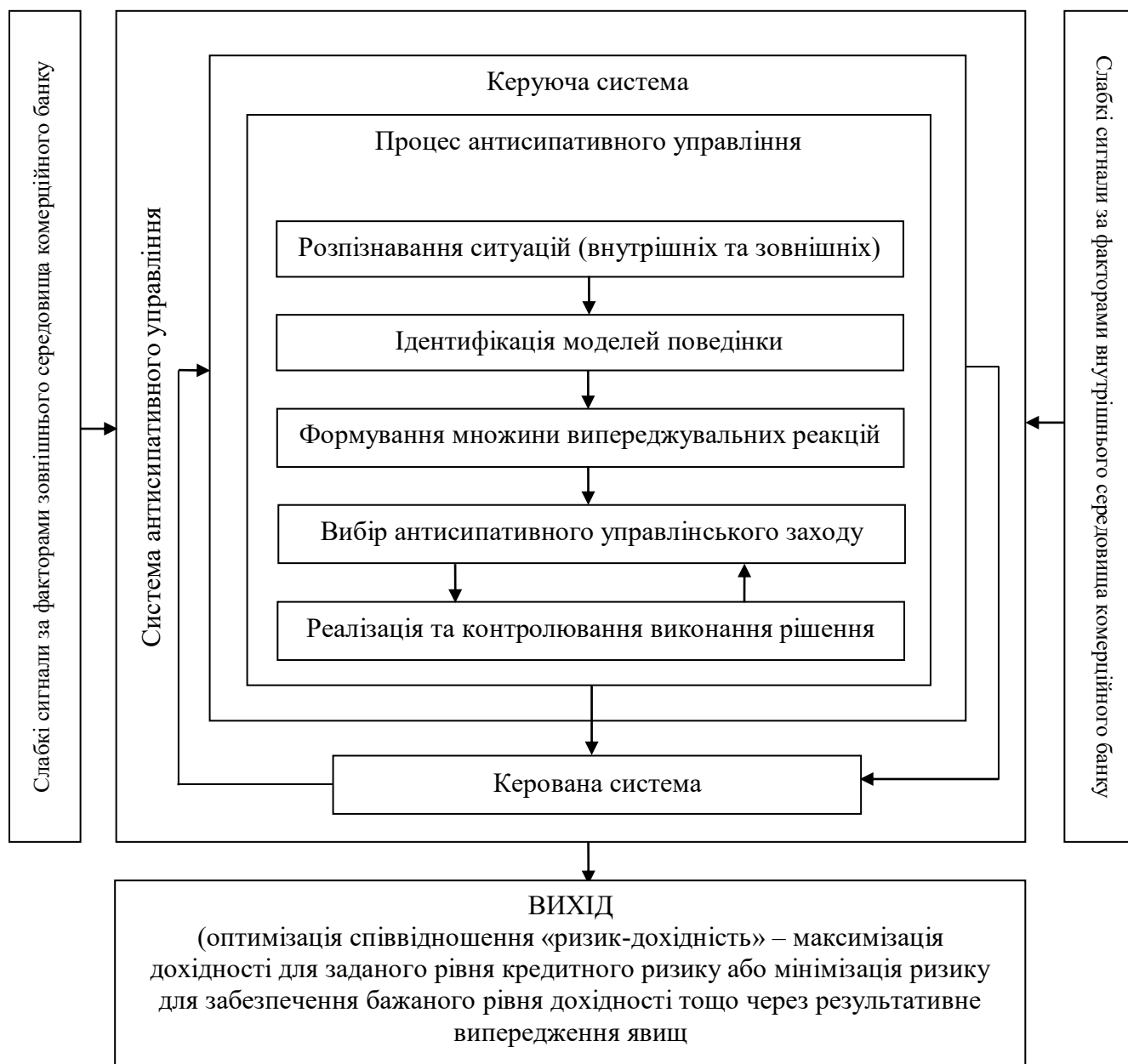

Рис. 3.1. Концепція застосування антисипативного підходу до здійснення контролю та мінімізації кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк» на засадах слабких сигналів

Слабкі сигнали середовища функціонування – це ранні, початкові ознаки майбутніх змін умов діяльності, які на ймовірнісних засадах повідомляють про можливість та джерела виникнення потенційних явищ у середовищі функціонування АТ КБ «ПриватБанк». Доцільним є формування переліку базових слабких сигналів в межах внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування банку, що можуть призвести до змін у ризикових позиціях. Дослідження зовнішнього середовища функціонування АТ КБ «ПриватБанк» в аспекті можливого впливу на рівень кредитного ризику охоплює достатньо широкий спектр його елементів та залежно від цілей може бути спрямоване на такі пріоритетні фактори, як зміна макроекономічної ситуації, зміна ситуації на грошовому ринку та грошово-кредитної політики Національного банку України, зміна курсу іноземних валют, зміна демографічної ситуації тощо. Комерційні банки, при здійсненні формування переліку базових слабких сигналів в межах внутрішнього середовища, орієнтуються на особливості своїх стратегічних і тактичних цілей.

Оскільки антисипативний підхід покликаний випереджати настання будь-якої зміни, то саме слабкі сигнали доцільно розглядати як базові інформаційні джерела, які, хоча й містять нечіткі дані, проте характеризуються великим часовим лагом між першими ознаками їхньої появи та конкретним впливом того чи іншого явища, що надає достатньо часу для ретельного і виваженого формування та прийняття превентивного управлінського рішення, спрямованого на використання можливостей чи подолання загроз ще до їхнього настання. Це потребує коректно сформованої організаційної структури, кадрового забезпечення відповідного кваліфікаційного рівня з метою здійснення детального перманентного аналізу та виявлення слабких сигналів, що дасть можливість відрізнити випадкові, епізодичні, не пов'язані зміни від потенційних загроз. На основі вищезазначеного можна представити технологічну послідовність реалізації антисипативного планування АТ КБ «ПриватБанк» в аспекті контролю та мінімізації кредитного ризику (рис. 3.2).

Рис. 3.3. Послідовність реалізації антисипативного планування АТ КБ «ПриватБанк» в контексті контролю та мінімізації кредитного ризику

Інформаційне забезпечення антисипативного планування повинно передбачати таке: визначення змісту та параметрів необхідної інформації; встановлення оптимального переліку джерел одержання заданої інформації на

засадах взаємоузгодження таких характеристик, як достовірність, часова актуальність необхідних даних, можливість доступу до інформаційних джерел та рівень фінансових можливостей для отримання даних; визначення рівня програмно-технічного забезпечення для пошуку, впорядкування та оброблення масиву даних; пошук та відбір необхідної інформації із наявних джерел; систематизація, впорядкування та оброблення інформації відповідно до змістових вимог, а також вимог актуальності і достовірності; формування масиву даних і представлення його у найбільш оптимальній та зручній формі.

З метою ідентифікації слабких сигналів доцільно застосовувати такі методи, як спостереження, індукція, дедукція, аналіз, синтез, аналогія, формалізація, аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний метод, експертний метод та метод причинно-наслідкових діаграм, теорії ймовірності, математичної статистики, моделювання тощо.

Основні питання дослідження слабких сигналів пов'язані з їх виявленням і прийманням. Тому слід визначити, чи є виявлений сигнал: зміною ситуації, симптомом значним, що має відношення до діяльності АТ КБ «ПриватБанк» в частині здійснення кредитних операцій, або лише випадковою зміною або ж являє собою неповну інформацію про будь-яку подію; в який спосіб сигнали можуть бути виявлені на найбільш ранній стадії, щоб якомога більше часу залишалось для здійснення необхідної відповідної реакції; кількісну та якісну оцінку рівня загроз зростання рівня кредитних ризиків.

Оскільки кількісні моделі і методи аналізування слабких сигналів спрямовані передусім на встановлення закономірностей, формальне підтвердження або спростування гіпотез, відображення слабких сигналів можливої зміни рівня кредитного ризику у вигляді числових масивів з можливістю їхнього подальшого оброблення, то для їх оцінки доцільно застосовувати методи таксономії.

Якісні моделі та методи аналізування слабких сигналів використовуються, як правило, на етапах формування гіпотез, встановлення завдань, ідентифікування потенційних подій за відсутності аналітичних форм

відображення даних та опису залежностей. До таких методів та інструментів належать методи мозкової атаки, методи сценаріїв, методи експертних оцінок.

З метою одержання найбільш достовірних та ефективних результатів найбільш доцільним є поєднання кількісних та якісних методів аналізу у процесі розпізнавання слабких сигналів зростання рівня кредитних ризиків АТ КБ «ПриватБанк».

Методичний підхід до оцінки і аналізу слабких сигналів (загроз) зростання рівня кредитних ризиків АТ КБ «ПриватБанк» складається з трьох етапів, що включають в себе: формування бази слабких сигналів потенційних змін у ризикових позиціях банку; оцінка рівня загроз зростання рівня кредитних ризиків банку; прогноз можливості зростання рівня кредитних ризиків банку.

Кожен етап являє собою блок, в структурі якого є перелік дій, що виконуються в залежності від прогнозів та векторів розвитку потенційних загроз. Кінцевий блок – послідовність дій, яка формує ланцюг, що завершується оцінкою рівня реалізації кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк».

До основних операцій ідентифікування слабких сигналів потенційних явищ у середовищі функціонування АТ КБ «ПриватБанк» можна віднести такі, як: інформаційне забезпечення процесу ідентифікування слабких сигналів середовища функціонування; розпізнавання та реєстрування конкретних слабких сигналів можливих подій на основі здійснення інтуїтивних, логічних, розрахункових операцій тощо за визначений період часу; формування зведеної сукупності слабких сигналів потенційних явищ за відповідним напрямом.

Традиційно усі сигнали про виникнення потенційних явищ у середовищі функціонування АТ КБ «ПриватБанк» розмежовуються на три групи за рівнем сили: слабкі, середні та сильні сигнали (табл. 3.1).

Слабкі сигнали містять інформацію лише про можливість настання потенційних змін умов функціонування та джерела їхнього виникнення, а тому відповідно потребують подальшого оброблення та інтерпретації. Тобто, фахівці з антисипативного управління повинні самостійно інтерпретувати подальший

розвиток слабких сигналів до середніх та сильних, не очікуючи їх власного органічного розвитку, з метою випередження подій, що будуть ідентифіковані за відповідними слабкими сигналами.

Таблиця 3.1

**Характеристика сигналів потенційних явищ середовища функціонування
АТ КБ «ПриватБанк» за рівнем сили**

Ідентифіковані характеристики сигналу	Сила сигналу		
	Слабкий	Середній	Сильний
Відома можливість виникнення потенційних змін середовища функціонування	так	так	так
Ідентифіковано джерело виникнення потенційних явищ у середовищі функціонування	так	так	так
Визначено конкретні характеристики потенційних явищ, напрями впливу (позитивні, негативні), сфери впливу	ні	так	так
Відомі можливі управлінські рішення щодо використання можливостей чи усунення загроз умов діяльності	ні	так	так
Визначено вплив ідентифікованих можливостей та загроз на діяльність організації з врахуванням можливих управлінських реакцій	ні	ні	так

З позиції теорії ймовірності ідентифікована, можливість або загроза зміни рівня кредитного ризику банку за слабким сигналом є випадковою подією, тобто, подією, яка при заданих умовах може або відбутись, або не відбутись. При цьому, існує ймовірність ($0 \leq p \leq 1$) того, що вона відбудеться при заданих умовах. Відповідно, якщо обрати певний індикатор, що відображає вплив потенційної події на зміни рівня кредитних ризиків, то його значення у цьому контексті є випадковою величиною, тобто, величиною, яка в результаті випробувань може приймати певні значення (із сукупності своїх значень) з певним рівнем ймовірності.

У межах сценарного аналізу здійснюється комбінація виявлених слабких сигналів (загроз) і формування на цій основі сценаріїв їх впливу на можливість зміни рівня кредитного ризику банку.

Такі сценарії розкривають кілька ймовірних траєкторій розвитку слабого сигналу до відповідних потенційних явищ та перелік адекватних їм заходів щодо попередження впливу ідентифікованих факторів.

Оцінку слабких сигналів доцільно здійснювати на підставі таксономічного аналізу. Першим кроком є формування матриці характеристик (ознак) багатовимірних одиниць спостережень. Наступним етапом є стандартизація значень елементів матриці. Подальшим кроком діагностування ступеня реалізації слабого сигналу є розподіл ознак на стимулятори (збільшення яких може позитивно вплинути на рівень кредитного ризику) і дестимулятори (негативний вплив на рівень кредитного ризику). Для визначення інтегрованого таксономічного показника реалізації слабого сигналу визначається відстань між окремими спостереженнями та вектором-еталоном. На основі отриманих значень відстаней між окремими спостереженнями розраховується таксономічний індикатор. У свою чергу, залежно від ступеня реалізації слабого сигналу, що визначений на підставі розрахунку таксономічного індикатора, можна виділити такі види сценаріїв впливу на можливість зміни рівня кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк»:

- песимістичний – значення таксономічного індикатора знаходиться проміжку 0-0,5;
- базовий – значення таксономічного індикатора знаходиться у точці 0,5;
- оптимістичний – значення таксономічного індикатора знаходиться проміжку 0,5-1.

Відповідно до кожного визначеного сценарію доцільно сформулювати сукупність заходів, що дозволять обмежити вплив загроз зростання рівня кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк».

Таким чином, у антисипативному сценарії закладається повна інформаційна база для формування випереджувальних управлінських рішень в системі контролю та мінімізації кредитного ризику.

На основі застосування експертного методу випереджувальні управлінські рішення в системі контролю та мінімізації кредитного ризику відповідно до зовнішніх сигналів на основі песимістичного, базового та оптимістичного сценаріїв розглянуто в табл. 3.2.

Випереджувальні управлінські рішення в системі контролю та мінімізації кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк» залежно від зовнішніх сигналів

Оптимістичний сценарій	Базовий сценарій	Песимістичний сценарій
Зміна ситуації на грошовому ринку та грошово-кредитної політики Національного банку України		
- рівномірна диверсифікація кредитного портфеля за строками; - зниження середньозваженої процентної ставки за кредитами у 1,5 рази.	- рівномірна диверсифікація кредитного портфеля за строками; - підвищення середньозваженої процентної ставки за кредитами у 1,5 рази.	- диверсифікація кредитного портфеля за строками (збільшення питомої ваги короткострокових кредитів); - підвищення середньозваженої процентної ставки за кредитами у 2 рази.
Зміна демографічної ситуації на макроекономічному рівні		
- зменшення кредитного ліміту для довгострокових кредитів на 15 %.	- страхування кредитного портфеля банку; - збільшення кредитного ліміту для довгострокових кредитів на 33 %	- страхування кредитного портфеля банку; - збільшення кредитного ліміту для довгострокових кредитів на 66 %.
Зміна курсу іноземних валют		
- збалансована концентрація кредитного портфеля за валютою; - зменшення кредитного ліміту за кредитуванням в іноземній валюті на 15 %; - резервування кредитного портфеля банку.	- рівномірна диверсифікація кредитного портфеля за валютами; - підвищення кредитного ліміту за кредитуванням в іноземній валюті на 33 %; - резервування кредитного портфеля банку.	- диверсифікація кредитного портфеля за валютою зі зменшенням дол. США; - підвищення кредитного ліміту за кредитуванням в іноземній валюті на 66 %; - резервування кредитного портфеля банку.
Зміна демографічної ситуації на макроекономічному рівні		
- диверсифікація кредитного портфеля за суб'єктами; - збалансована концентрація кредитного портфеля за територіальною ознакою.	- диверсифікація кредитного портфеля за суб'єктами; - введення ліміту кредитного портфеля за видом кредитних операцій.	диверсифікація кредитного портфеля за суб'єктами; - введення ліміту кредитного портфеля за видом кредитних операцій.
- зменшення ліміту кредитного портфеля за видом кредитних операцій на 15 %; - зменшення кредитного ліміту за категоріями позичальників або групами взаємопов'язаних осіб на 15 %.	- збільшення кредитного ліміту за категоріями позичальників або групами взаємопов'язаних осіб на 33 %; - диверсифікація кредитного портфеля за територіальною ознакою.	- диверсифікація кредитного портфеля за територіальною ознакою; - збільшення кредитного ліміту за категоріями позичальників або групами взаємопов'язаних осіб на 66 %.
- збалансована концентрація кредитного портфеля за процентною ставкою.	- диверсифікація кредитного портфеля за процентною ставкою.	- диверсифікація кредитного портфеля за процентною ставкою.

(розроблено за [8])

Отже, за різних сценаріїв розвитку при певних виявлених слабких сигналах за факторами зовнішнього середовища АТ КБ «ПриватБанк» буде створено комплекс заходів їх усунення або локалізації.

Для оцінки очікуваних кредитних збитків АТ КБ «ПриватБанк» на портфельній основі використовуються історичні дані (щодо подій дефолтів, збитків у разі дефолту, тощо) груп кредитів зі схожими характеристиками з урахуванням прогнозних макроекономічних показників (середня заробітна плата, сальдо поточного рахунку, обмінний курс, ціна на паливо, ціна на основні експортні товари (наприклад, пшениця) валовий внутрішній продукт та інші показники) із використанням зважених за ймовірністю сценаріїв – базового, оптимістичного та песимістичного. АТ КБ «ПриватБанк» прогнозує економічні показники на два роки (табл. 3.3) [8].

Таблиця 3.2

Інформація по ключових макропоказниках АТ КБ «ПриватБанк» у розрізі зважених сценаріїв [8]

Ключові макропоказники	Сценарії	Присвоєні ваги (%)	2021 рік	2022 рік
1	2	3	4	5
Динаміка середньомісячної зарплати, %	Базовий сценарій	50	3,40 %	11,91 %
	Оптимістичний сценарій	10	6,66 %	14,19 %
	Песимістичний сценарій	40	1,48 %	9,95 %
Поточний рахунок, млн дол. США	Базовий сценарій	50	(180)	(650)
	Оптимістичний сценарій	10	67	(492)
	Песимістичний сценарій	40	(338)	(808)
Обмінний курс, грн за 1 дол	Базовий сценарій	50	29	29
	Оптимістичний сценарій	10	28	28
	Песимістичний сценарій	40	39	41
Бензин А95, грн за 1 л	Базовий сценарій	50	27	27
	Оптимістичний сценарій	10	25	25
	Песимістичний сценарій	40	33	34
Валовий внутрішній продукт (ВВП), %	Базовий сценарій	50	5	4
	Оптимістичний сценарій	10	6	5
	Песимістичний сценарій	40	(2)	(3)
Ціна на пшеницю, дол. США за 1 бушель	Базовий сценарій	50	593	526
	Оптимістичний сценарій	10	756	671
	Песимістичний сценарій	40	429	381

В табл. 3.3, представлено вплив застосування декількох сценаріїв на розмір очікуваних кредитних збитків на основний сегмент кредитного портфелю АТ КБ «ПриватБанк» [8].

Таблиця 3.3

Вплив застосування декількох сценаріїв на розмір очікуваних кредитних збитків АТ КБ «ПриватБанк» [8]

Стадія оцінки очікуваних кредитних збитків	Вплив декілька сценаріїв	Вплив базовий сценарій	Ефект застосування декількох сценаріїв
З оцінкою очікуваних кредитних збитків в межах 12 місяців	905	801	104
З оцінкою кредитних збитків в межах строку дії кредиту	174	160	14
Знецінені кредити	2176	2140	36
Всього	3254	3100	154

Ефект застосування декількох економічних сценаріїв на розмір очікуваних кредитних збитків визначено як порівняння розміру очікуваних кредитних збитків у результаті застосування 100 % зважування до базового сценарію для кожної стадії із розміром очікуваних кредитних збитків у разі застосування декількох зважених сценаріїв станом на 31 грудня 2020 року [8]. АТ КБ «ПриватБанк» регулярно проводить валідацію та аналіз макропоказників в частині їх впливу на очікувані кредитні збитки і змінює їх перелік та ваги сценаріїв у разі потреби. У 2020 році, у зв'язку із впливом пандемії COVID-19, АТ КБ «ПриватБанк» переглянув підходи до оцінки можливих кредитних збитків та розмір необхідних резервів.

Вибір конкретного заходу реагування слід здійснювати за низкою критеріїв (ресурсними можливостями, пріоритетністю і термінами реалізації заходів, рівнем їх результативності, досяжності, взаємоузгодженості із загальними цілями банку). Для формування комплексної системи виявлення слабких сигналів важливим є налагодження роботи антисипативного управління у двох ракурсах: методологічному – передбачає чітке визначення часових меж прийняття рішень, а також формування системи методів збору та аналізу інформації у внутрішньому та зовнішньому середовищах щодо

виявлення слабких сигналів; організаційному – базується на формуванні відповідної структури, яка дозволить оптимізувати процес передавання інформації про слабкі сигнали від середовища до працівника з метою їхнього подальшого опрацювання [6, с. 41].

Оскільки антисипативне управління характеризується специфічними особливостями його реалізації, що пов'язані із унікальністю та нетиповістю кожного процесу дослідження слабких сигналів, важливими завданнями є раціональний та коректний підбір працівників, які зуміють ефективно реалізовувати антисипативні операції, періодичне підвищення рівня їх компетенцій, адекватне стимулювання цих фахівців до результативної діяльності, належна перевірка результатів виконаної роботи тощо.

Рівень кадрового забезпечення (тобто рівень кваліфікації, знань, вмінь та інтуїтивних здібностей, досвіду працівників у сфері ранньої діагностики потенційних явищ) визначає можливість адекватного відбору необхідних даних, оперативність їхнього отримання, швидкість та якість оброблення.

Через те що антисипативне управління загалом та принцип антиципації до здійснення контролю та мінімізації кредитного ризику перебуває лише на стадії становлення у вітчизняній практиці та не має належного організаційно-методичного забезпечення, то функції антисипативного управління слід закріплювати за існуючими посадовими особами в межах організаційної структури управління кредитним ризиком.

Великим комерційним банкам необхідно вводити посаду антисипативного менеджера, або створювати антисипативний комітет в межах організаційної структури управління.

Завданням працівників, які залучені до реалізації антисипативного підходу, є здійснення такого управлінського впливу, щоб з урахуванням своєчасного виявлення сигналів про можливі зміни у ризикових позиціях, забезпечити оптимізацію співвідношення «ризик-дохідність» – максимізація дохідності для заданого рівня кредитного ризику або мінімізація ризику для забезпечення бажаного рівня дохідності. Із застосуванням антисипативного

підходу до здійснення контролю та мінімізації кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк» має можливість встигнути вжити адекватні заходи до того, як загрозна проблема щодо можливого зростання рівня кредитного ризику стане гострою, а також заздалегідь створити потенціал для реалізації можливостей, що відкриваються [7, с. 11].

Отже, концепція антисипативного підходу до здійснення контролю та мінімізації кредитного ризику банку заснована на розпізнаванні та належному обробленні слабких сигналів потенційних змін у ризикових позиціях, а також передбаченні їхнього подальшого розвитку до конкретних ймовірних подій щодо зміни рівня кредитного ризику.

3.2. Підвищення ефективності реалізації кредитної політики АТ КБ «ПриватБанк»

Процес удосконалення кредитної політики АТ КБ «ПриватБанк» вимагає здійснення інформаційно-аналітичної роботи, результати якої є необхідною умовою для впровадження моніторингу, оцінки рівня та аналізу факторів, що впливають на рівень фінансово-економічної безпеки банку. Функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення є обов'язковим для правильної та оперативної оцінки рівня фінансово-економічної безпеки АТ КБ «ПриватБанк», прогнозування можливих внутрішніх та зовнішніх загроз, дотримання достатності фінансових ресурсів для своєчасного виконання зобов'язань [15, с. 7].

Інформаційно-аналітичне забезпечення контролю та мінімізації кредитних ризиків в умовах пандемії COVID-19 є однією із підсистем інформаційно-аналітичної системи управління банком, яка формується для підтримки управлінських рішень щодо доцільності здійснення окремої кредитної операції з врахуванням її впливу на фінансово-економічну безпеку АТ КБ «ПриватБанк». Відповідно, інформаційно-аналітичне забезпечення контролю та мінімізації кредитних ризиків, поєднуючи інформаційне

забезпечення – діяльність щодо збору, зберігання, обробки, представлення та захисту необхідної інформації (класифікаторів, документів, інформаційних масивів, баз даних тощо) та аналітичне забезпечення – форми та методи аналізу, систематизації та класифікації цієї інформації, аналіз й переробка інформації, формування висновків, пропозицій, рекомендацій і прогнозів, має задовольняти такі потреби АТ КБ «ПриватБанк»:

- об'єктивне оцінювання кредитоспроможності позичальника та чинників можливого негативного впливу на неї;
- своєчасна ідентифікація загроз фінансово-економічній безпеці банку зі зниженням кредитоспроможності позичальника;
- формування обґрунтованого судження банку щодо доцільності здійснення та умов кредитної операції;
- документування банком власного досвіду у цій сфері.

Інформаційний процес організовується згідно з вимогами ст. 34 Конституції України [11], Закону України «Про банки і банківську діяльність» [12], Закону України «Про інформацію» [13] та Закону України «Про доступ до публічної інформації» [14]. Формування інформації, що використовується АТ КБ «ПриватБанк», відбувається як в установі банку, так і за її межами – таку інформацію формують регулюючі органи, НБУ, контрагенти банку, рейтингові та аналітичні агентства тощо.

Після попереднього збору інформації здійснюється її експертиза, яка проводиться у таких формах: логічна перевірка даних, що надійшли від позичальника та інших джерел інформації; проведення бесіди з позичальником відповідним кредитним менеджером АТ КБ «ПриватБанк»; відвідування позичальника відповідним кредитним менеджером банку задля перевірки фактичного стану; доручення аудиторській фірмі на перевірку наданих клієнтом фінансових документів і звітів тощо.

На наступному етапі здійснюється обробка даних, що передбачає: систематизацію фактів, які сортують за ступенем їх відношення до характеристик кредитоспроможності позичальника та чинників, що на неї

впливають; виявлення ключових моментів, спираючись на критерії оцінювання кредитоспроможності позичальника; побудова гіпотез, які пояснюють основні факти; отримання (за необхідності) додаткових даних; оформлення висновків та їх перевірка на відповідність іншим фактам [15, с. 14].

Оскільки у процесі оцінювання кредитоспроможності позичальника використовується інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка відповідно до ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [12] є банківською таємницею, тому відповідне інформаційне забезпечення включає захист інформації, що передбачає унеможливлення доступу до інформації сторонніх осіб (несанкціонований, нелегальний доступ) та незумисного або недозволеного використання, зміни чи руйнування інформації.

Для створення раціонального потоку інформації з метою контролю та мінімізації кредитних ризиків АТ КБ «ПриватБанк» повинен спиратися на такі принципи: достовірність інформації – інформація має відображати реальні процеси та показники, що мають місце у банку та зовнішньому середовищі; вичерпність інформації – для отримання достовірних висновків необхідно, щоб інформація була повною, а не частковою; зіставність інформації – інформація з різних джерел щодо одного й того ж самого процесу чи явища має бути ідентичною; оперативність отримання інформації – інформація має цінність тільки якщо актуальна; ефективність інформації – інформаційно-аналітичне опрацювання інформації має бути доцільним, тобто ефект від такого опрацювання має перевищувати витрати на її здійснення; зручність інформації – інформація має бути подана у зручному для користувача вигляді; доцільність інформації – інформація має бути корисною, тобто необхідною для здійснення аналітичних розрахунків не переобтяжувати [15, с. 16].

Аналітичне забезпечення щодо контролю та мінімізації кредитних ризиків включає форми та методи аналізу, систематизації та класифікації інформації, що дають змогу ідентифікувати чинники впливу на кредитоспроможність позичальника, проаналізувати й переробити таку

інформацію, сформувані висновки і прогнози на основі оцінок можливого негативного впливу на кредитоспроможність позичальника.

Позичальник проваджує свою діяльність у певному середовищі, яке може позитивно або негативно впливати на його кредитоспроможність. Нестабільна економічна ситуація в Україні, негативно впливає на спроможність одержати кредит, повернути його своєчасно і в повному обсязі відповідно до умов кредитної угоди. Отже, виникає потреба в аналізі й оцінюванні чинників, що впливають на кредитоспроможність позичальника.

Найбільш поширеними підходами до аналізу чинників зовнішнього середовища підприємницької діяльності на сьогодні є:

- PEST-аналіз, що передбачає оцінювання підприємницького середовища за політичними, економічними, соціальними та технологічними чинниками;
- SLEPT-аналіз, згідно з яким оцінювання проводиться за соціальними, юридичними, економічними, політичними та технологічними чинниками;
- STEEPLE-аналіз, в рамках якого середовище оцінюється за соціально-культурними, інноваційно-технологічними, економічними, навчально-освітніми, політичними, юридичними та екологічними чинниками [15, с. 18].

На кредитоспроможність позичальника-юридичної особи істотний вплив справляють чинники внутрішнього середовища, серед яких можна виділити такі групи чинників: фінансові; виробничі; кадрові; маркетингові; організаційні.

Ідентифікацію та оцінювання чинників середовища окремого позичальника-юридичної особи, що негативно впливають на його кредитоспроможність, можна здійснювати методом експертних оцінок у такій послідовності (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Послідовність оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи АТ КБ «ПриватБанк» [15]

Оцінювання якісних показників кредитоспроможності позичальника здійснюється за 10-бальною шкалою. Для кожного показника визначаються якісні критерії, що відповідають найвищому рівню кредитоспроможності позичальника – оцінка 10 балів, найнижчому рівню кредитоспроможності позичальника – 0 балів, проміжним рівням – оцінка в інтервалі [1; 9].

Далі необхідно визначити вагові коефіцієнтів оціночних показників та інтегральних показників, що характеризують кожну складову кредитоспроможності позичальника, за допомогою проведення експертного

оцінювання бальним методом. До експертизи залучаються науковці, які досліджують питання удосконалення кредитної політики комерційних банків і працівники АТ КБ «ПриватБанк», діяльність яких безпосередньо пов'язана із організацією кредитних операцій та забезпеченням безпеки банку.

Експертне оцінювання здійснюється у три етапи: організація експертного оцінювання; збір суджень експертів; узагальнення отриманих результатів.

Узгодженість думок експертів визначається за допомогою коефіцієнта конкордації з перевіркою його величини за критерієм Пірсона. У випадку неузгодженості суджень експертів проводиться повторна експертиза.

Потім визначається клас позичальника-юридичної особи. Клас позичальника встановлюється на підставі розрахованого значення інтегрального показника (I), що будується ієрархічно за такими складовими кредитоспроможності позичальника як:

- характер діяльності і репутація позичальника (A);
- мета, розмір та призначення кредиту (B);
- фінансовий стан позичальника (X);
- стан і прогноз кон'юнктури ринку, на якому проваджує діяльність позичальник (C).

Спочатку розраховуються інтегральні показники складових кредитоспроможності позичальника I_A , I_B , I_X , I_C ; потім – інтегральний показник кредитоспроможності позичальника I .

Інтегральні показники кредитоспроможності позичальника та її складових розраховуються на підставі адитивної згортки з урахуванням вагомості показників (d_i), що входять до їх складу.

Далі визначається ймовірність дефолту позичальника-юридичної особи, що здійснюється на підставі класу позичальника-юридичної особи, визначеного на попередньому етапі оцінювання, та обґрунтованого судження АТ КБ «ПриватБанк» щодо доцільності коригування класу боржника.

Рівень повернення боргу за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень (RR) розраховується за формулою:

$$RR=(Z+RC)/EAD, \quad (3.1)$$

де Z – показник забезпечення по кредиту;

RC – інші надходження розраховані на основі статистичних даних банку за непрацюючими активами;

EAD – експозиція за активом на дату оцінки.

Показник забезпечення по кредиту розраховується за формулою:

$$Z=\sum_{i=1}^n CV_i k_i (1-l_i), \quad (3.2)$$

де CV_i – вартість i -го виду забезпечення, що береться до розрахунку кредитного ризику;

k_i – коефіцієнт ліквідності i -го виду забезпечення;

l_i – коефіцієнт комісії за реалізацію заставного майна.

В табл. 3.4, проводиться ідентифікація (класифікація) загроз фінансово-економічній безпеці АТ КБ «ПриватБанк».

Таблиця 3.4

Визначення класу загроз фінансово-економічній безпеці банку АТ КБ «ПриватБанк» [8]

Подія	Загроза		
	Зниження кредитоспроможності позичальника	Зниження прибутку банку	Втрати капіталу банку
Зниження класу позичальника	Реальна	Реальна	Потенційна
Ймовірність дефолту позичальника (PD) більше 25 %	Високоймовірна	Високоймовірна	Високоймовірна
Рівень повернення боргу за активом (RR) менше 1,0	Реальна	Потенційна	Реальна

Відповідно до запропонованого методичного підходу до оцінювання кредитоспроможності позичальника, що дає змогу ідентифікувати ключові загрози фінансово-економічній безпеці АТ КБ «ПриватБанк», здійснено оцінку кредитоспроможності трьох національних позичальників-юридичних осіб, які належать до великих, середніх та малих підприємств, проваджують діяльність у різних секторах національної економіки та регіонах України. Загальну характеристику досліджуваних підприємств-позичальників наведено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Загальна характеристика досліджуваних підприємств [8]

Назва підприємства позичальника	Місто реєстрації	Масштаб діяльності	Види економічної діяльності
ТОВ «1»	м. Дніпро	Велике	Основний вид економічної діяльності: 46.19 Діяльність посередників у торгівлі товарами широкого асортименту Інші види економічної діяльності: 46.12 Діяльність посередників у торгівлі паливом, рудами, металами та промисловими хімічними речовинами 46.18 Діяльність посередників, що спеціалізуються в торгівлі іншими товарами 85.59 Інші види освіти 46.90 Неспеціалізована оптова торгівля 52.29 Інша допоміжна діяльність у сфері транспорту 70.22 Консультування з питань комерційної діяльності й керування
ТОВ «2»	м. Київ	Середнє	Основний вид економічної діяльності: 01.11 Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур Інші види економічної діяльності: 01.61 Допоміжна діяльність у рослинництві 46.21 Оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин 46.90 Неспеціалізована оптова торгівля 49.41 Вантажний автомобільний транспорт
ТОВ «3»	м. Харків	Мале	Основний вид економічної діяльності: 68.20 Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна Інші види економічної діяльності: 77.33 Надання в оренду офісних машин і устаткування, у тому числі комп'ютери 82.11 Надання комбінованих офісних адміністративних послуг 46.90 Неспеціалізована оптова торгівля

Джерела інформації для розрахунку рівня кредитоспроможності досліджуваних підприємств: фінансова звітність підприємств; інформація з офіційних сайтів підприємств; публічна інформація державних реєстрів відкритих даних; інформація рейтингових агентств та онлайн-сервісів перевірки репутації та доброчесності компаній; статистична інформація та аналітичні огляди щодо стану ринків, на яких проваджують діяльність дані підприємства.

На першому етапі оцінювання кредитоспроможності досліджуваних підприємств відповідно до запропонованого методичного підходу сформовано систему кількісних і якісних показників (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Якісні показники оцінювання кредитоспроможності позичальника
юридичної особи [8]**

Позначення	Показник	Характеристика
1	2	3
Характер діяльності і репутація позичальника (А)		
A ₁	Період діяльності позичальника	Характеризує наявний досвід діяльності позичальника. Під періодом діяльності вважається період, протягом якого позичальник безперервно здійснював діяльність, передбачену його статутними документами, що підтверджено наявністю «ненульової» бухгалтерської звітності та рухом коштів по рахункам.
A ₂	Інформація щодо потрібних/наявних ліцензій, строку їх дії	Характеризує спроможність позичальника проваджувати господарську діяльність та генерувати дохід
A ₃	Кількість видів діяльності	Свідчить про рівень диверсифікації бізнесу
A ₄	Стабільність керівництва підприємства	Дає змогу оцінити ступінь плинності керівних кадрів позичальника
A ₅	Ефективність менеджменту	Характеризує стабільність та якість менеджменту позичальника
A ₆	Стратегія/план розвитку позичальника	Характеризує перспективність бізнесу позичальника, його схильність до діяльності у нових високоризикових сферах, стабільність та якість менеджменту
A ₇	Ступінь впливу групи юридичних осіб під спільним контролем або групи пов'язаних контрагентів на	Дає змогу оцінити вплив пов'язаних осіб – юридичних осіб, які входять до однієї групи (материнське та дочірні підприємства) та контрагентів-юридичних осіб, що несуть спільний економічний ризик – на фінансовий стан

1	2	3
	фінансовий стан позичальника	позичальника
A ₈	Інформація щодо зловживань/шахрайства	Характеризує доброчесність позичальника, його готовність та здатність вчасно виконувати прийняті на себе фінансові зобов'язання
A ₉	Кредитна історія	Характеризує ділову репутацію позичальника, його готовність та здатність вчасно виконувати прийняті на себе фінансові зобов'язання
A ₁₀	Наявність рахунків в банку	Характеризує ступінь взаємозв'язку банку з позичальником, можливість більш ефективно контролювати надходження коштів від господарської діяльності
Мета, розмір та призначення кредиту (B)		
B ₁	Відповідність мети проведення кредитної операції профілю господарської діяльності позичальника	Характеризує спроможність позичальника повернути кредит за рахунок результатів виробничо-господарської діяльності позичальника
B ₂	Відповідність розміру кредиту ліміту на 1 позичальника	Характеризує спроможність позичальника отримати кредит в банку
B ₃	Спрямування отриманого кредиту	Характеризує цільове використання кредиту
Стан і прогноз кон'юнктури ринку, на якому проваджує діяльність позичальник (C)		
C ₁	Рівень конкуренції в галузі	Дає змогу врахувати ризики, пов'язані з впливом диверсифікованості контрагентів постачальників продукції (послуг), що може призвести до зниження обсягів реалізації
C ₂	Кон'юнктура ринку	Дає змогу оцінити перспективність ринку, на якому працює позичальник
C ₃	Прогноз макро- та мікроекономічних факторів, ринкових умов, що впливають на майбутні умови діяльності позичальника	Характеризує здатність позичальника виконувати зобов'язання перед банком

Визначені вагові коефіцієнти складових і показників кредитоспроможності позичальника, які наведено у табл. 3.7, є основою для побудови відповідних інтегральних показників.

ТОВ «1»: X_1 – показник загальної ліквідності; X_2 – показник оборотності запасів; X_3 – показник покриття боргу валовим прибутком; X_4 – показник

заборгованості; X_5 – показник оборотності кредиторської заборгованості; X_6 – показник частки неопераційних елементів балансу, X_7 – показник покриття фінансових витрат валовим прибутком.

ТОВ «2»: X_1 – показник капіталу; X_2 – показник загальної ліквідності; X_3 – показник оборотності запасів; X_4 – показник покриття боргу валовим прибутком; X_5 – показник оборотності кредиторської заборгованості.

ТОВ «3»: X_1 – показник капіталу; X_2 – показник швидкої ліквідності; X_3 – показник покриття боргу валовим прибутком; X_4 – показник оборотності кредиторської заборгованості; X_5 – показник рентабельності до оподаткування.

Таблиця 3.7

Вагові коефіцієнти складових кредитоспроможності позичальника та показників, що їх характеризують

Позначення	Показник	Ваговий коефіцієнт
A	Характер діяльності і репутація позичальника	0,23
A ₁	Період діяльності позичальника	0,103
A ₂	Інформація щодо потрібних/наявних ліцензій, строку їх дії	0,114
A ₃	Кількість видів діяльності	0,077
A ₄	Стабільність керівництва підприємства	0,108
A ₅	Ефективність менеджменту	0,105
A ₆	Стратегія/план розвитку позичальника	0,095
A ₇	Ступінь впливу групи юридичних осіб під спільним контролем або групи пов'язаних контрагентів на фінансовий стан позичальника	0,099
A ₈	Інформація щодо зловживань/шахрайства	0,08
A ₉	Кредитна історія	0,105
A ₁₀	Наявність рахунків в банку	0,114
B	Мета, розмір та призначення кредиту	0,22
B ₁	Відповідність мети проведення кредитної операції профілю господарської діяльності позичальника	0,393
B ₂	Відповідність розміру кредиту ліміту на 1 позичальника	0,261
B ₃	Спрямування отриманого кредиту	0,346
C	Стан і прогноз кон'юнктури ринку, на якому проваджує діяльність позичальник	0,27
C ₁	Рівень конкуренції в галузі	0,29
C ₂	Кон'юнктура ринку	0,378
C ₃	Прогноз макро- та мікроекономічних факторів, ринкових умов, що впливають на майбутні умови діяльності позичальника	0,332
X	Фінансовий стан позичальника	0,28
Всього:		1,00

На основі проведених розрахунків інтегральні оцінки складових кредитоспроможності позичальника, що характеризуються якісними показниками, розраховуються за формулами:

- характер діяльності і репутація позичальника (A):

$$I_A = 0,103 * A_1 + 0,114 * A_2 + 0,077 * A_3 + 0,108 * A_4 + 0,105 * A_5 + 0,095 * A_6 + 0,099 * A_7 + 0,08 * A_8 + 0,105 * A_9 + 0,114 * A_{10}. \quad (3.3)$$

- мета, розмір та призначення кредиту (B):

$$I_B = 0,393 * B_1 + 0,261 * B_2 + 0,346 * B_3. \quad (3.4)$$

- стан і прогноз кон'юнктури ринку, на якому проваджує діяльність позичальник (C):

$$I_C = 0,29 * C_1 + 0,378 * C_2 + 0,332 * C_3. \quad (3.5)$$

- ТОВ «1»:

$$I_X = 2,094 + 0,389 * X_1 + 0,466 * X_2 + 0,523 * X_3 + 0,265 * X_4 + 0,576 * X_5 + 0,279 * X_6 + 0,237 * X_7. \quad (3.6)$$

- ТОВ «2»:

$$I_X = 1,833 + 0,562 * X_1 + 0,605 * X_2 + 0,833 * X_3 + 0,523 * X_4 + 0,534 * X_5. \quad (3.7)$$

- ТОВ «3»:

$$I_X = 1,098 + 0,324 * X_1 + 0,532 * X_2 + 0,596 * X_3 + \dots \quad (3.8)$$

$$+0,610 \cdot X_4 + 0,349 \cdot X_5.$$

Інтегральний показник кредитоспроможності позичальника розраховується за формулою:

$$I = 0,23 \cdot I_A + 0,22 \cdot I_B + 0,28 \cdot I_X + 0,27 \cdot I. \quad (3.9)$$

В табл. 3.8, представлено розраховані значення інтегральних показників кредитоспроможності досліджуваних підприємств.

Таблиця 3.8

Розрахунок інтегральних показників кредитоспроможності досліджуваних підприємств

Показник	ТОВ «1»	ТОВ «2»	ТОВ «3»
A	0,8836	0,7186	0,895
B	1	1	1
C	0,456	0,544	0,166
X	4,149452	2,827647	2,950595
Інтегральний показник	1,708195	1,323899	1,296837

На основі значень інтегральних показників кредитоспроможності досліджуваних підприємств (табл. 3.8), визначено клас позичальника, з урахуванням рекомендацій представлених у Постанові Правління НБУ № 351, ТОВ «1» – 5 клас; ТОВ «2» – 5 клас; ТОВ «3» – 4 клас та коефіцієнти ймовірності їх дефолту (табл. 3.9) [16].

Таблиця 3.9

Коефіцієнт ймовірності дефолту досліджуваних підприємств

Підприємство	Згідно із Постановою Правління НБУ № 351 [16]	Згідно розрахованих даних	Відхилення
ТОВ «1»	0,011	0,12	0,109
ТОВ «2»	0,033	0,12	0,087
ТОВ «3»	0,018	0,08	0,062

Здійснено розрахунок рівня повернення боргу за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень (RR) на основі умовних даних щодо застави:

ТОВ «1» – застава устаткування вартістю 100000 тис грн.;

ТОВ «2» – застава транспортні засоби, вартістю 1300 тис грн.,

ТОВ «3» – застава нерухоме майно, що не належить до житлового фонду (крім земельних ділянок), оформлене на правах власності, вартістю 4900 тис грн.;

На основі визначених класів позичальника, коефіцієнтів дефолту позичальника та рівнів повернення боргу за рахунок реалізації забезпечення та інших надходжень ідентифіковано (класифіковано) ключові загрози фінансово-економічній безпеці АТ КБ «ПриватБанк» (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

**Визначення класу загроз фінансово-економічній безпеці АТ КБ
«ПриватБанк»**

Підприємство	Загроза		
	Зниження кредитоспроможності позичальника	Зниження прибутку банку	Втрати капіталу банку
ТОВ «1»	Потенційна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна
ТОВ «2»	Реальна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна	Реальна, малоймовірна
ТОВ «3»	Потенційна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна	Потенційна, малоймовірна

Загрозу зниження кредитоспроможності позичальника визначено для всіх досліджуваних підприємств як потенційну, а визначені класи позичальника є середніми (4 і 5 класи).

Отже, запропонований підхід дозволяє більш об'єктивно і точно оцінити рівень кредитоспроможності позичальника та ідентифікувати ключові загрози фінансово-економічній безпеці АТ КБ «ПриватБанк».

3.3. Удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення контролю та мінімізації кредитних ризиків АТ КБ «ПриватБанк»

Особливістю розвитку банківського сектору є інтенсивна реалізація кредитного ризику. Масштаби вказаної проблеми вказують на те, що кредитний ризик набув ознак системної проблеми банківського сектору, яка потребує розвитку інструментів мінімізації кредитних ризиків на макроекономічному рівні.

На макрорівні контроль та мінімізація кредитного ризику банків має два підходи: проактивний та реактивний (рис. 3.5). Проактивний підхід контролю та мінімізації кредитного ризику банків проявляється в тому, що основними аспектами регулювання є законодавчі норми. В першу чергу мова йде про встановлення нормативів як загальнообов'язкових обмежень на певні банківські операції, шляхом розробки розрахункових коефіцієнтів на рівні банківського сектору країни. Іншими аспектами регулювання кредитних ризиків на макрорівні є розроблення регулятором законодавства щодо врегулювання проблемної заборгованості, тобто свого роду «ліквідації наслідків». Це, як правило, призводить до того, що комерційний банк, як суб'єкт управління кредитним ризиком, діє відповідно до розвитку ситуації та не має можливості випереджувати її. З цієї точки зору реактивний характер контролю та мінімізації кредитного ризику банків є більш ефективним.

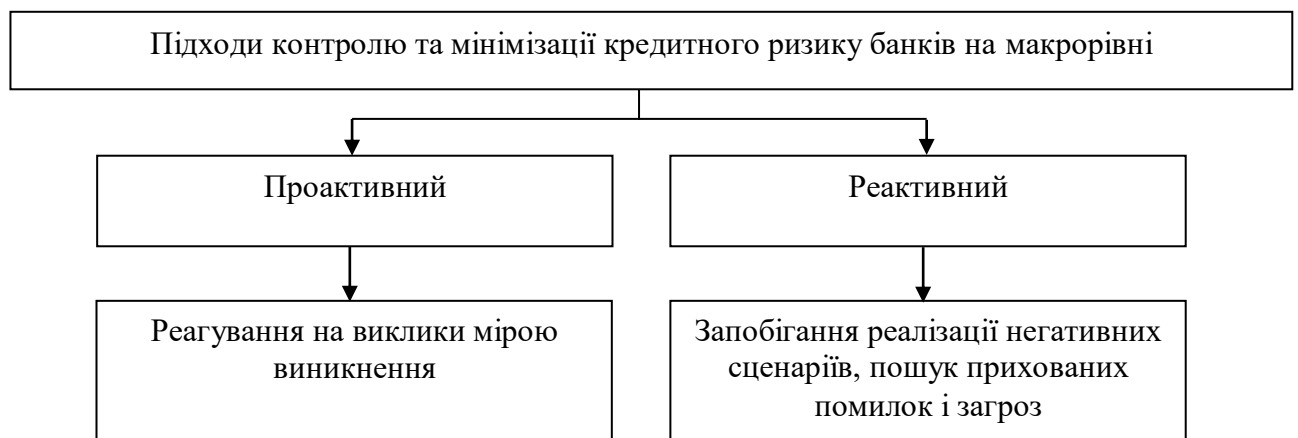

Рис. 3.5. Підходи контролю та мінімізації кредитного ризику банків на макрорівні

Реактивний підхід контролю та мінімізації кредитного ризику банків можна забезпечити шляхом формування єдиного інформаційно-аналітичного забезпечення контролю та мінімізації кредитного ризику банків.

В Україні ринок фінансово-інформаційних послуг представлений обмеженою кількістю учасників, які є приватними установами (кредитні бюро, кредитно-рейтингові, консалтингові агентства) і не несуть відповідальності за достовірність наданої інформації. Як показує європейський досвід, ключову роль у лібералізації та підвищенні рівня відкритості фінансової інформації відіграє держава за активної підтримки банків, оскільки саме вони потребують запроваджених заходів з погляду мінімізації кредитних ризиків.

Ключову роль у цьому повинен відігравати Фінансово-інформаційний центр (ФІЦ) як суб'єкт системи збору, обробки, зберігання та аналізу інформації про позичальників. Не потрібно відкидати можливість нормативно-правової підтримки Національного банку України при його створенні.

Державні фінансово-інформаційні агентства функціонують у Франції (база даних підприємств FIBEN, яка діє на базі Центрального банку Франції) та Німеччині (бази даних BAKIS та BISTA на базі Центрального Банку Німеччини), а їх головна функція полягає у зборі статистичної інформації та прийнятті рішень щодо мінімізації наслідків негативних явищ в економіці [9, с. 9].

Досвід банку Франції засвідчує високу результативність та ефективність від прийнятого рішення про створення державної бази даних фінансової інформації FIBEN, що забезпечує збір фінансової інформації від значної кількості юридичних та фізичних осіб по всій країні, її подальший аналіз та надання на базі зібраної інформації інформаційних послуг комерційним банкам. В даному випадку в особі банку Франції державою гарантована достовірність та якість інформації. Безперечною перевагою для комерційних банків є можливість отримати усю необхідну інформацію про потенційного позичальника за допомогою звернення до однієї установи.

Крім основної функції – надання достовірної інформації про потенційних позичальників з метою зниження кредитного ризику банків,

FIBEN виконує й інші функції. Зокрема, метою і завданням системної бази даних передбачено надання допомоги банкам у пошуку перспективних клієнтів, що дозволяє розширити клієнтську базу. Також банківські установи мають можливість отримати інформацію про перспективи зростання певної галузі у тому чи іншому регіоні, а також перелік компаній, які працюють у цій галузі. Така інформація дозволяє банкам диверсифікувати кредитний портфель і підвищити зацікавленість у інвестиціях саме в ту галузь, яка на даний момент є найбільш привабливою для інвестицій.

Зарубіжний досвід показує, що бюро кредитних історій тісно співпрацюють з аудиторськими фірмами, судами, різними державними базами даних. Проте, вітчизняні бюро кредитних історій мають обмежений доступ до державних баз даних, що ускладнює процедуру збору інформації, а також обмежує її повноту. Це, в свою чергу, свідчить про недостатність повноти інформаційної бази, якою володіють бюро кредитних історій.

Французька модель передбачає обов'язкову акумуляцію кредитних історій у центральному банку країни, а кредитні бюро функціонують як його структурні підрозділи. У багатьох європейських країнах а також у Японії кредитні бюро створені у формі приватних компаній, що належать консорціуму кредиторів [10, с. 65].

Кредитному ринку властива, так звана, інформаційна асиметрія, коли кредитор не володіє достатньою і адекватною інформацією про потенційного позичальника, а позичальник добровільно не відкриває історію свого попереднього досвіду кредитних зобов'язань.

Створення Фінансово-інформаційного центру сприятиме зменшенню асиметрії інформації, посиленню конкуренції між банками (а отже підвищенню якості банківських послуг) з метою кредитування надійних позичальників, а також надасть можливість запропонувати кредитні послуги новим клієнтам.

Чим більше інформації консолідує Фінансово-інформаційний центр, тим більшою буде його аналітична база, більш точними та повними будуть розрахунки кредитних рейтингів, це допоможе комерційним банкам прийняти

відповідні рішення щодо надання кредитів (уникнути надмірної концентрації, здійснити виважену диверсифікацію) та зменшить імовірність виникнення кредитного ризику.

Функції Фінансово-інформаційного центру зводяться до консолідації всієї інформації про позичальників, формування інтегрованої бази даних фінансової звітності підприємств України, розрахунку кредитоспроможності потенційних та оцінки стану фінансово-господарської діяльності реальних позичальників. Банки в свою чергу матимуть можливість отримувати від Фінансово-інформаційного центру ретроспективну і прогностичну інформацію про фізичну чи юридичну особу, що є їх потенційним або реальним позичальником.

Процес взаємодії суб'єктів системи розглянуто на двох рівнях: зовнішньому – «Клієнт – Банк – Кредитне бюро – Державна фіскальна служба – Фінансово-інформаційний центр», і внутрішньому – між підрозділами банку.

На зовнішньому рівні виділено такі зв'язки: Фінансово-інформаційного центру з компанією-позичальником та Державною фіскальною службою: надання компанією звітів про показники поточної фінансово-господарської діяльності (1); комерційного банку та кредитного бюро щодо надання банком інформації про кредитну історію клієнта (2); Фінансово-інформаційного центру з кредитним бюро щодо обміну інформацією про кредитну історію клієнта (3); Фінансово-інформаційного центру з банком: здійснення запитів банком інформації про показники фінансово-господарської діяльності потенційних або реальних позичальників, їх кредитну історію (4), обмін інформацією між Фінансово-інформаційним центром та банком (5). Тут банк може надавати інформацію про кредитну історію клієнта безпосередньо до Фінансово-інформаційного центру без участі кредитних бюро. Банк отримує оцінку результатів діяльності тієї або іншої компанії, кредитну історію позичальника-фізичної особи; клієнта та банку: розгляд банком кредитної заяви, наступна видача кредиту або відмова в кредитуванні (6); позичальника та банку: взаємодія в процесі розгляду кредитної заявки, а також в процесі поточного обслуговування кредитів (7) і, у разі виникнення, робота з простроченою

заборгованістю, що ведеться кредитним підрозділом з реалізації контролю кредитного ризику (8), при взаємодії з підрозділом по роботі з проблемною заборгованістю (9). На внутрішньобанківському рівні розглядається взаємодія кредитного підрозділу з іншими підрозділами банку, які беруть участь в організації процесу банківського кредитування, а саме: підрозділом з управління ризиками, юридичним підрозділом, службою безпеки банку та іншими підрозділами банку, які беруть участь в кредитному процесі (10); взаємодія зазначених структурних одиниць з підрозділом по роботі з проблемною заборгованістю (11).

Взаємодія цих підрозділів проявляється так: співробітники кредитного підрозділу здійснюють пошук потенційних клієнтів, отримують від них необхідну для аналізу кредитоспроможності позичальника інформацію (кредитна заява, кредитна історія, показники фінансово-господарської діяльності та інше); інші підрозділи на основі даних, отриманих від кредитного підрозділу банку, формують висновок в рамках своєї компетенції (висновки юридичної служби, служби економічної безпеки, управління ризиками); співробітники кредитного підрозділу при ухваленні рішення про надання кредиту готують необхідний пакет документів для формування повної кредитної справи і забезпечують укладення з позичальником кредитного і всіх необхідних додаткових договорів, при негативному результаті – направляють клієнтові відмову або пропонують можливість повторно звернутися в банк для розгляду нової скоригованої заявки на видачу кредиту; Співробітники кредитного підрозділу здійснюють постійний контроль кредитного ризику, моніторинг якості виданих кредитів, дотримання дисципліни щодо погашення заборгованості, відстежують будь-які зміни у фінансово-економічній, виробничо-господарській діяльності позичальника, враховуючи також публікації в засобах масової інформації, думки партнерів, конкурентів і інших контрагентів позичальника, його репутацію тощо, взаємодіючи при цьому між собою та, за необхідності, з підрозділом по роботі з проблемною заборгованістю.

В Україні функціонує єдина інформаційна система – Кредитний реєстр Національного банку України, головним призначення якого є здійснення моніторингу концентрації кредитного ризику, у тому числі посилення моніторингу великих бізнес-груп, зокрема пов'язаних із власниками банків, а також зменшення частки проблемних кредитів [17].

Однак діяльність Фінансово-інформаційного центру має бути спрямована на збір, обробку, зберігання та аналіз інтегрованої інформації про результати фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання на основі фінансової звітності підприємств та їх кредитної історії, що для комерційних банків при проведенні оцінки кредитоспроможності позичальника забезпечить надання достовірної вхідної фінансової інформації. Фінансово-інформаційний центр здійснюватиме свою діяльність на комерційній основі. Обов'язковість звернення до Фінансово-інформаційного центру повинна забезпечуватись на законодавчому та нормативно-правовому рівні та, в свою чергу, забезпечить проведення поглибленого аналізу у форматі Big Data, Data Mining.

В зарубіжній практиці обов'язковий характер співпраці комерційних банків з бюро кредитних історій регламентується нормативно-правовими актами центральних банків, недотримання яких прямо впливатиме на нормативи достатності капіталу банку.

Головними завданнями Фінансово-інформаційного центру є формування інтегрованої бази даних фінансової звітності підприємств, контроль якості надання суб'єктами господарювання фінансової інформації про результати діяльності, формування бази даних кредитних історій позичальників та забезпечення безперешкодного доступу до цієї інформації суб'єктів кредитного ринку.

Кредитні історії Фінансово-інформаційний центр отримує безпосередньо від банків та системи спеціалізованих кредитних бюро, що існують в Україні.

Схема роботи бюро кредитних історій така: кредитори постачають бюро даними про своїх клієнтів; бюро зіставляє їх з інформацією, отриманою з інших джерел (суди, державні реєстраційні й податкові органи), і формує картотеку на кожного позичальника; бюро кредитних історій надають звіти про кредитні операції залежно від наявності інформації про потенційного позичальника, виду кредиту й, що саме важливо, ступеня деталізації, необхідної кредиторіві.

Кредитне бюро надає різного роду звіти про кредитні операції залежно від наявності інформації про потенційного позичальника: бланковий кредитний звіт; базовий кредитний звіт; стандартний кредитний звіт; розширений кредитний звіт. Кредитні звіти включають: позитивну та негативну інформацію, що характеризує платіжну поведінку суб'єкта кредитної історії; сумарну (накопичену) інформацію по окремих кредитах, відповідно до їх типів; інформацію щодо різних позицій суб'єкта, наприклад: позичальник, солідарний позичальник, а також гарант; детальну інформацію по індивідуальних видах кредиту на різних стадіях «циклу»: подання заяви, дія договору, припинення договору, а також вилучення, сплата, відмова; інформацію по інструментах забезпечення кожного кредиту.

Найпростіший звіт містить інформацію про минулі неповернені та протерміновані кредити – так звані «чорні» («black») або «негативні» («negative») дані. Найдетальніші звіти – «білі» («white») або «позитивні» («positive») містять увесь комплекс інформації про активи й пасиви позичальника, гарантії, структуру заборгованості за термінами і часом погашення, його зайнятість та кредитну історію його сім'ї.

Комерційні банки можуть отримувати цю інформацію, безпосередньо звернувшись до бюро кредитних історій. Однак сьогодні існує проблема конфлікту інтересів в діяльності бюро кредитних історій. Вона полягає в тому, що на даному етапі бюро кредитних історій діють окремо, не маючи спільної бази даних, тобто між ними не проходить обмін інформацією, а маленькі приватні бюро кредитних історій, створені за ініціативою комерційних банків, обслуговують інтереси лише своїх власників.

У даному випадку інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності Фінансово-інформаційного центру повинно містити в собі і поєднувати в єдине ціле: джерела інформації; блоки збору, реєстрації, обробки, аналізу, перетворення, передачі і зберігання інформації; блок керування інформаційно-аналітичною системою; блок користувачів.

Тобто, процес інформаційного забезпечення передбачає виконання таких операцій: збір інформації з різних джерел і її реєстрацію; обробка і аналіз даних; перетворення і передача інформації; зберігання інформації (бази даних). Здійснення операцій у зазначеній послідовності обумовлює рух інформаційних потоків.

У загальному вигляді структурно інформаційна (обліково-аналітична) система складається з таких компонентів: вхідна інформація; система обробки інформації; вихідна інформація (рис. 3.6).

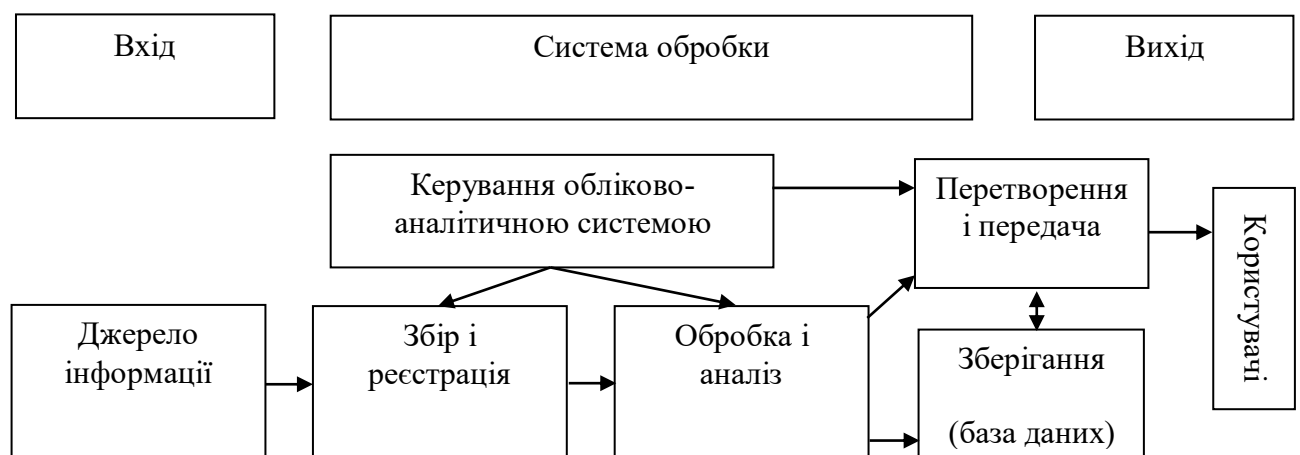

Рис. 3.6. Структура інформаційної (обліково-аналітичної) системи

Фінансово-інформаційний центр формує інтегровану оцінку про стан потенційного позичальника на основі оцінки його фінансово-господарської діяльності, платоспроможності, а також оцінки його кредитної історії.

База даних формується на основі інформації від підприємств, комерційних банків, кредитних бюро та інших джерел. Зібрана інформація носить різноманітний характер: описовий, зокрема, включає найменування, юридичний статус, код виду діяльності, адреса місцезнаходження юридичної

особи, відомості про керівників, асоційованих осіб, про участь в капіталі тощо; бухгалтерський і фінансовий (дані фінансової звітності); юридичний (відомості про рішення комерційних або цивільних судів).

Зібрана Фінансово-інформаційним центром інформація повинна носити закритий характер та не може використовуватися за нецільовим призначенням, розголошуватися. Інформація, що піддана остаточній експертній оцінці, надходить комерційним банкам у вигляді рекомендацій, інструктивного й методичного матеріалу, забезпечуючи підтримку прийняття управлінських рішень про надання кредиту та оцінки кредитоспроможності позичальника.

Володіючи значним обсягом інформації, Фінансово-інформаційний центр також може надавати додаткові послуги кредитним установам, зокрема такі, як присвоєння скорингів і рейтингів, адже він матиме у своєму розпорядженні великий обсяг інформації і можливість створення неупереджених оцінок для всіх можливих варіантів ситуацій, у нього відсутня будь-яка зацікавленість, крім формування достовірної оцінки кредитного ризику. Це забезпечить вирішення окресленої проблеми відсутності об'єктивних кількісних нормативів для порівняння, обумовленого розкидом значень показників для підприємств різної галузевої приналежності, оскільки приведені в економічній літературі бажані значення фінансових коефіцієнтів (фінансової стійкості, ліквідності тощо) не враховують галузевих особливостей і специфіки діяльності підприємств. Також, дана послуга є актуальною для невеликих банків, у яких відсутні власні аналітичні ресурси для розробки моделей, або ж які тільки починають займатись роздрібним бізнесом.

Чим більше інформації акумулює Фінансово-інформаційний центр, тим повнішими будуть кредитні історії, тим ширша аналітична база і спектр послуг, а отже це допомагатиме комерційним банкам приймати більш виважені рішення щодо кредитування і сприятиме мінімізації кредитного ризику.

Бази даних кредитних бюро є розпорошеними та в більшості випадків містять в собі лише негативну інформацію, що не дає змогу точно визначити повний список ненадійних позичальників, а також вповільнює процес пошуку

існуючих надійних клієнтів з позитивною кредитною історією, надання позик яким сприятиме відновленню кредитування реального сектора економіки. А це, в свою чергу, слугуватиме зміцненню економічного зростання та стимулюванні ділової активності.

Підвищення рівня достовірності інформації здійснюється за рахунок зниження її конфіденційності. Рівень достовірності та конфіденційності інформації є обернено пропорційними. Проте, за належної законодавчої та нормативно-правової підтримки, репутація Фінансово-інформаційного центру не викликатиме недовіри серед клієнтів, а джерела поповнення інформаційної бази матимуть офіційний та прозорий характер. Фінансово-інформаційний центр покращить фінансову дисципліну учасників ринку, посилить конкуренцію та сприятиме підвищенню якості послуг.

Таким чином, створення єдиної системи обміну фінансовою інформацією між учасниками кредитного ринку сприятиме підвищенню прозорості процесу кредитування та мінімізації кредитного ризику банків через отримання детальної інформації про потенційних та існуючих позичальників, оцінку можливих фінансових ризиків при кредитуванні, зниження ризиків шахрайства та зловживань.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі запропоновано методичні підходи і практичні рекомендації з удосконалення процедур контролю та способів мінімізації кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк». Виходячи з цього можна зробити наступні висновки:

1. Обґрунтовано необхідність застосування антисипативного підходу для здійснення контролю та мінімізації кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк», концепція якого полягає у запобіганні виникненню істотних відхилень фактичного рівня кредитного ризику від встановлених норм на основі раннього розпізнавання загроз і вироблення випереджуючих реакцій на

негативні зміни. Антисипативний підхід до здійснення контролю та мінімізації кредитного ризику банку базується на виявленні та оцінці базових слабких сигналів в межах внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування банку, що можуть призвести до змін у ризикових позиціях. Методичний підхід до оцінки і аналізу слабких сигналів (загроз) із застосуванням антисипативного підходу до здійснення контролю та мінімізації кредитного ризику передбачає такі етапи: формування бази слабких сигналів потенційних змін у ризикових позиціях; оцінка рівня загроз зростання рівня кредитних ризиків; прогноз можливості зростання рівня кредитних ризиків. У межах сценарного аналізу здійснюється комбінація виявлених слабких сигналів (загроз) і формування на цій основі сценаріїв їх впливу на можливість зміни рівня кредитного ризику банку. Сформовані сценарії (оптимістичний, базовий, песимістичний) розкривають ймовірні траєкторії розвитку слабого сигналу до відповідних потенційних явищ та містять перелік адекватних їм заходів щодо випередження можливого зростання кредитного ризику АТ КБ «ПриватБанк».

2. Здійснено оцінку кредитоспроможності позичальників та її впливу на рівень фінансово-економічної безпеки АТ КБ «ПриватБанк» на прикладі трьох підприємств України, а саме: ТОВ «1», ТОВ «2», ТОВ «3». Проведена оцінка дала змогу класифікувати такі загрози фінансово-економічній безпеці АТ КБ «ПриватБанк», як: зниження кредитоспроможності позичальника; зниження прибутку банку; втрати капіталу банку.

3. Рівень кредитного ризику банку безпосередньо залежить від оцінювання кредитоспроможності кожного окремого позичальника, а отже його мінімізація залежить від ефективної системи збору, обробки, зберігання та аналізу інформації про позичальників в умовах перманентно зростаючих інформаційних потреб і ринкової кон'юнктури. Запропоновані методичні положення щодо формування системи інформаційного забезпечення контролю та мінімізації кредитного ризику банків на макрорівні, зокрема у розрізі суб'єктів системи інформаційного забезпечення, враховують схеми їхньої взаємодії, параметри, які характеризують інформаційне забезпечення.

Суб'єктами системи обміну фінансовою інформацією між учасниками кредитного ринку є потенційні позичальники, комерційні банки, бюро кредитних історій та Фінансово-інформаційний центр (відіграє ключову роль у цій системі, оскільки відповідає за формування інтегрованої оцінки стану потенційного позичальника на основі оцінки його фінансово-господарської діяльності, платоспроможності, а також його кредитної історії).